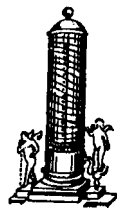

Naslov originala
ΓΙΩΡΓΟΣ ΣΕΦΕΡΗΣ
ΜΕΡΕΣ
1931–1934
ΑΘΗΝΑ
IKAROS, 1984

Urednik
Zoran Hamović

Likovna oprema
Dragana Atanasović

Jorgos Seferis

DANI

Prevela sa grčkog
Olivera Čaprić

1997

CLIO

Τιτλος Συλλογής

Ημερολόγιο

24. 8. 31 - 12. 2. 1932
(Απόδρα ως τριετής Αθήνα)

Προσωπική
Συλλογή

Τόλο (6 μήνες) το βράδυ/με και λίγο
πρωί για φαγητό φαγητό και το 150 λίτρο
24. 31 - 2000. 5 λίτ. μπύρα και γαλακτοκομικά
πράσινα για αλευριό και πατάτες. 6 λίτ. καφέ
καθημερινά με 4000 κομμάτια αλάτι και 2 λίτ. ζάχαρη
9 λίτ. μπύρα και 1 λίτ. αλάτι. 2 λίτ. κρέμα γάλακτος
8 λίτ. Τριτοβάθμια καφέ και 167 λίτ. αλάτι
και φαγητό και 1000 γαλακτοκομικά 31 - 3311.

24. 8. 31 - 9. 2. 31. 32. 23
1932 : 662

1931.

Ponedjeljak več, London, 24. avgust

Ovde sam od prošlog ponedjeljka popodne, a pero još nisam uzeo u ruke. Ošamućen sam i kao bolestan. Hladno vreme tokom putovanja bilo je praćeno sitnom kišom. Glava mi je prazna. Održavam se u ravnoteži na jednom zategnutom konopcu, kao i uvek. Na parobrodu sam se dosađivao: beznačajni i nezanimljivi ljudi. Prve dve noći u kabinama je bilo sparno. Čini mi se kako sam sanjao da bejah ždrebe na nekoj ogromnoj zelenoj livadi. Potom se more uznemirilo. Prilično ošamućen stigao sam u Marselj. Grčka sada beše bez mene (to ne kažem iz egoizma). Shvatih tada koliko volim to tlo, uz sve muke koje nam svakodnevno zadaje. O tome, međutim, kasnije.

Na parobrodu sam pronašao jednog poznanika, službenika francuskog poslanstva. Imao je tu i auto jer je išao da pronade svoju porodicu visoko u Pirinejima. Ponudio mi je da me poveze do Paua. Prihvatih, kako bih još malo proputovao. Tako sam video Arles, Nîmes, Tarascon, Béziers, Narbonne, Carcassonne, Montpellier, Toulouse, čitavu južnu regiju.

Iz Paua sam putovao vozom; u petak ujutru bio sam u Parizu. U pozorištu *Roi Pausole* video sam jedinu stvar sa Exposition Coloniale, male igračice iz Indokine; ali sav taj šarm i ritam muzike, uz čudne instrumente, beše na neki način ubijen kišnom atmosferom

pozorišta pod otvorenim nebom. U Parizu nisam bio raspoložen. Setio sam se stiha: „Je pense à la négresse amaigrie et phtisque...”¹ – a uistinu su bile veoma uzbuđljive ove žene sa svojim svilenim haljinama, sa jarokocrvenom šminkom koja je isticala kožu pomodrele od hladnoće.

U ponedjeljak, sedamnaestog, otišao sam iz Pariza, te sam popodne bio ovde: zelenilo i miris *bacona*. Još uvek imam utisak kao da su me zatvorili da spavam u nekoj sobi punoj cveća. Teško dišem. Dosta sa opisima.

Mnoge stvari se u meni sudaraju i bore da izađu na mala vrata u podrumu Kule. Okolo život nepredvidljivo stran, poput protivničke vojske koja se tajno priprema u dubini noći. [Gde si? Čujem korake na kamenim stepenicama. Gde je *Čatrnja*²?]

Subota več, 12. septembar

U sredu sam započeo jedno pismo. Ostavio sam ga napola dovršeno, usred priče. Danas se ponovo vraćam papiru; teško mi je da se snađem; pišem ti ovo jer smatraš kako mogu da kažem šta god želim s podjednakom lakoćom sa kojom ustajem sa stolice.

Danas je ceo dan padala kiša. Ne znam zašto sam dozvolio da moje raspoloženje toliko zavisi od sunca i od kiše. Dosađujem se, dosađujem se očajnički. To, naravno, ne govorim nikome, čak ni samom sebi. Površina ostaje mirna, ali uvek, i u momentima najvećeg zaborava, imam taj osećaj da nešto u dubini tumara.

Ranije, pre mnogo godina, pratio sam sa velikom pažnjom to reagovanje (kako da nazovem tu stvar?). Bio je to moj jedini ozbiljan posao, koji mi nije dopuštao da radim nešto drugo. Potom sam, otkako sam se vratio u Grčku, možda zato što sam sasvim izbliza video neke od najstrašnijih životnih nesreća, bio prisiljen da zatvorim

podrum. Na mestu gde sam ranije gledao kako se svakog momenta stvara toliko bola, rana i razdora, ostade jedna teška i pokretna kugla. Ne znam zašto stižem do svih ovih pojedinosti, zašto ponovo otpočinem tu prastaru priču: ne volim samog sebe da zavaravam niti da obmanjem druge. Bilo bi mnogo jednostavnije, a mislim da svi iole razboriti ljudi to i čine, da sve prepustim rastanku. Rastanak čine trenuci u kojima nas hvata vrtoglavica pred užasom od amputacije; svakodnevni život nije između prvog časa kada otvaramo oči i poslednje kapi Božjeg dana. Tako je i sa ljubavlju. Sva ta snažna stanja ne nalaze se u vremenu koje merimo malim časovnicima; paralelna su sa našim životima. Ponekad se pred nama otvori neka rupa, i padamo u kaos, ili neki prozor, i zadbijamo plavetnilo; zatim se vraćamo, opet neobjašnjivo, na svakodnevno – neobjašnjivo i neumoljivo. [Nisam sad uopšte raspoložen za filozofiranje ni za lepe opise. Samo pokušavam da se podsetim na onaj predah koji mi je darovala *Čatrnja* u tegobnom životu.]

U blizini svira jedan fonograf; iz minuta u minut neka linija podzemne železnice budi stakla mojih prozora po kojima dobuje kiša. Noć je i pišem ti, neznan u velikom svetu. Pre neki dan, vraćajući se uveče, video sam jednog od ovdašnjih uličnih propovednika; u rukama je držao papirni pano i vikao do promuklosti; na papiru je bilo napisano velikim crnim slovima: „Posle smrti sud“. Moj život čini mi se užasno beskorisnim. *Kako ćemo opravdati naše postojanje pri drugom dolasku?* Sećaš li se? Zlo je što se za nas drugi dolazak dešava svaki čas.

Nedelja, 20. septembar

Da li bi to mogao biti glas naših mrtvih prijatelja? – uporni su fonografi. Po jedan u svakoj prostoriji, nude na crnim pločama španske i crnačke nostalgije. Doživ-

ljavam sebe kao objekat jedne sistematizovane mašinske obrade koja me neprekidno prenosi iz donjeg u gornji svet i čini mi se da se to nikad neće okončati. Gde su nestale naše jednostavne i ljudske crte? Sada razmišljam o crtama bez ljudi. Mogu da izdvojim momente nesumnjive usamljenosti, jedan neobjašnjiv, izgubljeni raj koji je ostavio svoje znake po nama kako bi nas mučili a da nas nikuda ne odvedu.

Sledeće subote menjam stan. Selim se u kuću gde ću moći stalno da govorim engleski. Malo je udaljena, ali veoma rustična. To sam odlučio nadajući se da ću u njoj moći da radim mirno i valjano. Ponovo sa sebe treba da zbacim nekoliko stvari. Osećam da je rad jedino što može da mi pomogne u sadašnjim okolnostima. U međuvremenu, u otadžbini me prestižu generacije sve u šesnaest. Da li si čitala članak štovanja nedostojnog Trilosa³? (*Atinske novosti*⁴, 7. septembar) Nedostaje lično obeležje(!), zamišljam nešto sa bezbroj izliva i uzleta; voleo bih da je pitam gde oseća sve te izbočine. Ali neka i ovo ide uz sve ostalo. U *Novom ognjištu*⁵ od 15. septembra biće objavljeno Palamasovo pismo⁶. To će neke stvari postaviti na pravo mesto. Zatim, i ja želim nešto da napišem na osnovu ovih razgovora. Ne znam još uvek kako, ali se nadam da će se to desiti ove zime. Sve ostalo je u rukama Boga. Tako, dok ti pišem, neki drugi život teče pred mojim očima. Jedna mala kuća s borovima, bosiljkom i okrečenim zidovima, a u podnožju brda veliki svet, otvoren. Pokornost i sloboda, sa poznatim licima, kako ih vidim, tako da bi svako zaboravio na neizdržljivu prisutnost smrti. Kako sedim i sanjarim o takvim stvarima.

Unaokolo veliki grad utonuo u laki nedeljni dremež. Sutra će se probuditi odmoran i opet sve iz početka.

Utorak popodne, 13. oktobar
8, Antrim Grove, Hampstead

... Da bih mogao da se latim pera i hartije kako bih ti pisao, da bih uneo malo reda, skicirao sam dve sobe kojima se radujem, sa nameštajem i sa prozorima koji liče na vrata. Šaljem ti to da imaš neku predstavu o mojoj topografiji.

Sa prozora spavaće sobe (6x9 mojih koraka) vidim neke male povrtnjake; jedan tepih od zelene trave u sredini, a unaokolo cveće – hrizanteme i neko drugo, ne znam kako se zove; malo dalje nalevo teniski teren gde subotom i nedeljom igraju žene iz susedstva, a svakodnevno dolaze psi i igraju se lopticom. Iz svog malog salona (6x4,5 koraka) vidim opet drveće, niz od tri bagrema, pozadi neka kućica sa dva šiljata krova zelenih rubova, a još više ulevo veliko zeleno drvo sa svim malim lišćem i sitnim crvenim plodovima poput tačkica. Nebo je sivo, sveže je, susedstvo tiho i vatra koju razgorevam. Najbolje sate provodim za stolom; sam sâm i nepoznat. Ovu kuću sam našao preko oglasa koji sam dao u *Timesu*. Tu su dve žene: jedna starica, trostruka udovica, i kćerka od 25 godina, izmučenog lica, koja pazi kuću, puši bezbroj cigareta i neprekidno kašlje. Služavka je rumena četrdesetogodišnja seljanka koja bi trebalo da miriše na pivo i *bacon*.

Evo sada moje svakodnevce: u 8.30 kucaju na moja vrata; ustajem u 9, oblačim se, silazim u trpezariju, jedem i u 10 odlazim. U 10.20 sam u Konzulatu; tamo do 1 obavljam najdosadniji posao koji sam ikada radio (moja kancelarija je jedan mračni podrum); u 11.30 uzimam šolju buljona i dva sendviča, te posao završavam do 3 ili 4. Posle toga odlazim; po podne u 5 donose mi čaj, a u 7.30 zvone neka razlabavljena zvonca najavljujući večeru; zatim sedim jedan i po sat i razgovaram o engleskim glupostima; onda se penjem gore i sedim za

svojim radnim stolom do 1 ili 2 ujutru. Odnosi: dvoje dobrih mladih ljudi u ambasadi. Moj pretpostavljeni u Konzulatu uskogrud, glupav i nesrećnik. Kuće: još uvek nijedna koja bi bila iole podnošljiva. Rezultat: jedino što imam – moji slobodni časovi. Sada radim jedan prevod Valerija koji će, ne znam kako, biti objavljen; to je razgovor o poeziji. Možda ću ga objaviti sa svojim predgovorom, a možda nekako drugačije; još nisam odlučio. S druge strane, osećam sve veću potrebu da se posvetim stihovima; pisaću ti čim se desi nešto dobro.

Cirimokos⁷ je nerazborit, nema sluha. Može da viče i da kaže šta god želi: ukoliko sam izazvao reakciju u duhovnim vodama Atine – utoliko bolje. Uz to sam prekjuche dobio jedan članak objavljen u *Političkim stranicama*⁸, u kojem piše da sam nerazumljiv i da laskam buržoaskim sklonostima. Svako određuje svoju meru. Uskoro izlazi Karadoniso⁹ knjiga, nekih šezdesetak stranica, te će ponovo otpočeti tropar žabaca. Pišem sve ovo da bih ti rekao kako nikad nisam očekivao da će jedna tako mala knjiga prouzrokovati toliko negodovanja i priličan broj buđenja. Mislim da trud nije bio uzaludan. Ovo se tiče spoljašnjeg aspekta. Sada o drugoj ili trećoj strofi – to je moj posao i moja muka. Samo ja znam koliko grešaka i koliko neznatnih i slabih mesta imam. Nažalost. Onako kako danas vidim *Čatrnju*, smatram je neprocenjivo nadmoćnijom od *Ljubavnog govora*¹⁰, koji se zasniva na izvesnom pomirenju. Moja dobra knjiga biće baš ova, ako ikada izađe, a tada će ko zna koliko onih koji su do danas moje stihove smatrali vrednim da mi okrenu leđa. Ono što još niko nije razumeo, ono što tražim jeste izraz koji najdirektnije prodi- re u srž poput odapete strele; a i ovo: svuda prisustvo ljudskog tela. Raznorazni prefinjeni Atinjani sve to nazivaju čistom poezijom, a ja je smatram farsom i ne pri-

dajem joj ama baš nikakav značaj. A obe ove stvari nosio sam oduvek u sebi.

Govorim o sebi. Pričam s tobom kao nekada. Sećaš li se neba? Kao da beše utekao nar pun zvezda, a ljudi je toliko između nas. Da ti ispričam o svojoj usamljenosti, da ti kažem mnogo toga što me zbunjuje svakog dana, o nepodnošljivoj naklonosti jednog tela prema haosu koji ne pruža ništa? Koliko puta sam ovde razmišljao o smrti? Koliko puta sam merio trošenje ljudskog života iz časa u čas, kao ulja u uljanici. Pišem nespretno i teško, primećuješ to. Imam utisak da klešem kamen pererezom. I ničeg, ničeg što bi samo na tren prekinulo ovo mučenje. Šta će biti s nama ako nas uhvati panika? [Kad bi kraj mene bio bar neki prijatelj.]

1. novembar

Pokretanje *Slobodnog koraka*¹¹ koji mi šalju pretvorilo se u događaj dana. Život je strašno težak, pokazuje zube, promatram ga što mogu čutljivije da ga ne bih razgoropadio. Pokušavam da radim da bih bar sebe ubedio, kako je govorio onaj drugi, da nisam najgore đubre. Ništa mi ne polazi za rukom, ali se ne obeshrabrujem. *Čatrnju* sam mnogo puta uzeo u ruke; obrtao sam je i ponovo okretao među prstima, kao testo. Bez uspeha. Ostavio sam je. Da se ne bi gubilo vreme i da se ne bi zaboravila umetnost, ponovo sam dospao do prevoda. Šaljem ti jedan primerak. Nikada nisam osetio veće gađenje prema ljudima koji neodgovorno kritikuju nego u momentima kad se čini da je čitavo stvaralaštvo nemo. A tim stepenom iritiranja, ako su nervi jaki, uspevaju da probude samo razdraganost u meni.

Razmišljam o suncu našem bezbrižnom koje obasjava borove, more, planine, a oni opet ništa drugo ne traže osim da nas uteše; i primorani smo da živimo okruženi zloćudnom kožnom bolešću zemlje, koja sebe smatra čovekom. A svet je toliko lep da bi svako poželeo da malo poskoči i poigra se darovima Božjim. Ništa od toga; izjela nas je bezgranična nesreća, koju stvaraju svi ti bezbrojni nesrećnici, što rađaju isto toliko drugih neprojenih nesrećnika, i tako do kraja sveta. Greh je da neko bude primoran da govori kada zna da bi jedino pametno bilo da zatvori usta. Stratis Talasinos¹² mi je okrenuo leđa i hrče kao zver; celu prošlu noć čitao je o životu konta Dionisiosa Solomosa¹³, našeg nacionalnog pesnika, neka mu Bog oprost za sve one koje je na zlo naveo. G. Talasinos je, završivši sa čitanjem, oko 3 ujutru, hteo da popije svoju kolonjsku vodu. Dobro je što je bočica bila zapečaćena. U protivnom, šta bi se desilo u toj očinskoj kući (iz epohe Joanisa Aktimonskog) gde beše bacio svoje sidro. Pa posle podržavam umetnike! Želim da ga probudim kako bih ga nagnao da priča, ali hrče kao vode Ulena¹⁴.

Vatra mi greje leđa. Pišem ti i zaboravljam kako nepovezano doživljavam sebe, u svakom momentu.

Satirem danas svoje pero.

[3. novembar

Prekjuče sam primio tvoje pismo. Ono zbog čega dopisivanje nije omiljeno jeste to što ljudi smatraju kako uvek treba da pišu nešto značajno. Može biti da imaju pravo. Međutim, toliko je lepo da bude malo i ćeretanja. Konfuzan sam i nisam sada raspoložen da pišem.

Više za dva-tri dana. Prethodnog dana naumio sam da sastavim jednu baladu na Kornarosovom¹⁵ jeziku. Radio sam juče i danas, napisao dvadeset i pet stihova, ostaje još deset. To su igrarije, ali od najtežih koje sam ikada sačinio, pravo čarobnjaštvo. Tako, ako ne mogu da napredujem u ozbiljnom radu, latim se vežbanja, pa posle kažu da sam lenj! Prepisujem stalsimo (znaš kانونe balade?), tek ispod pera izašao, zajedno sa poslednjom strofom:

&Aqov >g;nh · ¢qibol† · ¢llotin†
 ki · siganūda poŒplwne s@ lūdi.
 D«n e`nai tacin† oŒ\$ ¢rgatin†
 t, kŪboyn° mav brŪei st, skotūdi.
 #H pr;ka mav skler, proskefalūdi,
 ki · lhsmoni@ xagrieŒei t†n xeniŪ
 ki · qŒnish giag`rnei m\$ ¢poni@
 n@ l`ei t†n kr;sh lpoŒt@ plŪh f`ra
 ki ¢p`meine mav monac† giatrei@
 n@ ct;zome perb`lia st,n ¢g`ra.

ΣΤΑΛΣΙΜΟ

Mo;ra poŒm;v >p`rev t†n >xiŪ
 m† gdikiwqe`v , t\$ ¢kŪteca kormiŪ
 t, d«n t@ syboyl`ua d«n t, x`ra
 boŒqa ki ¢lŪrws" mav t†n kardi@
 n@ ct;zome perb`lia st,n ¢g`ra.¹⁶

Treba da odeš do Cirimokosa i nadeš *Suden zbog ljubavi*, izdanje Ksantudidisa, da pogledaš glosar zbog reči; ali pričekaj i na drugu polovinu. Poslaću ti i neke haiku stihove. No, glava mi je sad puna. Pola dva je, idem da spavam. Kako to da ti se pričinilo da razgore-

vam ugljevlje? To se dešava samo u mojoj kancelariji. Napisao sam još jednu pesmu u slavu bezazlene poezije, kakvom je vide razna gospoda u Atini, ali je neprikladna.

Tako zaboravljam na stranstvovanje. Laku noć.]

16. novembar

[Posle pisma od prvog novembra nisam ništa više dobio. Čak mi ni neko drugi ne piše odozdo. Putujem u nepoznato. Na taj način svako prolazi teške momente i čeliči se.] Polako se privikavam na mogućnost da mi bude sasvim svejedno jesam li na severu, istoku, zapadu: jedan udarac nogom i oteraju te, drugi udarac nogom i vrata te. Kako je to čudno. Živim sa svojim knjigama i nekim mislima, koje me neki put tiranišu sve dok ne uspeju da me izlude, a drugi put me obezvreduju. Nekoliko santimetara su debele knjige koje mi se sviđaju, a mogu samo da zamislim u kakvom su se lošem stanju nalazili pametnjakovići pre nego što su ih napisali. Ujutru, čim se probudim, pevam, ne znam zašto; u Atini nikad nisam pevao ujutru. Uveče pravim planove za svoju drugu knjigu; osećam se prazan kao na naličje izvrnuta duvankesa, uzrujavam se itd. Među tolikim hiljadama miliona ljudi nijedan čovek da mu se približiš sa nekom ljudskošću; ne onaj koji će da liči na tebe, da te razume i tome slične neukusnosti, već neko kome ćeš konačno moći da se približiš ne skrivajući različite nepromišljenosti što te karakterišu, dakle, bez truda. Sećam se nesrećnika Van Goga koji je žudeo za prijateljstvom, pa makar i une putain à cinquante sous¹⁷. Kako smo govorili? – „Da, nije stvar u tome da mi kažeš šta treba da jedem kako bih postao kralj, već šta ću postati jedući kukuruzni hleb.“ Da sam bio muzičar,

napisao bih muziku koju bih nazvao *Sat i argonautski pohod*: pet-šest duvačkih instrumenata, moćni trianogl i cimbala (ne znam njihove prave nazive). Postojalo bi more, vesla, a zvuk sata bi dolazio a *contrattempo* da sve pokvari. Na kraju, sa velikim uživanjem i zadovoljstvom oglašavale bi se Simplegade¹⁸ da sve pretvore u komadiće, kao konfete, i more opet, kao prvog dana stvaranja. Ali nisam muzičar, a u stanju u kojem se nalazim jezik zvuči kao tuberkulozna horna.

Nedelja večer, 22. novembar

Popodne sam išao da ponovo vidim kuću u kojoj sam pre sedam godina živeo u Engleskoj.¹⁹ Tamo gde je pisan „Fog“²⁰. Devojčica kojoj je tada bilo petnaest godina sada je udata, sa dvoje dece. Dečak u kratkim pantalonama, čitav momak; starac i starica skoro isti. Pas je uginuo. Građa sedam godina stara, a ja isti... Ne družim se dobro sa uspomnama. Kako čovek čudno stari: „Stena i talas“.

[Kupio sam juče fonograf i prve ploče, Frankovu *Simfoniju u ré mineur*. Tako sam ponovo čuo jedan deo koji izuzetno i nekako vanumetnički volim. To je jedini način da se i pored neoprostivog neznanja muzički obrazujem.]

29. novembar

... Svim ovim želim da kažem kako svako ko piše sebe gleda mnogo drugačije, dublje možda, iščekujući daleko više. Ni sâm ne znam. Razmišljam koliko je le-

pote u čovekovom glasu. Najtananiji zvuk, i sve je rečeno, a najvažnije mada se ništa nije reklo. Pokušaj ovo da shvatiš iznutra, ne sa opšteg stanovišta. Otkrićeš čitavu poetiku.

Posmatram svoj život kao neki kaos (ne koristim reči emocionalno, već fiziološki). Pred praznim papirom, ovim i svim ostalim koje uništavam svakog dana, javlja se isto pitanje: čemu sve to – gestikulacije, glavobolje, službovanja, čitava vasiona itd., što povezuje krajnosti i u ovoj osobi koja ti piše sada, u 11 uveče, u jednom velikom gradu. Podižu svoje palate, svoje kuće, sade svoje vrtove; tlo je odozdo šuplje i svako to čuje.

Radim. Počeo sam dve-tri pesme od stotinak stihoa; napravio sam plan sledeće knjige. Trudim se da nastavim dve stare koje sam započeo u Atini; pokušavam da napišem nešto što će *da se čuje*. Ulažem veliki napor; onih dana kada napišem pet stihoa, slavim Boga. A posao je očajno težak. Toliko težak da se često pitam čemu sve ovo i nisam li slučajno čovek koji ubija vreme dečjim igrama. Znam da mi na drugi način nema spasa i taj osećaj još više otežava situaciju; zašto da se mučim ja, a ne neko drugi? – takvo pitanje bi postavio najprosečniji um. Imaš i ti svoje muke, dovoljne su ti. Nevolja je što niko ne može da priđe svojim bližnjima a da ih ne optereti sopstvenim jadima.

Stavio sam u kamin jednu veliku cepanicu – vidim kako se na vrhu zažarila; vlažna je i ne može da gori brzo. Gledajući je, razmišljam o vrlo jednostavnoj sreći; nju je opisao Stratis Talasinos u jednoj svojoj pesmi; možda ću ti je poslati sledeće nedelje zajedno sa nastavkom. Današnju nedelju, čitav dan, presedeo sam u kući; napolju je vazduh bio prepun magle, ni prst pred nosom ne vidiš. Sada, uveče, fenjer na ulici izgleda sasvim udaljen – kao onaj brod Arthura Gordona Pyma²¹.

Razumem Španca koji ga je primio u svoju odaju da bi ga zaštitio. Popodne sam slušao drugi deo Frankove *Simfonije*, onaj koji počinje sa harfama, a započeo sam i pesmu koja se zove „Slepci“. Jedno poglavlje u sledećoj knjizi nazvao bih „Intermedijum za duboki glas“. Tako se nadahnjujem muzikom jer mi je dosadilo da se inspirišem književnicima. Sutra ću ići da kupim *Fauna*²² i Ravelov *Valse* ili *Bolero*. Zamišljam buduće kritičare koji neće moći da otkriju koga sam plagirao. Da sam mogao da biram, išao bih u Pariz da studiram muziku.

3. decembar

Danas u podne tvoje pismo. Popodne na jednom tipičnom čaju. Potom sam kupio lepu novu lulu. Uveče sam na fonografu puštao snimak Šopenovih *24 Préludes* (Cortot²³).

Sada jedna priča: Dok sam putovao „Otadžbinom“, neka sredovečna gospođa, koju sam u početku smatrao ludom, zapitkivala je putnike: „Da li ste iz grupe? Da li ste iz grupe?“ – sve po redu. Niko nije bio iz grupe; žena je bila normalna; izgleda da je poverovala nekoj turističkoj agenciji koja je reklamirala grupno putovanje u Francusku sa velikim popustom. Uzela je svoju kartu, te su je ukrcali; bila je sama.

Otkako sam ovde, neprekidno imam osećaj kako čekam nekog ko je rekao da će doći; to ponekad biva prilično mučno. Često mi narušava svaki mir. Svemu i svačemu postavljam gospođino pitanje: „Da li ste iz grupe?“ Isto važi i za pisma osoba koje mi ništa ne znače; čak i za *Slobodan korak*; i još gore: smesta odgovaram svima onima koji mi pišu da bih mogao da pothra-

nim ovo neizdržljivo iščekivanje. Stegnem zube i čekam. Šta čekam? Sam Bog zna. A već pomenuta iščekivanja su mali talasi koje je iz neznanih dubina poslala bura. Imam i ja svoj način da se borim. Do danas – i ko zna koliko će još to da traje – borio sam se sâm. U dvadeset sedmoj godini u Atini bio sam prepun ruševina. Četiri godine su utrošene da bi bila uklonjena tolika prašina. Kada ovako govorim, mislim na celokupnog čoveka, a ne razdvajam nadahnuće, umetničke napore, vasionu i sve ostalo. Sad se ponovo nalazim na prekretnici: teško mi je da osećam, teško mi je da živim. Čovek sam sa psihičkim smetnjama. Ništiti ih ponekad, tako probe radi i da bih se zabavio; ali smetnje i dalje postoje. I sama vidiš kako su stvari mučne. Ne zna se šta je bolje: da se boriš sa svojom prirodom ili da ploviš tako kako ti ona nadima jedra – svakako, postoji neki puteljak koji nudi pravo rešenje. *Nešto ćemo pronaći, traži, traži.*

Kako sam osuđivao ljude u Grčkoj i šta sam tamo među njima pretrpeo, nisam zaboravio; toliko zaboravan nisam; ovo mesto može mnogo da mi pruži (baci se na život, kako kažeš sa andeoskom jednostavnošću); ali da bi mi mnogo pružilo, treba da ga zavolim, a mesta za nove ljubavi nemam – nisam na *raspolaganju*; nemam slobodu. Ostavi Natana i njegove razne apostole. Sada, dok sam duboko zagledan u sebe, otkrivam kako sam daleko više čovek koji bi godinama verno sedeo pred nekim orguljama nego onaj koji bi se zabavljao sa crnčicama što krađu makazice. Svako se iz svog ropstva izbavlja onako kako može; no, istinski, samo svojim putem, koji je vlastitim noktima prokopao. Vemo sam jednostavan čovek. Ne sviđa mi se da budem „incompris“²⁴, ne sviđa mi se pesimizam, ni jadikovanje. Voleo bih da postoji neki čovek kome je život bio manje težak, kako bih mu ovo često navodio. Sada je

sve daleko teže. Preostaje posao. Jedina stvar koja me održava jeste posao. Imam slobodnih časova tokom kojih mogu da radim šta god želim – to mi se prvi put dešava. Ako još uvek sedim u ovoj kući, gde vlada najveća i najteža glupost, to je zato što ove časove niko ne ometa; nalazim se daleko od svega živog te nastojim da pišem. Kada će mi se ponovo ukazati takva prilika? Ponekad padam u teška očajanja, kao da nisam ničeg vredan, i sve želim da bacim u vetar. Strašno sam ponekad nervozan, kao sinoć: smotan u cigaret-papir, ceo.

Uzeo sam da završim Alainovu²⁵ knjigu (*Vingt Leçons sur les Beaux-Arts*²⁶). Odavno nisam bio tako oduševljen nekom knjigom. Poželeo sam bilo koga da poljubim; govorio je: „L'artiste qui se perd lui-même c'est qu'il n'a pas osé se croire lui-même“²⁷. Mislio sam na večer kada sam ti obuzet svojim nemirima pripovedao o beznadima. Bog nek nam je u pomoći.

Nedelja večer, 13. decembar

Ponekad je nekome veoma teško da piše. Nesreća je, za one koji ne pišu samo pisma, da njihovo pero, ako nije vođeno nadahnućem, ostaje nemo nad bilo kojim papirom. Prošlog petka počeo sam da ti pišem pismo kako bih ti ispričao o teškoćama na poslu. Sledećeg dana, kada sam ga pročitao, otkrio sam da sam govorio suprotno od onoga što sam želeo da kažem. Pocepao sam pismo. Napipavam i tražim, pao sam u neki gust unutrašnji mrak, sve gušći i gušći, bez nade, naravno. Ponekad imam utisak kako se, tako bez znanja, nalazim u nekom udubljenju svog života; jedno skretanje koje ću spoznati ko zna koliko godina kasnije. Iznenada pomišljam da bi mi neka reč dobačena olako, od prijatelja,

pružila veliko smirenje – možda. Da li je i ovo zavaravanje? Možda bi trebalo da neko vreme zaboravim na sve ovo i da se pobrinem da stvari prihvatam drugačije, iz nekog drugog ugla. Najgore od svega je: bez raspoloženja sam i bez osećanja. Nedostaje ono što mi je još samo pre šest meseci pružalo utisak da svaki čas uranjam u neku kupku. Svim ovim, da bih završio s tom temom, želim da kažem kako neću dopustiti da pomenute okolnosti krenu svojim putem, kuda im drago. Baš da vidimo.

Približavaju se praznici; velika nevolja za mene. Za ovdašnje ljude izdisaj godine je tabu. Razmišljaju o Božiću i, bez ozbiljnijeg razloga, na njihovim se licima javlja neki izraz kao da gledaju obećanu zemlju. Želeo bih da tih dana budem negde sasvim sam, bilo gde, ili, pošto je to nemoguće, da mogu da izađem na neki način iz sebe samog. Da sam za ovu priliku imao odgovarajuće društvo, išao bih u Pariz da tamo provedem Novu godinu. Međutim, u tom smeru ništa mi se ne ukazuje. Zaboravio sam da ti napišem kako sam dve-tri nedelje posle svog dolaska primio pismo od Poniridisa, u kojem mi zahvaljuje „za dijamantske stihove“ moje (sic!). Plašim se da sam sa *Prekretnicom* stavio u težak položaj mnoge svoje prijatelje, a opet, s druge strane, osećam kako mi se ukazala prilika da jasnije sagledam mnoge situacije za koje je kucnuo čas da prema njima postanem ravnodušan.

Ćaskam s tobom; jedino mi nedostaje što ne mogu istog časa da čujem tvoj odgovor, koji bi svojom ljupkošću doprineo razgovoru. Dovoljno mi je, naime, trebalo bi da mi je dovoljno da promatram negdašnje puteve koji se presijavaju kao kanali u Veneciji. Ponekad razmišljam kako malo nedostaje da me smatraš jednim smešnim tipom. A kada toj misli dopustim da se razvi-

ja, stižem do zaključka kako ne postoji apsolutno nijedan razlog da do toga ne dođe. Jedino što na neki način spasava situaciju jeste jedna skoro praistorijska uspomena: „moi je préfère les framboises...“²⁸ To znači usamljenost. Sećam se da sam ti nekad govorio kako bih voleo da ponovo započnem „L'étude de tous les arts“²⁹, a ti si umirala od smeha. A koliko je mojih današnjih misli koje te ne bi na isti način uveseljavale?! Počinjem ozbiljno da mrzim maštu i sećanje. Mislim kako ono što sprečava ljude da izađu iz sebe, da odbace gomilu prašnjavih stvari, jeste predosećaj jedne ledene osamljenosti, neke bele praznine u koju je teško pogledati ne užasnuvši se, otvorenih očiju. Tako se održavaju i spasavaju zajednice. Ali... itd.

Šaljem ti prve strofe jedne pesme koju sam ovde započeo. Da li ćeš moći da mi napišeš kako ti se čine i kako ih doživljavaš, malo opširnije, da ne bude u jednu reč sažeto? Postaraj se takođe da uzmeš Karadonisovu knjigu – biće već izdata kada primiš moje pismo – i da mi napišeš svoje mišljenje. U novogodišnjem broju *Novog ognjišta*, ili u nekom od narednih, biće objavljena ona pesma za koju sam otkrio da nije odgovarala *Prekretnici: Zvezde neki svoj svet podupiru...* Izgleda da je od svih drugih mnogo bliža grčkoj pesničkoj tradiciji! Nek se i to završi.

G. Stratis Talasinos se u poslednje vreme bacio na pesme. Šaljem ti tri.

16. decembar

[Prekjuče tvoje pismo i novine. Danas mi je Apostolidis poslao neke druge sa „Poricanjem“. Ta gospoda se nisu još ispilila, a već štampaju ukradeno. Još

prekjuče sam dobio Karadonisovu knjigu. Ne pišem ti ništa o njoj, želim da mi ti prva kažeš šta misliš. Da mi napišeš i tračeve iznikle oko nje kako ne bih propustio zabavu. U svakom slučaju, treba da znaš da, izuzev dve-tri stranice sa kraja, nisam imao nikakvu predstavu o toj knjizi. Karadonisu je tek dvadeset godina.]

Danas sam, oko 3.30 po podne, sišao do reke. To je jedino mesto koje volim u potpunosti i žao mi je što lučki molo nije duži, kao u Parizu, kako bi njime moglo da se pešači sat-dva: to bi mi bio veliki odmor. Reka uopšte ne liči na Senu; daleko je šira i dočarava sliku obližnjeg mora. Mostovi su ogromni i na sredini podrhtavaju; voda mnogo hučnija i srodnija sa nebom koje dodiruje kada uveče naraste (utisak je takav). Da već nisam bio malo nervozan, satima bih stajao gledajući svetleće reklame preko puta, koje svojim vezom ukrašavaju maglu, ili, malo niže, remorkere sa zelenim i crvenim svetlom, i jednim žutim u sredini, dok se spuštaju niz reku sa tri-četiri povezana šlepa što izdaleka izgledaju kao neko crno ostrvo, jedna masa bez kormilara. Videla bi Whistlera ili Turnera³⁰, dodaj tome i jedan Bahov ton pa ćeš shvatiti atmosferu.

Prošle nedelje, tačno, mladić koga sam upoznao kod Palamasa, drugi kapetan na nekom trgovačkom brodu, dolazeći iz Rusije, na putu za Rio de Janeiro, posetio me je u mojoj kancelariji. Jedan mlad čovek od dvadeset tri – dvadeset četiri godine, veoma obrazovan, koji sa sobom nosi više knjiga nego odeće. Postali smo prijatelji; pozvao sam ga da zajedno večeramo. Išli smo u jedan stari engleski restoran, koji postoji još od pre velikog londonskog požara, nekih četiristo ili petsto godina, i opstaje istovetan. Tamo su često jeli Dikens i mnogi drugi koji su bili ili postali slavni; sedeli smo zajedno celo popodne i celo veče. Pričao mi je o teškom pomorskom životu, o nostalgiji za kopnom, o nostalgiji

za morem; znaš, vrlo uobičajeno osećanje kod moreplovaca je: dok putuju, opseća ih neko ludilo, neka manija da vide obalu – nepodnošljiva; a kada svojom nogom stupe na kopno, skoro odmah žele da se ponovo ukrcaju, da ponovo otplove; ne znaju šta da rade. Svakako, to je prirodno, i to misliš ti, ja, svako; ali da li shvataš šta znači jedno takvo osećanje kod svakog pojedinačno, kad ga je duboko svestan ložič, kapetan, starešina palube, kadet? Koliko nam se beznačajnim čini, posle ovog, najprefinjeniji gospodin iz „Dorea“³¹! Pričali smo, naravno, i o mnogim drugim stvarima: o umetnosti, Grčkoj, životu. Danas sam primio njegovo pismo (možda ti zbog toga pišem sve ovo); znaš šta mi piše pre polaska za Južnu Ameriku? „Još neke od svojih trenutaka provodim sa *muzikom strasne predanosti*, kakva je *Ljubavni govor*.“ Shvati to kako hoćeš, kao kompliment. Ali, taj izraz me oduševljava; koliko je u Grčkoj onih koji danas mogu da kažu jednu tako pravu, tako jasnu reč? Krenuvši od ovog pisma, koje sam dobio danas u podne, dopustio sam svojoj mašti da se otkotrlja do mnogih smelih misli, dok sam posmatrao reku. Pod pretpostavkom da sam vredan onog što želim da radim, pomišljao sam kako moja aktivnost ne odgovara mojim vršnjacima, već onima koji su deset godina mlađi od mene. Da upoznam još dvoje-troje takvih, nepoznatih, koji teškom teže sa verom i čistom dušom, i vidiš šta može da se desi i kako brzo iščezavaju svi oni raznorazni natmureni mandarinini koji se lagano prže između Parnitosa i Himitosa³². Imam puno planova i klice mnogih nadanja. Šta kažeš? Da li će oživeti telo Gorgone?

Nedelja, 20. decembar

Probudio sam se u 4 ujutru sa drhtavicom koja mi je obuzela čitavo telo. Neka studen, skoro opipljiva,

ispunila je celu sobu. Upalio sam svetlo i pokušao da se ugrejem; činilo se da je to nemoguće, kao da sam umro. Tačnije, bio sam spreman da umrem sa mnoštvom vizija užarenog sunca na Mediteranu. Užareno popodne u Atini ukazalo mi se kao komad hleba. Toplo telo neke žene se približavalo, rugalo mi se i nestajalo; osećao sam njene poljupce po svom vratu kako padaju u ponore naježenosti. Zatim sam spavao sa upaljenim svetlom do deset. Sada, dok pišem, mozak mi je ukočen od hladnoće. Sedim ispred vatre; greje mi samo one delove tela koje obasjava; s druge strane, iza mene, stūd.

Endoskopija (kao u dvadeset petoj – dvadeset šestoj godini), sasvim je beskorisna. Jedino što bi pomoglo: pobožnost, juriš pravo u nebo.

Misao moja po čitavom mi telu rasprostrta poslednjih godina u Grčkoj; možda sam zbog toga, ozbiljno, mogao da pišem pesme.

Juče sam, pre nego što ću zaspati, pročitao u *Times Literary Supplementu* (od 17. decembra) jedan članak koji je na mene ostavio utisak: „The Spanish View of Life“³³. Vratio me ponovo na moja stara razmišljanja o Grčkoj: različiti smo od ostalih Mediteranaca (Špance nisam poznavao), od onoga što je italijansko, na primer, nemamo tu ogromnu exubérance³⁴ (napolitanske pesme, bel canto) – imam na umu Makrijanija³⁵, ili narodne pesme (*Razdevičenje Iliogenite*: „Tokom noći cele spavahu ko bratić i sestrice mala, a svitanju se bližeći, ko divlji ptiči“; ili izrazi kao i ovaj, toliko mudro srođeni sa temom, a apstraktni poput skica: „a i oval lica njegovog radi kćerke jest’ tužan“), kao i svog prijatelja sa Skijatosa, starog Sotirisa koji bi mi, možda bolje od mnogih intelektualaca pomogao da razumem određene stvari.

Zatim Teotokopulos³⁶: Zašto nije mogao da radi u Italiji? Kako je iznašao tako duboku vezu sa značajnim

Seferisovi *Dani*

„Ali šta traže naše duše putujući na trulim gredama morem od pristaništa do pristaništa?“ – jedno je od pitanja Jorgosa Seferisa (1900–1971) u nekom od stvaralačkih napora da reč pretopi u stih. Govoreći o sebi, o njima, o nama „što smo krenuli na ovo hodočašće“, pokrećući nas iz nepokreta tela i duše, daje odgovor: jer „život se ne gubi tek tako i smrt ima neistražene puteve“. Uranjajući u prošlost do mita i putujući ka početku, ponovo pitanjem zadire u srž problema: „Zato što je toliko mnogo svega prošlo ispred naših očiju da nam oči nisu videle ništa... zato što smo tako dobro upoznali svoju sudbinu lomeći se uokolo po krševitom stenju, tri ili šest hiljada godina tragajući po razrušenim zgradama gde bi možda mogla da bude naša sopstvena kuća, trudeći se da se setimo datuma i junačkih podviga: hoćemo li imati snage?“ A on je uvek imao snage da gleda u ogledalo prošlosti, ma koliko „uspomena boli gde god da je takneš“ i uprkos tome što „seme smo koje umire“.

On koji se za života prepuštao i stvarnom i imaginarnom putovanju, većinom traženju i hitanju ka nepoznatom, neispitanom, stvorio je delo koje dodiruje i ispunjava, a ono mu je donelo i mnoga priznanja. Njegovu prvu zbirku pesama *Prekretnicu*, objavljenu 1931, Palamas je označio i pravom prekretnicom u grčkom pesništvu, „čistom poezijom“. Zatim je, 1932. godine, za vreme njegovog službovanja u Londonu (1931–1934), izašla *Čatrnja*, alegorijska poema o čovekovo usamljenosti: „Kao što se u čatrnji skuplja voda, tako se i u čovekovoju duši talože uspomene i utisci kojih se ne može osloboditi, zbog čega ostaje sam sa svojim svetom“. A pišući *Čatrnju*, kao i sva druga svoja dela, neumorno je pisao pisma, tkajući tako jedan čilim prepun misli, osećanja, zapažanja, utisaka, i ostavljajući na taj način zapis o onome što je ispunjavalo i činilo različitim njegov život. To su *Dani* (Meres), koji se kroz pisma neprekidno nižu od 1925. do 1956. godine (*Dani I*, 1925-1931; *Dani II*, 1931-1934; *Dani*

III, 1934-1940; *Dani IV*, 1941-1944; *Dani V* 1945-1951; *Dani VI*, 1951-1956). Prevod koji nudim odnosi se na njegov boravak u Londonu, gde je kao vicekonzul živeo od 1931. do 1934. godine, na godine njegove najveće usamljenosti; iz njih je (nije ni čudo) iznikla poema o čovekovoju usamljenosti *Čatrnja*, napisana pod uticajem T. S. Eliota, koga je, kao i noviju anglo-američku književnost, u to vreme pomno proučavao. *Dani* su tkivo iz kojeg su stvorena i od kojeg su zaživela sva njegova dela. *Dani* su pesnik sam. Oni su odraz tog jednostavnog čoveka („Veoma sam jednostavan čovek.“), prepunog saosećanja („U dubini duše sam nesrećan čovek, koji je često osećao koliko su nesrećni mnogi ljudi oko njega. Borim se da pomognem samom sebi kako bih mogao pomoći drugima.“), mučenog osećanjima, koja mu, ipak, pružaju jedino utočište („Moj spas i moja pogibelj jesu osećanja.“); čoveka koji putuje putevima bez povratka, a ipak se vraća („U mojoj prirodi je da se krećem od tačke u kojoj svako oseća da istinski živi, pa do nule. Tačka gde ne postoji ništa: ni ja, ni ti, niko, niti ijedno živo drvo na čitavom svetu.“) i pri tom nas obasjava snagom svojih oscilacija („Preksinoć u predvorju ludila; danas sav taj teret sa lakoćom držim u rukama kao atleta.“), čoveka koji je izuzetno obrazovan, a ipak tako skroman i prema sebi kritičan, naročito u momentima kada se nečemu ili nekome divi („Čemu naši pokušaji, ako znamo da su postojali takvi ljudi?“), a u svemu tome dubok i kompleksan, čak i kada se čini jednostavnim. *Dani* nas približavaju njemu kao čoveku, kao biću koje je sebe isklesalo u poeziji rečima neprolazne lepote. Tu on na naličje izvrće svoju dušu („... osećam se prazan kao na naličje izvrnuta duvankesa...“) i pripušta nas sebi blizu, bliže nego što to čini na bilo kojem drugom mestu. Čitajući *Dane* uspevamo mnogo dublje da proniknemo u sve ono što je ovaj čovek bio, a isto tako i da dokučimo svu složenost kojom su odisala njegova traganja zaodenuta poezijom. Mogućnost da naš pogled stigne do ovih skrivenih predela pravo je uživanje, a istovremeno i prilika za učenje, dodir, razmišljanje, „otvaranje vrata u podnožju Kule“....

Posle *Prekretnice* i *Čatrnje* usledila je *Mitska istorija* (1935) zbog koje je bio priznat za korifeja novog pesništva.

Tu on, jezikom bliskim narodnoj lirskoj poeziji, povezuje prošle i sadašnje grčke probleme u jedinstvenu viziju sveta. Tragična sudbina helenstva, naročito u maloazijskoj katas-trofi (1922), za njega je ujedno i drama čitavog današnjeg vremena. U toj zbirci javlja se sve ono što je i kasnije svoj-stveno njegovoj poeziji; narodni jezik (pisao je čak i na krit-skom dijalektu), uticaj narodne poezije i kritske književnosti XVI i XVII veka, kao i antička mitologija sa primesom hri-šćanske tradicije. Nije čudno što je zbog toga okarakterisan kao „helenocentrični pesnik“.

Zatim slede *Vežbanka* (1940) i *Brodski dnevnik I, II, III* (1940, 1944 i 1955), poema *Drozd* (1947), eseji, putopis *Tri dana u kapadokijskom manastirima*, prevodi Eliota, Valerija, Paunda...

Godine 1947. dobija Palamasovu nagradu „zbog umet-ničkih, duhovnih i nacionalnih grčkih kvaliteta“, a 1963. No-belovu nagradu s obrazloženjem: „Izvanredno lirsko pesni-štvo, nadahnuto dubokim osećanjem grčke kulture“. Posle dobijanja ove druge nagrade veoma mnogo je preveden u inostranstvu, pa nam se, evo, pruža prilika da prevodom *Dana II* produžimo naše druženje sa Seferisom.

Olivera Čaprić

Sadr`aj

1931... / 5

1932... / 32

1933... / 89

1934... / 137

Seferisovi *Dani* / 139

Olivera Čaprić

Špancima svoga vremena? Zato što mu je Španija pružila plodno tlo da razvije svoju umetnost (krajnji ishod vizantijske hagiografije, kao lirska poezija u odnosu na narodnu pesmu) sa tipično grčkim elementima, kao što je njegova naklonost ka flagrantnosti, čak i kod stvari izvan ovog sveta (krila anđela, maslina u dnu Maslinove gore), istovremeno sa njegovim zanemarivanjem naturalizma (jedan vid ortodoksnog paganstva), njegovom nezavisnošću, njegovom slobodom (*Panorama Toleda*: izbacuje don Huanovu bolnicu jer mu smeta) – jedinstven primer u hronikama zapadne umetnosti sve do umetnosti koju nazivamo modernom. Sviđa mi se da vidim „helenizam“, jedan kritski izraz u njegovom španskom kada kaže: „también en la historia de nostra Señora...“ – prevodim, znajući kako osećaj može da me vara: „Tako i u povesti naše Gospođe...“ Teotokopulos, prvi *savremeni* grčki majstor. Nesumnjivo se zabavljao kada je pisao: „Što se tiče njegovog položaja u gradu, vidi se na mapi“. Nedavno sam pronašao jednu moju staru zabelešku: „National Gallery, 1924: Jedan Teotokopulosov potez četkicom kao kritski petnaesterac“.

23. decembar

*Ne mogu da zamislim šta bi značilo da se ugasi
neki plamen.
Gube se i neobjašnjivo se ponovo vraćaju.
Ponekad ih gledamo, ponekad nas greju,
ponekad nas peku,
a ponekad nevidljivi čudnu vezu
sa ljudima gaje.
Kažu da se gase ubijenom krolju.*

(1931)

31. decembar, 10 uveče

Beseda svetog Jovana Krstitelja: „Onaj koji izučava najsitnije detalje neke veštine, *uvek ka skrivenom hodi*, ali ne uz pomoć svog prvobitnog znanja: jer da ga nije iza sebe ostavio, nikad ne bi uspeo od njega da se oslobodi.“

Moguće je da mi se desi nešto poput ovog.

11.30: Kćerka moje gazdarice se kupava; možda joj se učinilo (a i ne okrivljujem je) kako je bolje da poput broda uplovi u novu godinu.

U tekstu su ostali u originalu pojedini izrazi, geografski nazivi, imena, naslovi dela i stihovi jer ih je Seferis tako napisao. – *Prim. prev.*

¹ „Mislim na crnkinju, sušičavu i svelu...“ (Bodler)

² *Čatrnja* (· St“rna), Seferisova alegorijska poema o čovekovoj usamljenosti, štampana 1932. godine. U njoj se oseća uticaj T. S. Eliota, kao i novije anglo-američke književnosti koju je pomno proučavao tokom svog boravka u Londonu od 1931. do 1934. godine.

³ Alkis Trilos (&Αλκηϖ Θρ–λωϖ), pseudonim književnice Eleni Negropondi, supruge mnogo poznatijeg novinara i pesnika, rodnom iz Konstantinopolja, Kostasa Uranisa (C K⇒στωϖ

ΟΠρϵϛηϱ, 1890–1953), odnosno Kostasa Nearhosa, kako mu je bilo pravo ime.

⁴ Književne novine Aqhnajk@ N"a .

⁵ Književne novine N"a Estza .

⁶ Reč je o pismu u kojem je pesnik Kostis Palamas (ϛ Κοστϛω Παλαμϛω, 1859–1943) prvu Seferisovu zbirku pesama *Prekretnica* (Strof†), izdatu 1931. godine, označio prekretnicom u pesništvu, jer je i svojom izražajnošću i tematikom predstavljala nešto sasvim novo u dotadašnjem pesničkom stvaralaštvu u Grčkoj.

⁷ Markos Cirimokos (ϛ Μϛρκοϱ Τσικιμϛκοϱ, 1872–1939), književnik i upravnik Nacionalne biblioteke.

⁸ Časopis Politik@ Fϱa .

⁹ Andreas Karadonis (ϛ Ανδρϛαϱ Καραντϛνηϱ, 1910–1982), književni kritičar, uređivao sa Jorgosom Kacimbalisom časopis *Nova književnost* (N"a Gr̄n̄mata , 1935–1940). Pesnici okupljeni oko ovog časopisa konačno afirmišu nove tendencije začete već tridesetih godina. Više njih iz toga kruga, pored Seferisa, postaće kasnije velika imena grčkog pesništva.

¹⁰ Seferisova pesma Erwtikov L"gov.

¹¹ Časopis 'Eleϱero B†ma.

¹² Stratis Talasinos (ϛ Στρϛτηϱ Θαλασσινϱϱ), ime koje Seferis odabira da bi kroz njega progovorio u nekim svojim pesmama. Talasinos (Θαλασσινϱϱ) je imenica izvedena od prideva, ovde u funkciji ličnog imena sa značenjem: mornar. Ovaj pridev-prezime ostaje nepreveden da bi se sačuvala poetska zvučnost samog imena koja se u prevodu (Stratis Mornar) gubi.

¹³ Dionisios Solomos (ϛ Διονϛσιοϱ Σολομϱϱ, 1796–1857), osnivač i najznačajniji predstavnik jonske književne škole (1820–1888). Njegova pesma „Himna slobodi“, koju je 1823. sastavio nadahnut ratom za nezavisnost od Turaka, od 1865. postaje nacionalna himna (prve dve strofe ove pesme). On je s punim pravom nazvan ocem modernog grčkog pesništva, opredelivši se za narodni jezik.

¹⁴ „Ulen“ (Ουλεν) – nekadašnji naziv kompanije za snabdevanje vodom u Atini.

¹⁵ Vićencos Kornaros (ϛ Βικϛενϛ Κορνϛροϱ), kritski pesnik iz Sitije, napisao je epski roman od 11000 stihova na

istočnokritskom narečju o ljubavi Eritokritosa I Aretuse. Delo je pod nazivom *Suđen zbog ljubavi* (Erwt"kritov) prvi put izdato 1713. godine.

¹⁶ *Cvet postade uspomena stara*

i tišina koja se razli poput ulja.

Nil' je jutro niti večē;

ugalj se naš žari u mraku.

Miraz naš jastuk tvrdi,

a zaborav razgoropađuje stranstvovanje

i prisećanje posustaje sa lenjošću

da izgovara osudu tamo gde sam patnje izazvao

i jedina uteha nam preostade

da gradimo vrtove na vetru.

STALSIMO

Sudbino koja nam uskrati melem,

nemoj se svetiti, nevina tela,

nisam to savetovao, nisam to znao,

pomozi i olakšaj naša srca

da gradimo vrtove na vetru.

¹⁷ Kurve za pedeset sua.

¹⁸ Argonauti su se na izlasku iz Bosfora našli pred Simplegadskim stenama, koje su se stalno spajale i razdvajale, mrveći i uništavajući svaki brod koji bi pokušao da prođe između njih.

¹⁹ Seferis je boravio u Engleskoj 1924. i 1925. godine.

²⁰ Seferisova pesma.

²¹ Ličnost iz knjige Edgara Alana Poa.

²² *Prelid za popodne jednog fauna* Kloda Ašila Debisija.

²³ Alfred Korto (1877–1962), francuski pijanista poznat po interpretacijama Šopena, Debisija i Ravela.

²⁴ Neshvaćen.

²⁵ Alen (Alain), pravo ime Emil Šartje (Emille Chartier, 1868–1951), francuski profesor i esejist. Njegovi *Slobodni razgovori* pokrenuli su mnoga pitanja iz oblasti književnosti, estetike, filozofije, morala. Ovde je reč o jednom od njegovih najvažnijih dela – *Sistem umetnosti*.

²⁶ *Dvadeset lekcija o lepim umetnostima.*

²⁷ „Umetnik koji se sam gubi nije se usudio da veruje u samoga sebe.”

²⁸ „Ja više volim maline...”

²⁹ „Proučavanje svih umetnosti.”

³⁰ Vistler Džejms Abot Makneil (Whistler Jammes Abbott McNeill, 1834–1903), severnoamerički slikar i grafičar, živeo u Londonu i Parizu, blizak impresionistima, pretežno portretist. Tarnar Vilijam (Turner William, 1775–1851), engleski slikar, pejzažist. Smatra se pretečom impresionista.

³¹ „Dore” (Ντορε) – u ono doba poslastičarnica u Atini u kojoj se okupljao umetnički svet.

³² Parnitos (Παρνητός, -ηθός), najviša planina u Atici, severno od Atine. Himitos (Ψημητός), planina istočno od Atine.

³³ „Španski pogled na život” u *Tajmsovom literarnom dodatku.*

³⁴ Bujnost.

³⁵ Joanis Makrijanis (Ιωάννης Μακρυγιάννης, 1797–1864), vojskovođa u ustanku iz 1821. godine, pisac značajnih *Uspomena* (Απομνημονεύματα)

³⁶ Dominikos Teotokopulos (Δομνίκος Θεοτοκόπουλος, oko 1540–1614), pravo ime El Greka, čuvenog slikara iz Irakliona na Kritu, koji je napustivši svoj rodni kraj boravio u Veneciji, Rimu, zatim u Madridu, da bi najzad dospeo u Toledo u kome je proveo ceo život.

1932.

28. januar

Što se tiče tvojih književnih krugova, pokušaj da se na njih što manje obazireš; životno okruženje je mnogo gore od nekog provincijskog političkog skupa. U ovom postoji bar jedna realna osnova: direktna materijalna korist, ma koliko da je to bedno; dok kod onih drugih ne postoji ništa osim opijenosti (lažne svakako) lagodnim frazama.

U poslednje vreme pokušavam da se zaštitim od neugodnih rezultata uspeha; ishod: izražavam, bez uvijanja, svoje neslaganje sa prijateljima književnicima, to jest: ne sviđa mi se onaj *moj deo* koji se njima sviđa; a ako nemaju nameru da me razumeju, jednog dana doći će do eksplozije kako bih se smirio. Ne možeš da zamisliš kakvim sam izrazima oduševljenja obasut za „Pandum“, koji je objavljen u *Novom ognjištu*. No, ukoliko traže takve stvari, mogu da napišem jedan tom svakih šest meseci. Léon-Paul je govorio: „J’écris pour mettre de l’ordre dans ma sensualité“¹. Misliš da će me ostaviti na miru ako im to kažem? Jadni Alain im je dopao šaka; napraviće od njega škembiće. Ništa čisto ili slobodno ne može da nastane na ovom mestu; naše sunce rađa jedino mušice.

G. Stratis Talasinos je zapisao „Njižinski“² pošto je čuo *Sacre*³, što ga je podsetilo na predivne trenutke ko-

je je jednom ulepšao poludeli igrač. Talasinos kaže kako je, budući da je savladao pesimizam, odlučio da od sada radi zarad čuda. Tvrdi kako se čuda dešavaju (u našem su životu) ako ih unapred pripremiš sa velikim strpljenjem i ljubavlju, u momentu kada si već zaboravio da mogu da se pojave. Ne razumem ga baš najbolje. Uporno tvrdi kako je ovo njegova poetika.

Juče sam išao na koncert. *Treća simfonija* (dirigent Ansermet, veoma dobar), a pre svega *Kapričo* za klavir, gudački kvartet i orkestar i Igorova *Simfonija Psalama* (za klavir on lično)⁴. Kakav čovek i kakav ritam; trebalo je da čuješ *attaque* (znaš moju maniju za *attaques*): udarac svim istančanim i sladostrasnim glupostima i tromim kretanjima. Sledeće nedelje dolazi orkestar iz Berlina sa Furtwänglerom⁵ (ići ću), a krajem februara Ravel; ne mogu ga propustiti.

P.S. Izlazeći sa koncerta, naišao sam na jednog Romejca⁶ (fuj!) od soja intelektualne Atine.

Ja: Divan koncert.

On: Taj čovek (Stravinski) bio bi veoma prijatan da je svoj talenat koristio dobra radi.

Ja : Dakle?

On: Tja, vrlo je opor.

Ja: Laku noć.

2. februar

Juče prvi Furtwänglerov koncert (Šubert), danas drugi (Brams), prekosutra poslednji (Betoven). Biće još jedan u nedelju sa *Holandaninom lutalicom* i nekim drugim Vagnerovim delima; neću ići kako bih sačuvalo nezavisnost mišljenja, a i zbog toga što je za krah ovog (za mene) najdarovitijeg čoveka bio odgovoran

„Dr“ Rihard Štraus, koji me davolski podseća (*Život junaka*) na stih jasnog Tankreda o mirisu pobedonosnih kapetana.

No, večeras sam nervozan i treba mi oduška:

Reč je o Bramsovoj *Simfoniji br. 1 u ce molu* (neka mi Bog oprost). Sve što sam mrzeo intelektualno i estetski beše sakupljeno unutra. Ako želiš da saznaš šta je to što sam mrzeo, idi da je čuješ; tako ćeš još jednom uživati u čuvenim klapadorama⁷ Odeona, koje su mi delovale kao da neprestano opisuju (bilo šta da su svirale) ono što se desilo sa Sabinjankama kada su uveče pale u toku junačke otmice.

Un poco sostenuto – tako počinje. U programu piše: opis tragedije gospođe Klare i Roberta Šumana. Jedna nesrećna romansa. Ucveljene violine rastežu melodijsku frazu koja sam stav čini ozbiljnim, menja se bez raznolikosti, nema ni traga života i pratiće nas do kraja – to je, kaže se, tragedija savesti koja se za kosu vuče picikatima što iz sve snage pokušavaju da je odagnaju, i različitim kanonadama limenih instrumenata i cimbala (saviest iziskuje veliki napor). A svuda nepodnošljivo razmetanje virtuožnošću jednog skoro ciganskog violiniste. Mesto za predah svakome je u trećem stavu, na početku (Un poco allegretto e grazioso), ali ne traje dugo; otpočinju praskanja da bi se čovek rasteretio. Na kraju konfuzija, polilogija, loš ukus i sve što poželiš – to je komad koji je bio nagrađen najvećim aplauzom. Orkestar je bio stvarno savršen; nijednog momenta nije imao milosti da svira loše kako bi prikrio kompozitora. Zatim su još svirali *Koncert u De duru za violinu* (Hubermann) i *Varijacije na Hajdnovu temu*, neuporedivo bolje od svega ostalog – uviđaš i zašto.

Juče sam mnogo više uživao u orkestru. Prema me je malo umorio spori romantičarski Šubertov ritam (Uvertira *Rosamunde*, *Nedovršena simfonija* i *Simfoni-*

ja u Ce duru), otkrio sam stvari sa kojima sam se skoro prvi put susretao: osećaj kako držiš bilo nekog živog tela, sa bezbroj iznijansiranošću u najmanjoj promeni tona; jedan velouté za koji ti se čini kako ga dodiruješ, i jedna čovekoljubivost u drvenim, i izuzetno u limenim duvačkim instrumentima, skoro bratska.

Što se tiče mog (muzičkog) statusa, nalazim se tačno na nivou na kojem je svako spreman da prepozna posmrtnu kvartetu. Od pre nekoliko dana imam *Trio za violinu, violončelo i klavir*; treći stav, lagani, beše mi otkrovenje. Kako sam žalosno neuk. Da li si videla *Revue Musicale*? Svakako si uočila mesto gde Žid ispituje kako Šopen započinje već sa prvim tonom. Pravi je umetnik. Po ovom putu sam tapkao u dvadeset šestoj. I jedna sporna stvar: slušajući orkestar, primetio sam da gudačke instrumente sviraju tamnokosi, a duvačke plavokosi muzičari; zašto baš tako?

Sreda, 3. februar

Jutro beše zastrto tilom magle; večeras, dok sam se vraćao, ulice behu prekrivene istim velom; visoko na nebu sijale su zvezde; ali popodne neka zlatasta prašina beše ispunila grad. Napravio sam jedan krug po Hyde Parku pošto sam uzeo karte za „Compagnie des 15“⁸. Hodajući, razmišljao sam o staroj „Vieux Colombier“⁹ epohi, dok nisam istim koracima, nogu pred nogu, stigao do ovih poslednjih meseci, koji su toliko mračni kao da bejah slep.

Danas sam prvi put nešto zapazio i to me je preplasiло. Iznenađni unutarnji smeh, dijalog u meni, tragične grotesque, u svakoj prilici: prema čoveku koji je prošao kraj mene, na primer, prema ženi koju sam tek

ovlaš video kako vozi auto, ili čak samo prema boji neke fasade. Do danas sam se prepuštao verovanju kako sve to beše ishod nekakvog raspoloženja, male eksplozije neiskorišćene živosti. Popodne sam osetio koliko potajno, i od sebe samog, trpim.

4. februar

Posle koncerta. Večeras poslednji Furtwänglerov: Betoven. *Pastorale*¹⁰, *Velika fuga u Be duru* (op. 133) za gudačke instrumente (znaš li je? najčistija muzika) i *Peta simfonija*. Prvi put sam čuo takvo sviranje, nespособan sam bilo šta da kažem. Današnje večere bi moglo da bude jedno od najboljih u mom životu, ne zbog *Pastorale* koju sam doživeo nekako šaljivo sa njenim raznoraznim pticama i grmljavinama, već zbog *Fuge* i *Pete simfonije*, naročito ove poslednje, koja me je iznenada potakla da izađem iz samog sebe – nešto za mene veoma važno od kada sam otišao.

Pre nekoliko dana ponovo sam se latio *Čatrnje*. Danas sam prešao polovinu i, ako se uračuna i neophodan pripremni rad, mogu da kažem kako sam se približio kraju. Poema je već prilično dobro oslikana; naravno, ostaju još mnoge praznine koje će me namučiti: pretpostavljam da će mi završni deo sa vatrama Aj-Janisa¹¹ i Epitafom¹² među arhaičnim ruševinama zadati muka; treba da izbacim mnogo nebitnih stvari, a da zadržim ton i dušu. Na kraju krajeva, videćemo u toku pisanja. No, ono što me sada uznemirava je to što neko tude uvo ne može da čuje moje reči, jer ja često, odmah nakon pisanja, nisam u stanju do razumem napisano.

Prekosutra ću ići da vidim Šopenove učenike. „Compagnie des 15“. Pisaću ti o tome. Ovo me je pod-

setilo na moju mladost.

Utorak, 9. februar

[Ako ti ponekad zatražim da mi pišeš češće, to je zato što bi i meni bilo mnogo lakše da ti više pišem. Malo je ljudi kod kojih mogu da potražim utočište ako sam umoran; a čak i sa njima, da bih bio blag, potrebna su hiljadu dva lukavstva, njihova ili moja.]

*O, nek iznenada na naš dodir omekša
koža tišine koja nas steže!*

To su stihovi *Čatrnje* koji se prilično dobro uklapaju u okolnosti. Jedanaest je uveče. Od četiri po podne vrtim se u krug po sobi da bih sastavio sledećih pet stihova, koji su, kao što pretpostavljaš, sasvim jednostavni, tako da bi mogao da ih napiše bilo ko iz prve ruke; ali, ne možeš da pretpostaviš koliko je komplikovanih stvari potrebno uloviti da bih stigao dovede:

Strofa 15 (Un poco sostenuto):

*Da sve ponovo bude kao u početku,
prsti, oči, usne.
Da napustimo ostarelu bolest,
košuljicu koju ostaviše zmije,
žutu među zelenim detelinama.*

Svakako, ne možeš da sudiš na osnovu razbacanih strofa ili stihova; poema će u celini biti dobra ili bez vrednosti. Do večeras sam napisao osamdeset pet stihova; potrebno je još trideset pet. Pre nego što budeš odgovarala na ovo pismo, nadam se da ću ti je poslati celu, bar prvi rukopis. Ako uspe i svidi mi se, a da je Claude-Achille još živ i da mi je bio prijatelj, poklonio

bih mu je. Evo kraja, otprilike:

Strofa: 23 (Rondo):

*Prodoše u daljini sa tugom svojom,
nadanjima, kratkim voštanicama
koje su ispredale na pognutim čelima njihovim
život radošću ispunjen u podneva
kada se gase čarolije i zvezde.*

Strofa 24:

*Ma, noć ne veruje praskozorju
i ljubav doživljava smrt da isplete
tako, kao beskrajnu dušu,
jednu čatrnju u kojoj podučava tišini
usred grada razbuktalog.*

Započeo sam ovo pismo strašno umoran. Ne umaraju me toliko stihovi, već određena povezivanja, transitions¹³. Na jedvite jade stigao sam do poslednje značajne strofe. Od juče pomno istražujem; pre nego što sam počeo da ti pišem, pribeležio sam začetak rešenja; ostavljam ga da odstoji do sutra popodne, pa ću videti. Koliko predostrožnosti, koliko zanesenosti. Nažalost, drugačije ne mogu ništa da uradim. Da su ovakvo pismo čitali moji bučni i oštroumni sunarodnici – najtipičniji predstavnici te okružuju – rekli bi da se ponašam kao dete. A doista, kada se nervi malo zamore, razmišljam: za koga svi ovi naponi? Ne govorim o uspehu i aplauzima, ali želim da kažem: da li će se naći ijedan čovek kome će pomoći ove tvorevine koje su, u krajnjoj liniji, najmanje pesmice? Često sedim i život svoj posmatram na drugi način, bez ovog tereta izražavanja koji me muči otkako sam upoznao svet. Čovek sam koji je uvek u situaciji da postane neko drugi, ali granicu nikad ne prekorači. Ova kolebljivost je ritam

mog života i ponekad je doživljavam prilično jasno.

Da li si ikada čula Betovenov *Trio „Nadvojvoda“*? Zar nije predivan? Čist kao voda i kao košuta – ponekad sama sa zvukom, a ponekad zajedno sa nekom drugom košutom.

Sledećeg meseca ću uzeti Betovenove kvartete u izvođenju Capeta¹⁴. Zatim želim Baha.

Sreda, 10. februar

Čatrnja: pazi, kada pišeš pesme (u času kada počinješ i teško je), moraš obavezno da budeš uporna – čak i na nekom detalju – ali da budeš uporna: udaraj čekićem; neminovno postoje mnoge naslage rđe koje moraju da spadnu dok se ne iščisti stvaralačka delatnost. Jedini način da nestanu je ova upornost. Nemoj nikad suviše rano gubiti nadu.

Neko u mojoj kancelariji: „Ja sam sportsman. J'ai donc pensé que puisque j'excelle dans le sport pourquoi est-ce que je ne tâcherai pas de travailler là-dedans. Mes parents voudraient que je devienne marchand de cigarettes; je ne sais pas vendre, *je ne sais pas faire une addition*; je donnerais volontiers mais je ne sais pas vendre. Ils insistent pour que je me fasse marchand de cigarettes; ils pensent que le métier d'aviateur est un métier de casse-cou, de clown, de saltimbanque. Ils ne veulent rien faire pour moi par... snobisme. Les parents sont les pires indiv... – amis“ (sic!).¹⁵

Avijatičar je amater. Ovaj razvratnik dvadesetog veka beše sličan nekom umetniku, boemu stare epohe.

Sam zarađujem za svoj život; ni od koga više ništa ne tražim; veliko rasterećenje.

11. februar

Sneg je padao cele noći i juče ceo dan. Jutros je bio siv. Uveče se spustila magla. Izlazeći iz Tubea¹⁶, pokušao sam da prevedem Touleta¹⁷:

.... kad se spusti magla
da ih izglancaš, molim te, rukavom.

Govori ti A., čuješ ga, odgovaraš mu. Vadiš kutiju šibica, pališ mu cigaretu, dim se penje do tavanice. Zašto baš ovaj čovek, a ne neki drugi? Zašto ti, a ne neko drugi? Čemu ove reči? Na ovom jeziku? Ovog momenta? Ova cigareta? Upravo ova šibica? Baš ispod ove tavanice? Zašto su one večeri na Falironu¹⁸ tri fonografa sa obale svirala pesmu „Hoću moj mužić“? – Gospode, zašto tvoja nedokučiva volja ponekad biva toliko nepodnošljiva?

13. februar

Neki čovek je u jednom vrtu ispred zdenca i ozele-nelog drveta. Uzima kamen i baca ga u zdenac, usred-sređujući se na odjek. Ništa se ne čuje, ali u trenutku kada bi trebalo da je kamen već dotakao vodu, provali se oblak iznad drveta i zalije ga sitnom kišom. Takav utisak imam kada čitam tvoja pisma: odgovor stiže s druge strane.

Nijednog čoveka nema ni blizu ni daleko od mene. Sad mi je već čudno i bolno zabavno da pratim kako se ljudi udaljavaju od mene. Nemoj misliti da zaboravljam kako se ljudska plemenitost sastoji u pru-

žanju.

23. februar

Smatraš li da od tebe tražim da mi napišeš svoje mišljenje kao gospodin X. ili gospodin Y. koji piše kritike? Ponekad strahujem da ne padneš pod uticaj „intelektualaca“; u tvom slučaju postoje preduslovi. Čuvaj se! Čuvaj se! No, pokušaj da me shvatiš. Pretpostavi da se kupaš; može da bude nepodnošljivo, podnošljivo, ispunjeno uživanjem. Zar ne možeš da izraziš taj osećaj dodira sa vodom? Sigurno možeš. Imaj na umu: ako se koristimo rečima drugih ljudi, ne možemo da postignemo ništa više sem da izrazimo misli drugih. Seti se, kad si bila dete, imala si čitavu mitologiju i znala si dobro njeno značenje. Drugi su te naučili da govoriš kao i oni da bi te razumeli. Ja nisam od tih *drugih*. Očekujem tvoje mitološko izražavanje ili, kako kažeš, ili kako bi rekao g. Ω., tvoje besmislice. Jedne večeri, pre deset godina, pročitao sam *Jeune Parque*¹⁹ devojci koju sam voleo. Sledećeg dana mi je rekla: „Sanjala sam da bejah *Jeune Parque*.“ Sećam se još uvek toga jer je bilo sudbinski važno za mene. Sedamnaestogodišnja devojka objasnila mi je *Jeune Parque*.

Pišem nekako ukočeno. Ne mogu danas da zaokružim svoje rečenice. Nije pravi trenutak za to. Potrebna mi je pomoć ne samo u poslu nego i u životu. Možeš li da mi pružiš takvu pomoć? Tražim je. Ne znam šta mi nedostaje. Ne znam šta tražim. Daj šta možeš da daš. Što se iskreno daje, postiže željeni učinak. U mojoj prirodi je da se krećem od tačke u kojoj svako oseća da istinski živi, pa do nule. Tačka u kojoj ne postoji ništa: ni ja, ni ti, niko, niti ijedno živo drvo na čitavom svetu. Znaš li šta to znači? Evo, juče po podne sam od četiri do sedam pokušavao, gledajući vatru u kaminu, da otokrijem nešto što preostaje, nešto što unutra odoleva u vrtoglavici nestajanja. Nisam pronašao ništa sem vatre

koju sam gledao. Pomislićeš da sam se bacio na metafiziku ili u neurasteničnu melanholiju. Shvatićeš me pogrešno. Nemam nikakvih filozofskih sklonosti i strašno sam smiren. Uveče, posle sedam, mnogo sam se šalio, a kada mi je, dok sam se vraćao kući, neka laka žena prišla na ulici da mi šapne u uvo „you look so serious“²⁰, pukao sam od smeha, zbog nje, a još više zbog samog sebe, tako da je ona pobegla glavom bez obzira. Čovek ima mnogo spratova, kao „Printemps“, velika robna kuća. Ali ne govorim o spratu koji se vrlo često svakom pokazuje, već o čoveku ili, ako hoćeš, nije reč o kući, nego o krvi zaklanog pevcu koja podupire kuću u njenom temelju. Takav sam; u određenim trenucima mislim kako sam sve izgubio, a u nekim drugim da je sve moje. To je ono što druge navodi da kažu kako nemam duševnih nemira.

Ne tražim od tebe da me izvučeš iz jedne određene teške situacije. Daj šta daš, nastavljavajući da budeš *ti*. I pokušaj, da ti ne bih ponovo ovako pisao.

25. februar

Vraćam se sa koncerta i prepisujem ti beleške koje sam sačuvao pišući po programu. Da li si ikada vide-la Ravela? Lisica je među muzičarima. Le renard argenté²¹. Ako se desi da ga vidiš, obrati pažnju na kosu, nos i ruke. Ima čud i pokrete lisice koja hvata kokoške. Kako neko može da se zavara titulom ili spoljašnjim utiskom; koliko godina sam živeo pod utiskom *Pavane pour une Infante*²². Dirigentsku palicu ne drži kao većina muzičara, već sa malim prstom podignutim uvis, kao što neki drže šolju čaja – steže je i pokreće hotimično. Levom rukom pokazuje na muzičara koji treba da svira, kao da hoće da kaže „optužujem“. Nema po-

kreta arrondies, ni on sam, ni njegova muzika, izuzev kada želi da podržava krivulju (*Valse*), a i tada to čini bezlično, govoreći: evo, ovi tako rade, je m'en fous²³. Gadi se ljubavi; ako prikazuje ljubav, nikad nije njegova. U baletu *Dafnis i Kloe* kaže: volelo se dvoje mladih; eto, baš tako; ja? odakle mi vremena i raspoloženja! Od tada znamo kako stvari stoje; ali pošto znamo, ako ka-žemo da nešto osećamo, lažemo. U *Boleeru* ista stvar: vatrena Španija; tako rade Španci; i vadi Špance iz svog džepa. Uništava osećanja kao što klovn izvodeći kolut preko glave probija papirne krugove. A kada to ne čini, dosadan je. C'est un entrepreneur d'illuminations²⁴. *Koncert* koji sam čuo delovao mi je kao priča o nekom čoveku koji želi da se povuče i razmišlja u miru (klavir), ali ga ne ostavljaju na miru raznorazni koji ga uznemiravaju ili zadirkuju (orkestar). Pokušava da kaže nešto na svoj način, ali crnci otpočinju džez; A, B, C. Kada ga ne uznemiravaju, spopada ga dosada (drugi stav adagio assai). Uz to, imam utisak kako smo mu svi mi dosadni; jedino mu ne dosađuju čisti zvuci koje stvaraju njegovi instrumenti, kao od metala sazdani. To je moj utisak.

Da li ti se sviđa Hajdn? Bolje od svih drugih oslika-va plemenitost (*politesse*).

Šaljem ti prvi deo druge glave Stratisa Talasinosa. Za mene je „taille directe“²⁵. Nemam kopiju. Šta misliš? Da li će postati knjiga? Štampaću je u jednom primerku.

28. februar

„U mojoj domovini svakim danom biva sve tešniji i tešniji prostor u koji čovek može nogom da kroči“ – Stratis Talasinosa.

Juče sam do četiri ujutru, a i danas popodne, čitao jednu knjigu koja me je navela da razmišljam o mnogo čemu, pa – ako me nekad podsetiš, pričaću ti o toj knji-

zi, kao i o onim vidovima svog života koje ne mogu ili ne želim da opisujem u pismima. Stoga nemoj da pomišliš kako gajim naklonost prema umrljanoj hartiji, niti kako nalazim neko naročito uživanje u tome da primam ili da sastavljam epistole. Nažalost, to je jedini način da neko ima bilo kakav znak od drugog čoveka u haosu našeg života. Nemoj, dakle, pogrešno da me shvatiš i nemoj mi reći kako me spopala brbljivost. Možda ponekad pokušavam da ti objasnim previše stvari koje ne možeš sama da razumeš. Reći ću to veoma jednostavno. A jednostavnost mi je i potrebna da ne bih govorio gluposti. Nisam napisao „igrarije vlastite fantazije čak ni zbog toga da bih dao notu raspoloženja svom pismu“. Pokušao sam da izrazim, sa što manje napetosti, gorčinu svog sadašnjeg života. Pored sveg napora da budem miran, desi se ponekad neki nezgrapnan pokret pa se iz čaše nešto prolije. Oprosti mi; ima nečeg u meni što uopšte nema nameru da se šali, uprkos svim kolotovima preko glave koje za tebe pravim ne bi li se nasmešila. G. Stratis Talasinos bi rekao: „Kako su teški spomenici“, pa bi se mnogi nasmejali i izjavili da govori o uopštenim temama. Istrpećemo i to, sve ćemo istrpeti, ali godine prolaze. Sutra je moj rođendan: *Nel mezzo del cammin di nostra vita*. U istom životnom dobu se i ja nalazim: *Per una selva oscura*²⁶. A ipak, veoma sam optimistički raspoložen. Kada o tome razmišljam, izgleda mi neverovatno da je nesrećni, mračno melanholični mladić stvorio ovog nepokolebljivog čoveka, koji polako sakuplja bol svoga tela i duše svoje ne bi li nešto napravio. Sačuvaj od ovoga što ti pišem ono što ti odgovara. Ostalo baci.

29. februar, dva sata ujutru

Velika ćutnja satkana od ugljena, pera nad papirom i vetra. U dubini duše sam jednostavan čovek, seljak.

0

Popodne sam šetao po velikom parku u susedstvu; nisko sunce i zimska tuga. Dok sam koračao, osećao sam krv svoje majke u venama. Žena svetica sa bezgraničnom snagom ljubavi. Volela je bez onih *saosećajnih* uzleta koji sve kvare. Rekao bih kako je njena ljubav iz zemlje rasla i pomoću korenja se održavala. Nikad ne beše nadzemaljska. Kada sam se vratio iz Francuske, rekla je: „N–v ’πολ@οι@...“²⁷ Sećam je se onog jutra u Pireju; rekla je to tako jednostavno, tako iskreno, pa sam često razmišljao da nas je zbog toga napustila sledeće godine. Ne mogu nikad da je zamislim u nekom salonu; uvek se pojavljuje ili na obali mora ili među vinovom lozom i drvećem.

Četvrtak

Doneli su mi jedan drveni sanduk da ga zapečatim: pepeo majora N. Mala bela kutija u koju bi jedva stao neki visoki šešir.

Sreda

Non-Stop Variety; scena predstavlja neku udžericu u Kini; ali nema nijednog Kineza. Možda je u pitanju neka pušionica opijuma; živi deo scene predstavljaju apaši i apašice. Polusvetlo, veoma tamno u dubini, podseća na blatnjave, skrovite ulice velikog grada. Levo u uglu neka žena (noge, telo – razgolićeni); nosi crnu trougaonu kapu kao mitra. Crna maska, crna trouglasta kecelja koja pokriva njene grudi i pol. Ispušta promukli glas poput pesme za koju se pretpostavlja da je patetična (kao jedna Šekspirova scena: „Ovde vrt“) i prstom

1

pokazuje na prazan prostor u koji stupa neka igračka, skoro sasvim obnažena, u momentu kada se pali reflektor. Sićušno telo, grubo lice, male, usečene oči, široka usta sa preterano velikim zubima. Sasvim kratko hita kroz zgusnutu svetlost kao riba u staklenoj posudi punoj fosfora; potom ona iščezava, a ustaje hor; apaši i apašice idu ka rampi i igraju; utanačena grubost na licima muškaraca, takva da bi se mogla prebrojati poput stranica knjige. A orkestar svira jednu otrcanu melodiju, onu koju je svirao i stari violinista u dvorištu mog prvog studentskog stana u Parizu; tada je na površinu izbila prava beda.

Subota, mart

Život je težak. Da, poznat mi je njegov teret kao da bejah fotelja-vaga koja se nalazi u Marinopulosovoj apoteci, u ulici Filhelena. Težak je, uvek sa istim teretom, samo što sam ponekad jači, a ponekad slabiji: preksinoć u predvorju ludila; danas sav taj teret s lakomćom držim u rukama kao atleta.

Kakav značaj ima čovekova sloboda ako je vrlo često ne iskupljujemo (ne novcem, naravno). Ne zaboravi da se većito gnušaš duhovnih parazita.

Šta je stvaralačko u odnosu dvoje ljudi? Da jedno drugo učine što slobodnijim; koliko god mogu, ako mogu. Čovekovi protivnici: čitava priroda, svi ostali ljudi i sve ono što voli. Međutim...

Pokušavam da se spasem ljubavlju. Onakvom kako je osećam pri dodiru: neotuđivom, svojom, teškom. Postojanom kao centralni greben Himitosa, oslobođenom gluposti.

3. april

Čatrnja ima veoma zadovoljavajućih mesta kad se pomisli da je sastavljena od tako jednostavnog materijala: najobičnije reči, najjednostavniji ritam itd. Ima, međutim, još nekoliko izbočina i zastoja koji moraju da se uklone. Možda bi je trebalo ponovo od početka napisati ili ispraviti. Čim to bude urađeno, štampaću je, možda samu; hors commerce²⁸. Došao sam do ključka kako mi nisu mogući nikakva saradnja ili dodir sa atinskim književnim krugovima. Njihove pohvale i besmislice na moj račun su mi nepodnošljive i gadne. Kada bi se našao bar *jedan* koji bi mogao da mi pokaže ma i jednu reč, jednu od mnogobrojnih nesavršenosti koje osećam da imam – obožavao bih ga. Ali ne uzbuđuj se: sudije su za ili protiv; a dok postoji ovaj zastupnički duh, nemoguće je da dođe do bilo čega. Treba ili da učitim ili da produžim sa stvarima koje će, kako se budu razvijale, sve više i više da se udaljavaju od ove žaljenja vredne gospode i gospođa. Ako ove znake iz daleka, koje tako često dajem, prepoznaju ljudi koji će nešto osetiti, možda ću se jednog dana uhvatiti u kolo; do tada ću ostati sam, a možda ću sam i umreti. Postoji jedno mesto u mom životu koje sam odlučio da sačuvam izvan kompromisa i trgovačkih nagodbi; to je mesto duše.

Veoma sam jak jer ne očekujem ništa od drugih ljudi. Počeli su da mi šalju i svoje knjige. Odgovaram po sopstvenom nahođenju, bez uvijanja. U Grčkoj je veoma „umetnički“ da se ne zahvališ kada ti neko pošalje svoju knjigu. Svi oni kojima sam pismom odgovorio, postali su moji neprijatelji; javno su se izjasnili. Značajni umetnici! Ne podnose da se neko ne slaže s njima, u bilo čemu.

11. april

U dubini duše sam nesrećan čovek, koji je često osećao koliko su nesrećni mnogi ljudi oko njega. Borim se da pomognem samom sebi kako bih mogao pomoći drugima. Ponekad me humor ili utisak da velike reči znače siromašna osećanja navode da izgledam grub ili bezdušan.

Ugljevlje gori u kaminu veselim plamićima. Prvi put, otkako ložim ugalj, jasno razlikujem jedan potpuno beli plamen među ostalim običnim plamićima. Zastajem, posmatram ga i ponovo razmišljam. Istina je, bavio sam se nebitnim stvarima. Ponekad sam se gubio u sitnicama; zbog toga mi je bilo teško da verujem u sebe. Međutim, sada kad se na prošlo osvrćem, otkrivam jednu tajnu: nema u životu nebitnih stvari. Ako s velikom pažnjom i ljubavlju posmatraš neki plamen, možeš saznati daleko više nego ako pročitaš mnogo knjiga o razvoju čovečanstva (i istrošiš puno moždanih ćelija). Započeo sam ovo pismo kako bih ti rekao da me u poslednje vreme spopala neka odvratnost prema papiru, a vidim da stižem do nečeg sasvim drugog: do onog što je proizašlo iz ponora *Čatrnje*. Voleo bih da mogu jednom da ti pokažem žetvu mesta onog čudnog²⁹. Koliko me je bliže dovela, suštinski bliže živom svetu, bliže slobodi, ne onoj „koja obasjava svet“, već onoj koja je na visini čoveka; kako me je navela da dublje spoznam smrt i da je prihvatam bez romantizma i jadikovanja, kao jedan neizbežan dodir, jedno slatko zatvaranje kruga, kao ljubav.

Voleo bih (i to želim iz sve snage) da jednom došpem do duševnog mira životom ispunjenog, koji se zadovoljava, pokreće i hrani bezgraničnom ljudskom patnjom. Do tada ću još mnogo toga proći i davno će me terati da skačem nad vatrom. Ali, zašto je ruka koja drži

voljeno rame tako mirna? Zar čovek ne može da postane u nekim momentima, najboljim, kao ova ruka u kojoj se nalazi sav bol tela, bolesti, i smrt u krvi koja je oživljava, a ipak, i pored toga, ume da se kreće jednostavno, bez ponosa i obesti, da poveže, da pruži svu nežnost, da oseti šta joj daju, šta mogu da joj pruže. Želeo bih da jednom spoznaš radost koja biva sve pouzdanija i pouzdanija kako se lagano koračajući približava korenu, gde sve grane duše postaju jedna. Ponekad ovu radost vidim na velikoj udaljenosti, poput niza čempresa kraj kojih se jedne večeri počela igrati mala kineska princeza. Možda će na kraju preostati jedan san ili neki mrtav vrabac. Više mi se, ipak, sviđa to nego da ostane jedna lavlja koža koju tresu svakog petka na terasi.

16. april

Drvo naspram mog prozora je propupelo. Sećam se, kada sam prvi put došao ovde, bilo je potpuno zeleno sa nekim sitnim, crvenim plodovima. Posmatrao sam ga popodnevim dok sam pisao prve stranice *Stratisa Talasinosa*. Zatim sam ga, iznenada, jednog dana ugledao ogoljeno i sivo, samo klupče grana. Ponovo cveta; vreme prolazi.

23. april

Ispravio sam pojedina mesta *Čatrnje* koja su mi smetala; još malo i izobličio bih je. Takvog je soja.

Neki „sadašnjem trenutku prilagođeni“, inter cete-

ris³⁰, napisao je nedavno kako moje pesme nisu dobre jer ne odražavaju savremene nemire koji... itd. Voleo bih, međutim, da znam šta bi mi rekao ako bih ga pitao da mi objasni njegove lične nemire, „potresenosti“, kako je sada u modi da se nazivaju. Pa i Madona spavaćeg vagona je uznemirena.

Postoje ljudi koji „smatraju“ da pesnik poseduje fantaziju, dakle da je jedan oblak koji povrh drugog oblaka plovi. Istina je da pesnik preslikava život sa mnogo manje udaljenosti nego što ga drugi gledaju. Toliko izbliza da se preslikani predmet (izgled u prirodi) razliva. Možda zbog toga drugi nemaju razumevanja. Jednom sam kroz mikroskop video presek bodlje morskog ježa. Beše to jedan mudar, više nego umetnički vez, veličine talira – gde je nestao morski jež?

Pesnik je onaj ko je iskren.

... Video sam toliko puta smrt ove ruke koja piše – *this living hand*³¹, kako kaže moj sused Kits – tako da često, kada se pitam šta tražim ovde dole, odgovaram: da umrem miran.

Meša se Stratis Talasinos:

– Možda i nije mnogo teško to što tražiš, jer ako je nepostojanje smrt, nije isključeno da neko može da se smesti u nepostojanje, kao uz bok voljenog tela.

– Ma, jednom kada bude nepostojanje.

– Tačno, ali pokušao sam da zamislim tu situaciju, prazneći, prazneći, prazneći. Ne mogu sve da izbacim; uvek je nešto ostajalo. Pa šta onda, pošto uvek nešto preostaje? Hajde probaj.

Izluđuje me svojim mudrolijama.

Veliki četvrtak, 28. april

Trenutno određenje: kriza svesti (pišem da bih ra-

zjasnio):

Prošle nedelje zasvetlucala je u mojoj glavi neka iznenadna vera i jasno sam video kako se oko nje stvara i zgušnjava jedan *svet*. Sledećeg dana (pojednostavljujem) nastalo je jedno nedefinisano zatišje, a usred njega počeli su da se ruše svi moji oslonci, unutrašnji i spoljašnji. Trećeg dana neizdržljiva želja da odem – bilo gde – da se pržim na suncu, da se iscrpem, da prestanem da mislim. Sada, dok pišem, pod moje pero dolazi sama od sebe fraza: da ponovo otkrijem slast crnog hleba.

Pokušavam da se vratim još dalje u prošlost. Beše neko zimsko popodne; šetao sam uz reku. Iznenada sam sa strahom primetio da *ništa ne osećam*. Boja neba, tamna voda koja je tekla, buka automobila – ova žena sa čulnim usnama koja je prošla, ništa nisu probudili u meni. Vrlo pažljivo sam pratio kakva *bih* osećanja *imao*. Mogao sam savršeno da ih opišem, da ih iskažem i pobudim: rad mozga; čovek beše odsutan. Sećao sam se i u nekim drugim prilikama tog istog stanja odsutnosti; u onoj javnoj kući, na primer, gde sam bio primoran da pratim – pitanje solidarnosti – jednog prijatelja. Kada se devojka razgolitila, jedino što sam mogo da joj kažem beše: „Mademoiselle, qu’est-ce que vous pensez de monsieur Mallarmé?“ Odgovorila mi je kao da sam je ošamario: „Eh, dites donc, vous êtes venu ici pour vous foutre de moi“³². Posle toga sam se, u prohladnoj noći, osećao veoma bedno.

Pokušao sam ponovo da pronadem odsutnog. Dešavali su mi se trenuci velikog entuzijazma i snage, posle kojih sam se osećao kao isprebijan pas. Sada mi više ništa nije jasno. Medicinski, neko bi mogao da mi kaže kako je reč o biološkim raspoloženjima; bilo bi to veliko smirenje ukoliko bi uspeo da me ubedi. Znam da se

sam ne mogu podeliti; moje duševne krize su i telesne, i obrnuto. Jedno sam nedeljivo biće, te iz tog nedeljivog bića izvlačim sastojke svog rada, koji su i sami nedeljivi.

30. april

Često doživljam veoma teške trenutke. U tim časovima sve ono što sam voleo, u šta sam verovao, pada u neku pijanu vrtoglavicu i tone u jednu provaliju, prilično veliku, u koju bi sve moglo stati. Mnogo trpim i od vlastitog tela koje me neprekidno muči. Vidiš, za mene telo (ovo je bolno istinito) nije jednostavno izvesna telesna funkcija, kao kad se neko znoji ili kupa, već, uopštenije, funkcija koja čoveka čini čovekom.

Pokušavam da zamislim, kada trpim, da to nisam ja. Kako je bol jedno naporno putovanje, nevolja kroz koju moraš da prođeš da bi stigao do nekog mesta, udaljenog i neodređenog, ali za koje znaš da postoji. Nekad, kad sam bio mlađi, uništavo sam život, čerečio sam ga misleći da tako ništimo ono što me je mučilo. Na taj način uspevao sam jedino da uništavam samog sebe. Sada verujem kako su potrebni neopisivi napori da bi u životu nastalo bilo šta istinito.

Trenutno govorim toliko ozbiljno da zaboravljam čak i na ljubav. Nikad se nisam dobro slagao sa ovim osećanjem koje povezuje muškarce i žene. Shvatam strast, shvatam nežnost, shvatam mnoge stvari koje je čine, ali ne mogu da ih zamislim isključivo prema jednom jedinom stvorenju. Ono što odnose čini izuzetnim jeste dodir. A ukoliko je dodir dublji, utoliko čoveka čini više čovekom. Želeo bih da pokušam da me shvatiš, kako bi razumela zašto se često uporno trudim oko sitnica, možda detinjastih. No, u životu nema sitnica. Ima

trenutaka u kojima, ako ne mogu da se uzdržim od gollog tela koje mi nedostaje, mislim da ne postojim ni telesno, ni duhovno. Shvati ovo kao primer.

Juče sam, na Veliki petak, išao na Epitafion³³. Podseti me jednom da ti ispričam priču o svojim Epitafionima. Bili su veoma značajni u mom životu. Juče sam, kod svakog udubljenja u zidu pored kojeg sam prolazio, gledao, svečano stojeći i vršeći liturgiju sa svećom u ruci, jedan Epitafion. Jučerašnji je obogatio moju kolekciju jer je bio najdostojniji od svih koje sam ikada video. Rimokatolička polifonija (*Život u grobu* postao je posmrtna *Travijata*): frakovi, bele rukavice, zlatni nakit. Crvene i bele ružine latice, lepo odnegovane tako da su ličile na one od celluloida. I obavezni englesko-hioski izgovor: κατ(η)ετ(η)▲θηω Κριστ(η)“ .³⁴ Najlepši i najautentičniji koji sam video beše onaj što je uz klapadore prolazio ispod Partenona, iz Svetog Dimitrija Lumpardijskog. Razmišljao sam i o *Čatrnji*, pa mi se učinila dobrom i ispravnom po tonu. Mislim da je objavim u septembru kao zasebnu celinu. Šta kažeš? Ovde mi ostaje još jedan Epitafion³⁵, a zatim ću moći da se smestim naspram Egeja. Ponekad je, međutim, tako daleko sveti Epitafion....

Nedelja, 8. maj

U osam me je probudio fonograf mojih stanodavaca, a zatim me nije ostavljao na miru vacuum cleaner³⁶, koji je svakog jutra bušilica za glavu. Vacuum je stara priča, ali je fonograf novo mučenje. Pre petnaest dana su igrom slučaja dobili ploču sa pesmom iz nekog satirično-revijalnog komada; sisaju je kao karamelu; starića se s njom budi, a ćerka se istom uspavljuje. Pokuša-

vam da shvatim njihove muzičke mehanizme. Mene smatraju ludim zbog muzičkih dela koje kupujem; mislim na najjednostavnije, kao na Frankovu *Simfoniju* ili na *Igre iz Granade*: smatraju ih most unusual³⁷ (naravno, kada nameravam da slušam *Sacre* ili Satijeve *Gimnopedije*, dva puta se zaključavam). Teško je shvatiti proste ljude; može biti da ih reći, obavezno uz buku nastale, zaista zabavljaju.

Odozgo na moj sto udara slabo sunce. Dok sam se oblačio, gledao sam sa prozora spavaće sobe dve Amalteje³⁸ kako igraju tenis; dve pokretne trvrđave. Lopta beše Arijel, lagan, elastičan, koji ih je ismejavo.

Štampaću *Čatrnju* kao samostalno izdanje. Ne sviđa mi se mnogo taj način, ali kako drugačije da izdam ove fragmente kad ne znam da li će postati knjiga, a ne mogu da ih zadržavam duže, kao što sam to nekada učinio. Da sam mogao da ih objavim u nekom časopisu, naravno da bih to učinio. Nažalost, za mene ne postoji takva mogućnost; ne želim da se potčinim književnim udruženjima. *Odiseja* sam još prošlog januara poslao u Atinu, a pokazalo se da je nemoguće objaviti ga. Ne vidim šta mi drugo preostaje nego da svoje pesme (ili bilo šta drugo) štampam za prijatelje i sve one koji su zainteresovani, dok ne budu mogle da postanu knjige. Osim toga, nakon toliko dignute prašine, pitanje je da li bi bilo prodato i trideset primeraka *Čatrnje*.

Civilizovani, civilizovani – dosta mi je civilizovanih i primitivnih, koji su drugi vid civilizovanih. Želim jedino da budem čovek bez epiteta. Ne znam da li ću uspeti; suština stvari je u tome kako da se neko razotkrije.

Pre 15 dana video sam izbliza *svoju napuštenost*: Bi.³⁹ je svratila i kratko se ovde zadržala. Opsedalo ju je mnoštvo tragedija, meni stranih i dalekih: osećanja,

osećanja. Imao sam utisak kao da nesigurno letim skoro sasvim iznad glava ljudi. Jedno veče mi je rekla: „Čovek si bez patnji“. A neko drugo veče, dok smo tiho pričali, izbacila je: „Ah vous, vous saurez bien mourir!“⁴⁰ Ne zaboravljam toplinu njenog glasa. Neka joj Bog podari mirno more za put.

14. maj

Da na nešto nepokolebljivo u sebi naiđem, nešto pouzdano; da na kamen nagazim čvrst, koji svako u sebi treba da ima.

Zamara me ovdašnje proleće, poput okeana. Ja koji nisam mogao da se oduprem ni najkratkotrajnijem proleću Atike, šta da radim sa ovom bujicom? Srećom, u poslednje vreme imam mnogo svakodnevnih poslova, te se zaboravljam; kako bih s vremena na vreme voleo jedan čas predaha, kao prošle godine.

Poslednjih dana mi ponekad kroz glavu prolazi da neka velika sreća kreće da me dotakne i kako joj nedostaje sasvim malo da to i ostvari.

17. maj

Ima nekoliko dana otkako je počela nekakva vrućina. Ne ložim više vatru; možda se zbog toga izgubio Stratis Talasinos. Popodne je. Nikog nema u kući. Čim podignem oči, vidim kroz otvoren prozor zeleno lišće svog drveta i senke koje poigravaju po ciglama kuće preko puta. Nebo: jedna nijansa plavog koja se upravo rađa iz sivog; beli oblaci; još samo jedan milimetar milimetra le-

pog vremena i sve bi bilo savršeno: međutim, jedan milimetar milimetra haosa je čitav haos.

Pročitao sam Žida; bore mu otkrivam čas ovde, čas tamo; još uvek se odlično drži, međutim... itd. Možda je ovo njegov krizni period. Zatim sam uzeo svoj dnevnik iz leta dvadeset šeste: pešačio sam pognute glave; iznenada se našoh licem u lice sa smrću.

U suštini stvari, osećanja su moj spas i moja pogibelj. Ponekad vidim svoju misao kako se kreće kao ruka koja miluje neko telo puno života. Ne mogu da živim u blizini bilo čega što na neki način ne diše telesno. Možda zbog toga imam tako malo ideja; možda je to razlog većitom nastojanju na istim stvarima i možda me stoga ponekad guši proticanje vremena, fiziološki, kao što se atmosfera razređuje usled velike brzine.

22. maj

Ali i ovaj kratkoveki čovek, koji nestaje kao cigareta koju smo već skoro popušili, zar nije lep? Šopenov *Nr. 6. prélude (ha mol, lento)*: jedna jaka strast koju stalno spurtava neki teret; ponekad su dva-tri tona velika pomoć.

Zelena bura: englesko proleće; sve je mekano, nigde nijednog kamena da na njega stanem.

25. maj (ispravljeno i dopunjeno 1967)

Već je godinu dana otkako Seferis nije video svetlost Atike: nije važno. Mislilo sam na Han iz Gravije⁴¹.

*Prolazeći i ubijajući, zadobija
Seferis tešku ranu
i gromoglasan se na zemlju sruši,
ali pre no što izdahnu*

*ubicu tanetom u grudi
zgodni. „Bože vernika,
na krila svoja privi i ovoga,
više tebe da izdahne.“*

Nisam potpuno siguran u svoje pamćenje. To „gromoglasan“ navodi me da zaključim kako mora da je i on bio krupan, moj usvojeni pradeda. A sve ovo mi u sećanje priziva porodične priče o ostalim pravim precima.

Prvi koga je familija pamtila beše Seferis E(g)inambeoglu, rođen negde u vreme Orlovljevog ustanka; u Cezareji se oženio Magli, kćerkom Miletbasisa; moj ga se ujak Sokratis seća iz Smirne, orkuženog kanarincima u kavezima; mora da su ga uveseljavale ptice, bar u njegovoj starosti. (Ne sećam se gde, pretpostavljam u nekoj enciklopediji, video sam da je u okolini Cezareje postojala kolonija Eginjana.) Stari Seferis je imao sedmoro dece; prvo beše Prodrornos, otac mog oca, rođen 1820. ili 1821, a drugo Anastasis, otac mog ujaka Sokratisa (moja se majka sećala njegovog lica s nekim strahom; bilo je u ožiljcima od razbojnika koji su ga jednom uhvatili). Prodrornos se u Smirni oženio Hariklijom Agelidi, koja je umrla vrlo mlada od crvene groznice (30. juna 1880). Prvi od dva njena dečaka, moj otac Stelios, rodio se 1. avgusta 1873. Imali smo, sećam se, njenu fotografiju u porodičnom albumu – kasnije je u ulju preslikao slikar Evangelos Joanidis – kao i sliku njenog oca, „dedice Angelisa“. Crte lica behu veoma plemenite oboma; njihova odeća odavala je ljude od ugleda. Moj otac je govorio da su vodili poreklo iz Dimicane⁴² i bili u srodstvu sa vasiljenskim patrijarhom Grigorijem V.

S majčine strane deda mi beše Georgakis Kirijaku Tenekidis (Jorgakis Tenekes), poreklom sa Naksosa. Umro je maja 1886. Živeo je uglavnom u Vurlama⁴³; tamo i u Skali⁴⁴, gde sam kao mali provodio leta; mnogi ga se sećaju kako prolazi jašući na konju. Bio je bogat zemljoposjednik i Skala beše skoro isključivo njegova tvorevina. Sem toga, jedini koji su uvek provodili leta u Skali, u svojim kućama, bilo je petoro preživelo od osmoro njegove dece. Georgakis se oženio Evantijom Mihalaki Pestemanzoglu. Njena porodica beše poreklom iz Ankare (potom je, u Atini, prezime postalo Pezmazoglu). Baba Evantija (mi unuci smo je uvek zvali nana) jedina je koju sam upoznao od mojih predaka; umrla je 29. maja 1909; bilo mi je tada devet godina; sećam je se dobro; bila je velikodušna i, kako pamtim, oko nje beše uvek jedna atmosfera otmenosti – otkako sam spoznao značenje reči δασποινα⁴⁵ (lično ime beše mi blisko: Despina je bila moja majka i uvek su je zvali: Despo), stalno mi stvara sliku Evantije. Jednom mi je poklonila srebrni sat. Naravno, odmah sam počeo opasno da ga ispitujem. „Trebalo ga čuvamo, pokvariće ga“, neko je rekao. „Neka ga pokvari“, rekla je ona, „nisam mu ga dala da bi ga sakrio.“ Ako ponekad osećam potrebu da nešto darujem, mislim da to dugujem toj ženi plemenitog roda. Njena smrt je mnogo pogodila moju majku; iako „čistunski“ osetljiva, hoću reći bez sklonosti ka izražavanju lascivnih tričarija, moja majka je često imala provale raspoloženja. Sećam je se kako izgovara svadbene stihove, koje je neko dobronameran pokušao da sastavi na svadbi njenih roditelja; govorila je Evantiji:

*Kolu devica
sad više pripadati nećeš.
Ođvažni plemić,
Georgakis Tenekidis
odvešće te...*

Samo toga mogu da se setim; međutim, za večna vremena su se u moje pamćenje urezale široke i niske mermerne stepenice njene kuće u „Verhané“⁴⁶ (tamo se posle njene smrti smestio „Grči klub Smirne“), kada smo išli da joj tražimo oprost radi pričešća.

Sada dodatno prepisujem iz knjige Nikosa E. Mili-orisa (*Vurlá*, I tom, str. 208): „Tenekidis Georgios (Jorgakis Tenekes). Jedan od najznačajnijih, možda najobiljniji društveni stvaralac svoga vremena (u Vurlama) u periodu između 1860. i 1880. U toku 1861. potpisuje, kao zaštitnik Panagije, odgovarajući dokument. Bio je čovek radan, vrhunski obdaren, energičan. Kao trgovac groždem i zemljoposjednik, svojim izuzetnim sposobnostima uspeo je da stvori prilično veliko bogatstvo. Posle 1880. povukao se i nastanio u Smirni, gde je kupio kuću nazvanu prema sokaku u Frankomahali⁴⁷ poznatu kao 'Tenekijeva Verhané'. Bio je zaštitnik efeškog mitropolita Pajsija (1872), starešina zajednice⁴⁸ aga, dopisni član Udruženja muzeja i biblioteke Evangelističke škole (1874) i njihov dobrotvor...“ Prepisujem još i ovo (II tom, str. 252):

„U Vazikijama, izletištu oko četiri kilometra jugoistočno od Vurlá, postojala je mala seoska crkva u čast Panagije; svoj praznik, Rođenje Bogorodice, slavila je 8. septembra. Govorili su da je za njeno otkriće zaslužan neki Turčin, čije je imanje bilo blizu, jasakčija, telesni čuvar Jorgakisa Tenekesa, koji je dugo vremena na jednom mestu u tom kraju viđao neko svetlo; ispričao je to svojim susedima, a oni su kopali i pronašli temelj neke stare crkve.“

[Četvrtak, 26. maj]

Kada si mi nedavno očitala po redu onaj sveti nauk o funkcijama tela, stavio sam šešir i od prve devojke

koja mi se našla pri ruci zatražio da mi pruži le meilleur de ce qu'elle a⁴⁹. Dala mi je to, jadnica, ali zašto me teraš da radim takve stvari? Zar misliš da se čovekovo telo može tako lako ograničiti na *a* ili *b* funkciju? Telo je čovek, a čovek je duša, i duša je čovek, ali telo je čovek i duša. Znam da će me, ako mi nekad budu sudili, osuditi zbog moje sensualité, kao što su me mnoge žene, koje su mi dosadile, osudile zbog moje céréalité. Ranije, u godinama prošlim, to bi mi smetalo. Ali sada znam ono što znam. Mnogo bi bolje pristajalo Stratisu Talasinusu da ti sve ovo opiše; bio bi nedostižan. Ali otako ne ložim vatru, prurušenik se nepovratno izgubio. Otvorila se zemlja i progutala ga. Pokušaj da zavoliš to što si spremna da postaneš.]

Subota, 28. maj

U „Covent Garden“ nisam otišao, mada sam planirao, a mislim da neću ni ići, iako je to jedinstvena prilika da čujem „naprednog“ Vagnera. Nisam jako ni želeo, to jest, da se razumemo: želeo sam da odem i jednom zauvek završim sa Vagnerom. Ne pravim se važan, kažem ti da to imaš u vidu kada govorim o muzici; osećam kako sam neuk u toj duhovnoj sferi. No, za njega nisam sazeo, ako tako hoćeš, ili sam pak drugačijeg temperamenta, mada mu skidam kapu; ili, osećam da bi njegova muzika sada bila luksuz za mene, a uopšte nisam raspoložen za luksuze. *Que ces vains ornements, que ces voiles me pèsent*⁵⁰. Imaj i to na umu ako razmišljaš o priprostim ljudima.

Da popričamo malo o tome. Moji nedostaci: ono što me privlači nečemu što ne poznajem, ili me odbija, uvek je neki detalj, nebitan, zanemarljiv, bezvredan. Iz iskustva otkrivam da ne grešim kada odabiram na taj

način ono što mi se više sviđa. Retko mi se dešavalo da promenim mišljenje o nekoj osobi koju sam video prvi put, a kasnije je upoznao. Isto važi i za umetnička dela. Mnoge stvari u početku nisam razumeo, ali postojao je izvestan ton, neka osenčenost oko njih, jedan tempo, kako to sjajno kaže Du Bos⁵¹, što me je zadržavalo i navodilo da zaneseno budem njima obuzet – da i dalje gubim vreme, nezamislivo. Dakle, kod Vagnera me odbijaju detalji koje ti navodim: obimnost, sinteza umetničkih vrsta, okrutna mitologija (bar za mene), mnoštvo povezivanja itd. No, sada sam opsednut drugačijom muzikom. Ponekad u svojoj maloj sobi, ispred crvenog i vrlo neobičnog gramofona, imam utisak da sam neki alhemičar iz starih vremena. Dve stvari me izluđuju: Bah i Betoven s kraja svog stvaralaštva, koga nisam poznavao. Čvrsto verujem u sve ovo. Ponovo od početka hvatam muzičke fraze, pokušavam da priviknem uvo da prepozna je različite instrumente, da prati šta postaju i kako se menjaju motivi i, na kraju krajeva, u kakvoj su vezi sa onim živim čovekom koji ih je stvorio, a i sa muzikom. Verovatno će ti izgledati jednostavno, ali svako mora da pođe od neke najudaljenije tačke. Odnedavno imam *Brandenburški koncert br. 3* i *Kvartet op. 132*, onaj sa čuvenom *Canzona di ringraziamento*, „svetom pesmom zahvalnosti onoga koji se izlečio, posvećenom bogu, u lidijskom modusu“. Zbunjen sam, upoznao sam tolike muzičke znalce, a ne nađoh nijednog da mi kaže kako je Betoven nekad davno veoma opipljivo izrazio zrelost čoveka pred smrću, oslobođenja od smrti na tako ljudski način. Da je Bah možda jedini kompozitor koji nije niti céréal, niti sensuel, niti sentimental, niti romantique, niti classique, niti précieux, niti naturel, niti prime-sautier⁵², niti bilo šta od tog (nažalost, lakše mi je da koristim francuske epite) – nikakvo obeležje: jednostavan je čovek, savršen, odmeren, bez ikakvog znaka po kojem liči ili ne liči na

nas, a, ipak, znamo kako je *on* poseban i istinit. „La musique de Bach est une musique astronomique“⁵³, govorio je Žid. U ovom improvizovanom ćaskanju nalazi se jedna neizreciva istina. Nije se našao niko da mi nešto tako ili slično kaže. Ali čak i da se našao, da li bih ga razumeo? Trebalo je da i ja sazrim. Ovo me navodi da ostavim muziku i da ti kažem na koji način starimo.

Razmišljao sam danas; čovek koji stari je čovek koji u sebi rađa decu i posmatra ih kako rastu. Ovo dete je ljubav, ono timidité⁵⁴, jedno neostvarljiva želja, a drugo nepredvidljiva nesreća itd. Sve ih voli; polako, polako uči da im govori i njih uči da mu govore. Kada je sam, posmatra čitavu gomilu dece kako poskakuju. Šta će postati kada porastu? Možda će ostati jedno-dvoje da bi ga vodili kada dođe kraj, slepog kao Edipa; možda će, ako sva druga odu, on slediti dogodovštine onog koje više voli. Međutim, ima ljudi koji jedu svoju decu čim se rode, kao Kron. Oni predstavljaju većinu. A pošto, ako se ne varam, u krajnjoj liniji, Kronova deca nisu bila ništa drugo do obično kamenje, nije uopšte čudno što ovi ljudi imaju tako teške stomake.

Sada o mom radu. Došlo je do jednog prekida od proteklog aprila. Razmišljao sam da predam, čim se vratim, jedan tom pesama, ili, bolje rečeno, da se potrudim kako bi izašao kada bude gotov. A u vezi s tim sam prilično uradio ili pokušao da uradim. Ono što bih želeo da postignem u glavnim crtama odnosilo bi se na ujednačenost tona od početka do kraja. Nažalost, to se pokazalo nemogućim; čista lirska poezija (oprosti mi na izrazu) ne polazi za rukom u Londonu; ne mogu da pevam; nedostaje mi melodija, ako ti se tako više sviđa. Jedino sam uspeo da završim *Čatrnju* – i to zato što pripada jednom drugom vremenskom razdoblju koje sam usled neke izuzetne srećne okolnosti, iznenada, ponovo uspeo da pronađem. Mnogo mi je pomoglo to

što sam u Atini napisao njene stihove – i poslednji – koji su prilično dobro ocrtavali skelet. Ton je bio dat i put urezan. Sve ostalo bilo je pitanje koncentracije i ona mi se iznenada ukazala. (Oprosti mi što se stručno izražavam.) Uz sve to, sasvim lagano pomaljao se Stratis Talasinos. Pisao sam da bih te zabavio, ili da bih nešto radio kada nisam mogao ništa drugo da radim. Dugujem ti zahvalnost što si ga zapazila i navela me da ga i ja zapazim (vidiš koliko mi pomažeš tamo gde to ne očekuješ), mislim da ga uočim kao opštu pojavu, a ne kao te svojevrsne komade koje sam ti slao (ne sećam ih se baš najbolje jer nisam sačuvao kopije). Proteklog aprila sam razmišljao kako bih njega mogao da koristim da bih izrazio duševno uzbuđenje svog života – oko mene, u meni, i još dublje na neki način. Mislio sam o tome jedno veče, čini mi se onda kada sam ti napisao *Šta voli i šta mrzi g. Stratis Talasinos* i *Tipične misli g. Stratisa Talasinos* – ovo će ostati naslovi. A zatim je čitav slučaj pao u vodu i iščezao. Prošle nedelje se iznenada ponovo pojavio, na francuskom. Nisam pisao na francuskom od 1922, ali tog trenutka, jednog popodneva, prođe mi kroz glavu: „Kako bih pisao da sam pisao na francuskom?“ I nastalo je sledeće, što ti prepisujem, jer i to shvatam kao neko znamenje:

ÉTUDE

*C'est au fond de mon cœur que j'ai connu
le sens de ces rivages et de ces rochers
et de ce fleuve de mains fugitives
qui se perd dans le calme de la mer.
Cœur tendre, tu n'es plus
ni la pénombre des sentiments et des désirs.
C'est au fond de mon cœur que j'ai retrouvé
ce soleil sur ces rocs durs.
J'ai fait le tour de l'homme sombre;
je ne sais plus rien maintenant,*

*ô lumière, ô promontoires
que m'attacher à vous
comme cette algue.*⁵⁵

Zamišljam neki takav kraj ovog čoveka, koji podseća na mene, ali nije autobiografski lik. Želeo bih da stvorim taj pojam, tu predstavu (veoma je teško da ti to objasnim, inače bi sve teškoće bile rešene) jednog čoveka prilično opskurnog i vague⁵⁶ u početku, vrlo opterećenog prevelikom osetljivošću (uistinu fiziološkom, ne romantičnom), koji se polako razotkriva, pruža sve, a naleće na hrid i dopušta da se o nju razbije njegovo telo. Čudno je, nikad u umetnosti nisam uspeo da razdvojim sadržaj i oblik, zamisao i ostvarenje i ostala slična anatomska umeća kojima se naši kritičari služe s takvom lakoćom. Pokušao sam da ti dočaram ideju, na neki način „filološku“, koja najverovatnije ništa ne vredi i koja je, što je najgore, možda lažna. Vidim ispred sebe linije i neki ritam; možda ćeš ga osetiti kada dopustiš da se izgubi sve to što sam ti rekao. Najvažnije od svega ostaje, a to je ostvarenje. Malo je verovatno da će započeti ovih dana. Uznemirava me gomi-la problema, a i ovo godišnje doba me posebno ubija. Nestalnost političkih zbivanja⁵⁷ stvara probleme koji mi, trenutno, ne dozvoljavaju čak ni da potražim stan kako bih se sredio.

Već petnaest dana neprekidno pada kiša. Da je teorija o životnoj sredini bila tačna, Englezi bi trebalo da budu žabe.

Utorak večer, 31. maj

Danas sam uzeo celu prvu svesku *Préludes* Claude-Achillea (Cortot) i njegovu *Sonatu za violinu i klavir*

(Cortot-Thibaud⁵⁸). Odslušao sam ove komade dva-tri puta, pa sam sada ošamućen, iscrpljen, prazan i nesrećan. Čemu naši napori ako znamo da su postojali takvi ljudi? Naše pesme, i naše reči, i naši kanoni, pa i čitav naš život, ponekad su veoma lepi, ako se zaboravimo i ako, u neku ruku uz najbolje raspoloženje, odlučimo da uživamo u vetriću koji nam duva u lice. Ali ono što volimo nam se sveti, a ono čemu se divimo nas obezvredjuje. Od svoje osamnaeste godine, ukoliko sam se slučajno nalazio blizu nečeg što me se duboko dojmilo, nečega što mi se činilo značajnim, imao sam posle toga nesavladivu želju da odem i da se udavim. Ako nisam išao da čujem, kada sam boravio u Parizu, onoliko muzike koliko bi trebalo da sam odslušao, mislim da je to bilo zbog straha od ovog osećanja suštinske i opšte usamljenosti koje me je obuzimalo posle koncerta. Sećam se jednog maglovitog popodneva dok sam izlazio iz Châteleta⁵⁹, kada sam prvi put čuo onu simfoniju koja sadrži posmrtni marš (nikad se ne sećam brojeva) – ali, vraćam se u svoju mladost; ostavimo to za drugi put.

Znaš sve ove *Préludes*; tu je i deseti, *Cathédrale Engloutie*⁶⁰. Jedan se zove *Voiles* (onaj koji je pisan za crne dirke klavira – to kaže osoba koja daje uvodni prikaz i tamo pronalazi ribarske barke i drugo, ne znam šta sve ne). Mene podseća na Malarme: *La chair est triste, hélas!*⁶¹ Ali, sem toga, kakvog značaja ima na šta me podseća ako me navodi da osećam šta mi nedostaje, mada to ne mogu da iskažem. Drugi, *Des pas sur la neige*⁶², koji neprekidno odlazi, a ipak uvek ostaje veoma blizu da bi me podsećao, rekla bi, jedino na to da odlazi. I još jedan: *Ce qu'a vu le vent d'ouest*. Je crois qu'il a vu que nous sommes des crétins⁶³ – oprost mi, jer vetar ovaj ima moć da izbrije vijuge našeg mozga.

Šta je stvorio u muzici taj čovek, koliko prozora je otvorio; a istovremeno pomisliš kako se nalaze razni

praznoglavci koji pričaju o dissonances, i nejasnoćama, i raznoraznim drugim pikanterijama u koje će ostati uronjeni za večita vremena – Bog je veliki! Ponekad razmišljam kako bismo, da nije bilo njega, verovatno još uvek verovali u spasioce duša tipa „Doktora“ Štrusa sa svim njegovim gipsanim drangulijama i herojima ružičastih potkolenica (šta nalaziš u tom doktoru?!). Reći ćeš mi kako sam galoman. Nisam uopšte. Da je Betoven bio živ, dao bih mu svoj sluh (ne zato što vredi), pa neka i gluv ostanem, ako bi to omogućilo da sastavi još jedno dva kvarteta. Ne podnosim baš mnogo ni onu lisicu Ravela, koji pak zna svoj posao, ima ukusa, a na kraju krajeva pokazuje prezir prema ljudima koji ga možda i zaslužuju. Ali Ravel zna da stvara i zaista stvara muziku. Šta tvoj doktor stvara? Ja nepismen da ti kažem: stvara „sinteze“. Nešto je znao Claude-Achille, koji se potpisivao „musicien Français“, a ne „compositeur“⁶⁴; i jeste mu-zi-čar. Nekad sam govorio – ljuteći se na različite ispraznosti o zrelosti jezika i postepenom razvoju – da je neki jezik imao i jednu jedinu reč, pravi majstor bi mogao da sastavi mnogo lepih pesama. Tako mislim i o gorepomenutom: veruješ kako mu, da je muzika imala jednu jedinu notu, to uopšte ne bi smetalo – svako ima veoma jak utisak da je ton nov ako ga on udari. Razmišljam šta bi osetio neki slušalac bez unapred određenog stava u vreme kada se prvi put pojavila ova muzika – da prvi put svira violina, ili klavir, ili flauta, ili peva neki čovek; i još nešto veoma značajno: da muzika nije satkana od zvukova, već od tišine; za muzičara je materijal tišina, jer nju ukrašava. I ne ukrašava je bojama, kao slikar platno, već izbočinama, udubljenjima i rupama kao vajar mermer. Paradoksologija, no ponekad su potrebne i paradoksologije, kada nas $x + y$ navodi da govorimo najgrandioznije besmislice na svetu. Zamaram te. Težak je moj monolog o temama koje upravo razmatram.

Zabavilo me je ono što mi pišeš o Stratisu Talasinusu. Svi moji prijatelji će me poslati do đavola i iskreno ću se rastužiti. Šta da radim? Ako ovaj pametnjaković krene napred, doći će do velikog nesporazuma. Možda ću ispasti i izdajica. Shvataš: nevolja je u tome da svako u svačemu nalazi ono što podržava njegovo mišljenje; teško meni. Drugačije, pak, ne može da bude. Treba da produžimo napred.

6. juni

Dva „obrazovana“ gospodina-književnika tvrde da Palamas treba da dobije Nobela. Zatim zaboravljaju na Nobela i Palamasa i razgovaraju o nekoj drugoj osobi.

Gospodin A.: Pričaju da je od one vrste.

Gospodin B.: Ma, naravno, čim piše „kosmate“⁶⁵ pesme.

Ja: Prema tome, Palamas mora da je najveći bludnik u Grčkoj pošto i on piše „kosmate“ pesme.

Gospodin A. i gospodin B.: E, nije baš tako!

Ovo *baš tako* je remek-delo. To je karakteristika razmišljanja ne samo slične gospode već i tolikih drugih ljudi, nažalost.

[Juče sam pokušao da se ponovo bacim na pisanje, te je nastalo nekoliko stranica Stratisa Talasinosa.]

Nedelja, 12. juni

Devet je uveče, a još uvek je svetlo. Sedim ispred otvorenog prozora. Danas je prvi letnji dan. Ne mogu da se latim pera; veoma sam trom čitave ove nedelje. Juče

sam bio primoran da legnem u 10.30. Ravnoteža je ponovo narušena.

Jutros sam napravio veliku šetnju po Regent's parku. Skriveno sunce pritiskalo je oblake, koji su postajali teški nad ljudima. Na gustoj travi dečica obučena u žive boje poput drvenih igračkaka. Jedno se pretvaralo da je mrtvo; društvo je po njemu bacalo pregršti trave i zemlje; dok neko bezobrazno dete nije podiglo ciglu i pustilo je da padne na stomak mrtvoga, koje je skočilo uz plač. Malo dalje skakutala je u belo obučena Japankica, poput zrna leblebije, usamljena kao haiku koji se nalazi u tuđini. Praznično obučene devojke šetale su se tamo-amo razgolićenih ruku u svojoj *novoj* skromnoj odeći. Koliko pokvarene krvi u tim venama. Razmišljao sam o bolnici invalida pored koje prolazim svakog jutra idući u kancelariju; sve vrste osakaćenja; *oni koji imaju razne bolesti i muke, skrpljeni i oduzeti*. Najveće sažaljenje izazivaju mala deca: povezane oči, štake, ruke u gipsu; ali se, kako ih vidim po verandama, čak i u tom stanju igraju.

Sudbinu ponekad vidim kao nekog lavića (ili nešto ovom slično), koji bi zajedno sa nama živeo na istom mestu. Godinama pokušavamo da je ublažimo; katkad pomislimo da smo je ukrotili. Odjednom se priseti svoje iskonske krvi; učini, evo, sasvim malo i sve se pretvori u ruševine. Polako se navikavam da je gledam u oči. Potpuno je otvorena, tiha; povremeno se neka neočekivana iskra u zenici oka ukaže, prohuji i nestane. Imam utisak kako ova iskra ispoljava jednu tragičnu nepobitnost – videćemo.

Naš bol mora ili da se drži u tišini, ili, ako progovori, od pomoći da bude – u protivnom to je razbacivanje rečima.

Juni '32.

*Ugledah popodne deset žena koje će
možda kročiti na zelenu travu.
Na jezeru u daljini, nad veslima teškim pognuti,
muškarci se pod suncem znojiše do pojasa goli.
Zemlja se, grudima teškim slična, borila da u sebi
zadrži drveće u zlatastu paučinu uhvaćeno.
Tuđa, amputirana od tolikog života, tuđa i teška
smrt je, pušeći, i dalje čitala svoje novine;
a ispred njenih sandala dečica su se igrala.*

15. juni

Stratis Talasinos: Napisati jednu pesmu, to je kao da vodiš u bitku deset hiljada vojnika, a i protivnik deset hiljada, i moraš da znaš kako je, da bi pobedio, potrebno da ubiješ sve neprijatelje, ali dovoljno je da se izgubi i jedan jedini od tvojih ljudi da bi bio pobeđen.

Nedelja več, 19. juni

[Moj prijatelj Stratis Talasinos neopisivo je veseo. Ali ko ga to veseli? Naslov: *G. Stratis Talasinos ili koncert za jedno lice*. A svi ostali? Šta me briga za sve ostale.]

... Nekolicini sam poslao *Čatrnju*. Odgovora, izuzev jednog, nisam dobio. Ljudima je teško da mi kažu kako im se ne sviđa. No, šta je prirodnije nego da mi to kažu, pogotovo ako moj neuspeh smatraju velikim. Štaviše, baš tada je trebalo da mi napišu i u pomoć priteknu. Međutim, ne opterećuj se. Zar se i sa rukopisom *Prekretnice* nije desilo isto? Zatim je, ne znam ni sam za-

što, došlo do velikog oduševljenja.

[Jedini odgovor, za dvanaestu strofu *Čatrnje*, nepravedan je; jedna je od najboljih. Šta da radim kada osuđuju upravo ono najlepše u nečemu što sam napisao?]

Ponedjeljak, 27. juni

Sledećeg meseca moj pretpostavljeni konačno odlazi te preuzimam upravljanje službom.

Spas čovekov nalazi se u njemu samome, a i propast njegov.

[Svaki prijatelj koji odlazi, ili koji se pokazuje kao stranac, uzima sa sobom i nešto lažno što sam imao. Na neki način to je tragično, ali ne i beznadežno – naprotiv.

Sveukupna tuga koju nosim u sebi – ne tuga, reč nije prikladna: bol – često me ispunjava entuzijazmom. Zatim se usredsređujem i pokušavam da postanem nešto poput minerala, da zamislim sebe u jednom takvom stanju u kojem bi sve prolazilo, ludovalo unaokolo, a mir bi me svaki put zaticao nepromenjenog. Da nije slučajno to ono što nazivam „optimizmom“?]

3. juli

[Pre nego što ću uzeti pero da ti pišem, neusredsređeno čitam negde: „Tout attachement à un être est une lutte avec soi-même“⁶⁶. Kako je to istinito.

Nije od ljudi koji lako prodiru u smisao ćutnje. Isuviše je žena. Ćutnja je nešto par ekxelans muško. Možda ću ti to jednom objasniti; imam utisak da zalazim u razgovore koji su ti dosadni. To je psihičko raspolože-

nje ovog nedeljnog dana, satkano od pepela jedne zamorne i napete sedmice. Sutra će sve biti u redu. Toliko vrdanja, toliko reči da bih rekao kako danas osećam nesavladivu potrebu da kraj sebe imam jednog prijatelja, nekoga ko me ne bi terao da igram ovu glupu igru. U vreme kada sam se suočavao sa teškoćama, ona me je uveseljavala. Sada je postala skoro sasvim glupava. Shvatio sam to. Neverovatno je koliko ljudi liče jedni na druge. Različiti temperamenti, različite reakcije – možda, ali u suštini dve-tri strasti koje pokreću čitav njihov logički sistem. Ako uspeš da otkriješ te strasti (a nije teško), možeš unapred da kažeš šta će imati na umu čitavog svog života. *Misère et petits faits!*⁶⁷ Glupost. Evo pisma koje bi potpisao Stratis Talasinos. Trebalo bi ponovo da pronađem tog tipa. Čim sa njim otvoreno popričam, kamen mi sa srca padne. Poslednja tri meseca skoro sasvim su izgubljena u tapkanju na jednom mestu. Čekam sa nestrpljenjem jesen. Mislim da će tada nešto početi da se ostvaruje. Vraćajući se kući prošli put, našao sam posvetu za *Čatrnju*: „Argonautu Admetu koga je štitio Apolon“ (ne mogu da kažu kako ne znam da se izrazim); kasnije sam od zamišljenog odustao. Posvetiću je svom najboljem prijatelju. Zaslužio je to. Jedini je koji ju je razumeo; a, uglavnom, i jedini koji bi se radovao i cenio moj čin. Posle toga ko zna šta će biti? Jedna devojka koju voli neka ga smatra mnogo atraktivnijim i brže mu se prepusti. Ne pretvaram se da sam Mefistofel, ali mislim da ne bi bilo loše ako bi *Čatrnja*, „štampana“, mogla da sjedinjuje ljude.]

Subota, 9. juli

Dobro raspoloženje. Malagueñas. Toplo je danas; toplota severnih gradova kao ona Léon-Paulova:

*A insekti su se žalosno oko drveća rojili
u pogledima tužnim koje je iznenada zaslepile jara.*

Sa mog prozora – jedno krilo slepog miša na sve strane rašireno; pola zvezde; narandžasti četvorougao; neki osvetljen prozor; brundanje automobila; zatim potpetice po asfaltu i isprekidani razgovori. Nema čoveka koji bi se mučio sa vremenom kao ja: plačem, smejem se, vičem, majmunišem se ne bih li se dočepao njegovih lukavstava.

Čatrnja istrajava; sada veruje u sebe; pomogle su mi kritike koje sam dobio.

Ponedeljak, 11. juli
(131, Gower St., W. C. 1)

Preselio sam se ovde, u stanove Konzulata, gde ću živeti sam. To je jedna stara, dugačka i uzana, tipična engleska kuća: podrum (neistraženo mesto); prizemlje (kancelarije); međusprat (kupaćo); prvi sprat (ponovo kancelarije); drugi sprat (dve i po sobe: moje kraljevstvo); treći sprat (još toliko: prazan prostor). Unaokolo su bolnice, pa lekari ili studenti medicine šetaju ulicama u belim mantilima, sa stetoskopima razmetljivo okačenim oko vrata poput ordenja. Pogled sa mojih prozora – univerzitetski frontoni. Čišćenje naslaga prašine i silno trčanje da bih situaciju doveo u red; nedostaju skoro sve stvari.

[19. juli

Jednom je Stratis Talasinosa rekao: „Više volim kap

0

krvi nego čašu mastila”. Mislim da će ga uništiti dar izražavanja.]

Subota, 23. juli

Ovaj mesec je bio besmislen i zamoran. Sada je uspostavljen nekakav red. Bilo je trenutaka kada mi je svega bilo dosta; tada sam imao osećaj kako je život papirna tabla koju možeš udarcem noge pretvoriti u gomilu papirića, kao u cirkusu; ili kako, da bi se promenio izgled stvari, nije potrebno ništa više nego da preskočiš jedan tanušni konac, a ne možeš to da učiniš. Kada su mi polazili od ruke haiku stihovi, ispunjavali su me nadom, jer su se sve ove zapletenosti, lavirinti i „nezrecivosti“ jednog slepog života završavali, pa makar i za trenutak, u nečemu – nekoj borovoj iglici ili kamičku sa obale, mogao bih reći; u sedamnaest slogova. Mislim da problem nije težak od problema haiku poezije. Ako dopustim da me spopadne nezadovoljstvo ili da me obuzme melanholija, idem u šetnju; ne želim da ponovo započnem sa istim.

Svodim račun vremena koje sam ovde proveo. Dve stvari: vatra i reka. Nije istina da nisam tražio; našao sam jedino Stratisa Talasinosa. Sve ostalo, površne emocije. Beznačajan društveni život. Ništa ne mogu da radim bez ljubavi, bez entuzijazma. Entuzijazam nije prava reč: hajde da kažem iskrena usredsređenost; u svakom slučaju, nešto tome slično. Ne mogu ništa da radim sa osakaćenim ljudima ili kada sam ja primoran da se sakatim činim. Živeo sam šest i po sadržajem ispunjenih godina u Parizu: sa potpunom usredsređenošću cele svoje duše, voleći svaki trenutak, svaki čošak, svaki kamen, pa čak i isprekidani grohot najbednije prostitutke. Zatim sam se vratio u domovinu; prošlo

1

je još šest godina. U tom periodu nastale su, prekaljene su, stvorene su mnoge stvari – čitav jedan čovek. Želim da kažem da na nivou do kojeg sam bio dospao kada sam otišao u London, više nije bila reč o nekome ko ide na Zapad da bi upoznao „kulturu“, niti da bi se lagodno razonodio, niti da bi se divio koliko su daleko Evropljani iznad nas prostaka, kao što se dešava sa mnogim našim rafiniranim ljudima. Sve ove, kao i mnoge druge stvari, odavno sam ostavio za sobom. Od godina davnih, onih iz mladosti, došao sam do saznanja kako mi je neizvodljivo da živim kao potpun čovek – rekao bih iz antropoloških razloga – u tuđini; kako moja predodređenost beše na nekom drugom mestu. Sledeći svoju sudbinu, uništio sam priličan broj stvari. Ovde sam počeo da upoznajem grad, da učim jezik. Čuo sam najbolju muziku Evrope, išao u čuvene muzeje; knjige se čitaju bilo gde. Ali ljudi su mi nedostajali; svežina i podstrek ljudskog druženja. Upoznao sam obične ljude; nisam mogao da upoznam najbolje. Krug ljudi sa posla ne pruža mi intelektualno okruženje, a nije moja jača strana da to ne primećujem. Sem toga, ovde se najboljim umetnicima smatraju ljudi ili skandalozni i oni koji se interesuju za te iste „high-brow“ – neprevodljiva i egzorcistička reč. Desilo mi se da sablaznim pristojnog čoveka dok sam (da bih nešto rekao) govorio o Bajronu! Gde da i reč izustiš o Lorensu ili Džojosu koji su napisali zabranjene knjige. Veliki grad: to nešto znači; da naučiš jezik: i to nešto znači; i da jedeš i da nisi bilo kome dužan: svakako znači nešto i to. Eto, to je moj bilans. Pre nekoliko meseci predstavio mi se jedan naš mornar; moglo bi mu biti oko dvadeset godina; ličio je na nekog ko prvi put putuje. Sedeo sam sa službeničkom ozbiljnošću u kancelariji. Kada je obavio svoj posao i spremao se da ode, zveckajući nekakvom sitniškom, reče mi:

– Uzmi i ti jedan šiling da popiješ kafu.

0

Bio mi je potreban veliki napor da bih se uzdržao. Neposrednost tog mladog čoveka izmenila je ritam celog mog dana; najbolji slučajni susret godine. To je moj ukus. U dubini duše uvek ostajem seljak.

Četvrtak, 29. juli

Voz prema Doveru (za Pariz)⁶⁸. Bezbrojne tihe stanice Londona, kao klinike. Nisko nebo; drveće se jedno u drugo uliva dok voz prolazi. Primećujem neko groblje; dvoje ljudi kopa raku: mračan pravougaonik u zelenoj travi. Zlosrećni Jorik!

– Geometrija prolaznosti.

Sreda, 3. avgust

Večeras sam ponovo za svojim stolom; čini mi se da sam se na njega bolje privikao otkako sam ga ponovo otkrio. Hteo bih da legnem, ali me prazan papir privlači više nego krevet. Pariz mi je posle dva dana izgledao mnogo bezbrižniji nego prošle godine, kada mi je bio nepodnošljiv. Činilo mi se kako bih, da sam živeo tamo, mogao mnogo bolje da radim; možda je to samo utisak. Osetio sam se, ne znam ni sam, više čovekom tako iznenada, dok sam najpre usamljen lutao ulicama, a zatim i na izložbi Maneta – pred jednim portretom do struka gole žene, sa lepim, teškim grudima. Dugo sam je posmatrao. Zaboravio sam na crtež, te sam izbliza proučavao boju, pâte⁶⁹, i pokušavao da otkrijem gde se vidi rad ljudske ruke. Ništa nisam otkrio; beše to jedna od njegovih najvećih dubina, živa materija koja je blistala od nekog unutarnjeg vitalnog dodira. Posle toga

1

sam bio veoma nesrećan i usamljen. Većito isto pred nečim čemu se divim: osećaj da sam postao dvodimenzionalno biće.

Bilo je sunčano u Parizu. Tu i tamo prolamali su se kratki i jaki, bezazleni pljuskovi, zatim se sunce ponovo pojavljivalo. Sem porodičnih obaveza i viđenja sa Poniridisom, šetao sam sâm i slobodan. Lutao sam i sećao se, nekako prilično odsutno, onog drugog čoveka koji je živio u velikom gradu sa tolikom strašću. Kakva borba. I u ono doba, i kasnije, i sada – a šta se desilo? Otišao sam u knjižaru Gallimard (N.R.F.)⁷⁰ da bih zatražio neka obaveštenja. Predstavio mi se upravnik, jedan tridesetpetogodišnji Narcis, možda homoseksualac, koji je ili zbog tika ili namerno počeo da mi namiguje prilikom sledeće posete: Corydonova knjižara. U nedelju sam se video sa Poniridisom, jeo sam zajedno sa njim i sa mladom umetnicom koja mu pravi društvo, a zatim smo kružili između Montparnasse i Place des Vosges – kako bih ponovo posetio svoja utočišta. Izgleda da je beda u kojoj žive umetnici u današnje vreme u Parizu nezamisliva: svakodnevna samoubistva i mnogobrojni koji rade u Halles za malo hleba. U svakom slučaju istina je, što sam i video, da je siromaštvo podjednako teško i tamo preko kao i ovde.

Nedelja, 7. avgust

I danas topla noć kao pre godinu dana; umorna svetla Atine. Ljudi koje smo voleli; ljudi koje smo ostavili; ljudi koji nas čekaju: kakav mehanizam! Ljubav rađa gorčinu; gorčina rađa ljubav, i tako do kraja vekova.

Ponedeljak, 8. avgust

Plasljivci: oni koji ništa drugo nemaju na umu osim kako da izbegnu teškoće. Paraziti: oni koji nameravaju da ne plate za svoje ugodnosti – ljudski talog.

19. avgust

Kada duši ne priuštimo vredne stvari, funkcioniše (jer ne može da ne funkcioniše) sa stvarima slučajnim i beznačajnim, koje nas opterećuju. Poslednjeg meseca (koji prolazi) dospeo sam dotle da me pomućuje moja misao koja se vraćala, a da to više nisam želeo, na bezvredne rasprave svakodnevnog posla.

Subota, 27. avgust

Neprekidno se pripremam za jesen, koja je moje doba, kako bih se ponovo ozbiljno prihvatio Stratisa Talasinosa jer želim da ga završim do sledećeg leta. Trenutno se s njim žalosno natežem. Ne govori; ne radi ništa; ili mi govori gluposti. Pomišljam da sednem da pišem bez ikakve pripreme: početak ostvarenja je najbolje nadahnuće. S druge strane, plašim se da me ne opterete i ne sputaju neuspele stvari koje bih napisao. Radim sporo, teško ispravljam. Čudno je: rad mora da dospe do svega unakolo, do dubine, do korena, pa da iznenada iskrasne pravi izraz. Ako ono što se javi nije nov izraz, samo Bog zna koliko vremena će me to zavlačiti i mučiti.

HAIKU, OKTOBAR '31 – JUNI '32

*Zatvaram oči;
tolike se oči otvoriše
i neprekidno pogledom svojim kruže.*
(20. 10. '31)

*Marionete
su pale kao gromom pogođene;
tanke su konce isekli.*

*Ne oslikavaj
konjima koji galopiraju
svoje sladostrašće.*

*Tvoja su usta
talas u snu,
ploveće telo.*

*U nešto veruju
bademi koji su procvetali
usred snega.*

*Dugi niz godina
očekivao je bol;
prošao beše.*

*Noću vetar
rastanak širi
i u talasima pokreće.*

*Dve masline prastare
vele: „kako je teško steći
malo duševnog mira“.*

*Tamo gde beše sunce,
krv, telo, obala,
tri su galeba sada*
(17. 1. '32)

Hteo bih nešto da uradim sa haiku stihovima. I posle toliko godina još uvek ih je malo. Ovde mi nedostaje onaj polet duše koji ih je rađao u jednom jedinom trenutku. Sećam se kako sam se radovao onog dana kada sam pronašao izreku: „Da, nije u pitanju da mi kažeš šta treba da jedem da bih postao kralj, već šta ću postati jedući kukuruzni hleb“.

28. avgust

Uobičajeni put; na kraju zid. Uveče sam krenuo nedeljnim stazama; restoran; veliki krug po parku između muškaraca i žena koji su pokušavali da se spare. Unutarnje prepirke dok sam koračao; život se ponekad nepodnošljivo bolno grči; borba zbog onog što je teško. Ah, da sam mogao da se obradujem bar za trenutak suncu, vetru, vodi!

29. avgust

Teško vreme. Pisma koja pišem i cepam. Jutros sam saznao za iznenadnu smrt Bi.-inog oca. Nije mi bio naročito simpatičan; sve u svemu, biće da sam razgovarao s njim jedan ili dva puta. Obožavala ga je. Ostavlja ženu i kćer potpuno nezbrinute. Ljudi koji su imali sve, iznenada žrtve u takvoj krizi. Neodgovorna besavesnost određenih ljudi ponekad me izbezumljuje, ma koliko da sam na to naviknut. Mogu da razumem nemoralne postupke nekih pokvarenjaka, ali izvesni „čestiti“ nepromišljeni potezi koje preduzimaju bez kazni navode me da se stidim ljudskog roda. Uznemirenost kao moj lični neuspeh; toliko sam želeo da ta devojkica

bude srećna; bila je velikodušna; zaslužila je to. Ono što svako vidi između roditelja i dece, između braće i sestara, između starih prijatelja, koji su isti, a istovremeno i različiti – to sam doživio prošlog aprila.⁷¹ Posle sedam godina sreo sam jednu osobu koja se beše izgradila *od* mene, *zbog* mene – ne mnome. A najgore beše što su elementi koje je uzela od mene, kako sam primetio, otvarali vrata životnim tragedijama.

U podne sam izašao na trenutak zbog posla. Telefon me nije ostavljao na miru do 6.30. Slučajno sam naleteo na neke papire i fotografije koji su me podsetili na smrt moje majke. U sedam sam malo zadremao. Kuća se prema meni neprijateljski odnosila. Jeo sam u nekom bednom restoranu, zatim sam otišao u bioskop. Padala je kiša. Putevi behu blistavi kao ogledala dok sam se vraćao.

Utorak, 30. avgust

„Refuser de faire...“⁷² u skladu sa onim što je podučavao Alain. Zavijaš, razvijaš cigaretu; nastala je cigareta. U šest sam zatvorio zaklone na prozorima. Do podne sam bio zaglavljen u blatu; ništa se nije kretalo napred; do sinoć mi se moje prebivalište činilo kao da sam pomoćnik u bolnici ili javnoj kući. Bio sam zadihan posle najmanjeg napora... itd. Danas popodne sam išao u prodavnice, ošišao se; vratio sam se, radio gimnastiku, okupao se; imao sam i jedan grozd pa sam kidao zrno po zrno. Sada znam da ću ponovo pronaći trnje i krv ako napravim i najmanji pokret. Odlučio sam da ga ne napravim. Čašu koju sam ispio, ispio sam do dna: dovoljna je za moju kuru.

Subota, 10. septembar

Kući sam se vratio u devet i seo za sto: trčanje, nerviranje, ljudi. Zamor. Uzeo sam novine i legao na divan; spavao sam do jedan sat. Ustao sam, ispljuskao lice; ponovo sam seo. Kažu mi: ta i ta tvoja teorija jeste padanje života na kolena – Ali: 1) Nemam teorije i ne podnosim teorije. 2) Nisam padao na kolena i ne name-ravam, bilo šta da mi se desi. Padam na kolena i dižem se poput čoveka koji se penje na neku planinu, i moja jedina ambicija je da umrem stojeći na nogama. 3) Potpuno sam neprilagođen i smetaju mi drugi koji nisu neprilagođeni atmosferi, vrsta „proganjanih ptica“, „ratés“⁷³, „iz korena iščupani“ i svi ostali takvi talozi.

18. septembar, nedelja več

Uveče je počeo jak pljusak; gledao sam sa prozora ulicu koja se presijavala kao leđa delfina; tu i tamo, da ne bi kliznuo, pažljivo je prolazio poneki automobil; fenjeri su isijavali zelenkasto svetlo obasjavajući kišu ustalasanu vetrom, što je izazivalo jezu. Izašao sam da jedem; dok sam se vraćao, sitna kiša je samo rominjala i, ne znam zašto, razmišljao sam o muzici. A pomislio sam još i na ono što je govorio Valeri u pesmi „Evpalinos“⁷⁴; njegovo čuveno poređenje sa arhitekturom. Upoređenje mi se nije svidelo i bilo je skoro bez ikakvog smisla, ili sa veoma specifičnim smislom koji mi nije bio interesantan.

Posle toga bacio sam se na druga razmišljanja, prilično beznačajna, a zatim, vrativši se kući, čitao engleske pesme:

Jedna je govorila:

*Gospodo, pošto se do sitosti najedoše, tri leoparda be-
la sedoše ispod divljeg kiparisa, sred svežine dana.*

A zatim:

*Blagoslovena sestro, majko sveta, izvora duše, duše
vrta, prihvati nas da se ne zavaravamo lažima, poduči
da razmišljamo i da ne razmišljamo, poduči nas da na
miru sedimo.*

Druga je kazivala:

*Svi koji zub pseći oštre oni su koji smrt
njavljuju,
svi koji se slavom vrapca diče oni su koji smrt
njavljuju,
svi koji sede u štali zadovoljstva oni su koji smrt
njavljuju,
svi koji trpe ushićenje budale oni su koji smrt
njavljuju.*

I treća je glasila:

Viči! Šta da vičem?

Posle toga sam popužio jednu cigaretu. Razmišljam o prvim kišama tamo daleko: u Atici. Razmišljam o princezi Lu, koja je jednog takvog godišnjeg doba umrla u krajevima Likovrisija ispred niza kiparisa, veoma raspoložena kao da je htela da ismeje nas koji smo tako neoprostivo dosadni.

3. oktobar

Velika greška mog života beše što sam bio stvoren za more, a postao sam kontinentalac. Osobina pomorca je da nigde nije zadovoljan.

0

[Čatrnji predviđam veliko oduševljenje kritičara, koji će naći pogodno tlo da seju i žanju, a veliku tišinu i podozrivost onih koji su prijateljski nastrojeni. Više mi se, međutim, sviđa tako. Razrešiće se jedan nespo-razum koji počinje da me opterećuje.]

Ponedeljak, 17. oktobar

Ponekad i očajanje, kad s njim preteraš, izgubi sva-ku oštrinu; postaje uobičajeni zamor.

Stratis Talasinos (više se ne pojavljuje sem da bi me ismejao), došao je i rekao mi:

– Znaš, pronašao sam jednu od zmija iz *Ljubavnog govora*.

Otvorio je neke novine i pročitao:

„10 snakes free“.⁷⁵

Zatim u istom stilu:

– A značajno je što mi se obratila. Svakako, obrati-
la mi se: „*Ljubavni govor*“, reče, „govori laži; nisu po-
stojale dve zmije; postojala je jedna jedina: ja!“

Zamolio sam ga da me ne opterećuje. Otišao je ša-
pućući:

– Dobro, dobro, zdravo! Ako mi ne veruješ, idi pa
je pitaj. Samo treba da požuriš; ne znam da li ćeš stići.

U novinama koje je bacio na sto pročitah:

„They say that it cannot live for long in the cold
night air and that *although it is strong enough to kill a
goat in its native country it has no future in England*“.⁷⁶

Decembar, Kew Gardens

Paphiopedilum. Cypripedilum. 65°.

1

¹ Leon-Pol Farg (Léon-Paul Fargue, 1876-1947) – francuski pesnik i esejista, pripadao simbolistima. Njegovo poznato delo *Tankredo* bilo je prvo objavljeno u časopisu *Pau*, a zatim 1911. kao knjiga. Ostala dela: *Za muziku*, *Pod lampom* i druga. – „Pišem da bih uneo reda u svoju čulnost.”

² „Njižinski” je jedna iz ciklusa od Pet pesama g. Stratisa Talasinosa.

³ *Posvećenje proleća (Le Sacre de Printemps)* Igora Stravinskog.

⁴ Seferis je 1969. godine napisao Predgovor za ponovljeno izdanje *Muzičke poetike* u formi šest predavanja, koja je Igor Stravinski držao na Harvardu 1939/40. godine.

⁵ Furtvengler Vilhelm (Furtwängler Wilhelm, 1886–1954), nemački dirigent, jedan od najistaknutijih savremenih dirigenta (Berlinska filharmonija, Bečka filharmonija, Gewandhaus orkestar); direktor Berlinske opere; 1935–1938. dirigent Bajrojtskih, a zatim Salcburških svečanih igara.

⁶ Romejac (Ϝ ΡωμαϜα), naziv za modernog Grka.

⁷ Narodni duvački instrument.

⁸ „Compagnie des 15“ – pozorište koje je 1930. godine osnovao Kupooov nećak Mišel Sen-Deni (Michael Saint-Denis) sa članovima bivše trupe „Vieux Colombier“. Godine 1931. realizovali su nekoliko komada Andrea Obeja (André Obey), među kojima *Noa (Noé)*. Trupa je raspuštena 1934. godine kada nekoliko njenih najuglednijih stvaralaca prelazi u Komedi fransez (Comédie-Française).

⁹ „Vieux Colombier“ – pozorište koje je u Parizu 1913. godine osnovao pisac i kritičar Žak Kopo (Jacques Copeau, 1979-1949). Od oktobra 1913. do maja 1914. trupa je izvela petnaest dela Molijera, Šekspira, Golodonija i nekoliko modernih autora; zatim se od 1917. do 1919. preselila u Njujork. Po

povratku iz Njujorka osnovana je dramska škola u okviru pozorišta. Kupe napušta trupu 1924. godine.

¹⁰ Simfonija u Ef duru br. 6 nazvana *Pastoralna*.

¹¹ Vatre sv. Janisa, naš praznik Ivanjdan (rođenje sv. Jovana Preteče), kada se pale obredne vatre, takozvani ivanjski kresovi; aj je skraćena za sveti.

¹² Nadgrobna ploča.

¹³ Prelazi.

¹⁴ Gudački kvartet „Kape”, koji je 1903. osnovao njegov prvi violinista Lisjen Kape (Lucien Capet, 1873–1928). Ostali članovi bili su Žiron (Giron), druga violina, Kazadzi (Casadesus), viola, i Fire (Furet), violončelo. Ovaj sastav je bio poznat po izvodenju svih 17 Betovenovih kvarteta.

¹⁵ „Ja sam sportskog duha. Mislio sam, dakle, pošto sam odličan u sportu, zašto se ne bih potrudio da radim na tome. Moji roditelji bi želeli da postanem prodavac cigareta; a ne znam da prodajem, ne znam da napravim račun. Rado bih se tome posvetio, ali *ne znam* da prodajem. Oni insistiraju da postanem trgovac cigaretama; oni misle da je avijatičarski posao posao za neoprezno smelog čoveka, klovna, akrobatu. Oni ne žele ništa da učine za mene iz... snobizma. Roditelji su najgore indiv... – prijatelji“ (sic!).

¹⁶ Metro.

¹⁷ Pol-Žan Tule (Paul-Jean Toulet, 1867–1920) – francuski pesnik s početka XX veka, pripadao pokretu „fantisistes“. Njegovo delo *Kontrarime (Contrerimes)* je remek-delo ove škole.

¹⁸ Faliron (τϜ Φ←ληρον) – priobalno predgrade Atine.

¹⁹ *Mlada Parka* Pola Valerija.

²⁰ „Izgledaš tako ozbiljno.”

²¹ Srebrna lisica.

²² *Pavana za preminulu infantkinju* Morisa Ravela.

²³ Mene baš briga.

²⁴ Pregalac nadahnuća.

²⁵ Direktna mera (za odeću).

²⁶ *Nell mezzo del cammin di nostra vita*

Mi ritrovai per una selva oscura. –

Na pola našeg životnoga puta

U mračnoj mi se šumi noga stvori.

(Dante, *Pakao*, I pevanje, 1. stih, prevod Mihovil Kombol, Matica hrvatska, 1960)

²⁷ „Sada da otpustiš roba svoga, Gospode.” – Čekala je da se sin vrati pa da mirne duše može da umre.

²⁸ Nije za prodaju.

²⁹ Misli na *Čatrnju*, odnosno na dušu svoju u kojoj se, poput vode sakupljene u čatrnji, talože uspomene i utisci, i na ono što je on žanjući odatle uspeo da izvuče na svetlost dana i korisnim učini.

³⁰ Između ostalog.

³¹ Ove žive ruke.

³² „Gospodice, šta vi mislite o gospodinu Malarmeu?” – „E, vi ste, znači, došli ovde da se sprdate sa mnom.”

³³ Epitafion je u grčkoj pravoslavnoj crkvi zlatnim nitima izvezen sveti pokrov koji predstavlja mrtvog Isusa. Na Veliki petak stavljaju ga na kenotafion, bogato ga ukrašavaju svežim cvećem, te vernici dolaze na proskinezu (poklonjenje) epitafionu, kao mrtvom Isusu u grobu. Epitafion se do subote u ponoć nosi i oko hrama i po mestu u kojem se hram nalazi, da bi u ponoć tog dana bio smešten ponovo u crkvu, kada zvona označavaju vaskrsnuće Hrista.

³⁴ Sveštenik koji je držao službu bio je sa ostrva Hiosa.

³⁵ Vreme meri od Epitafiona do Epitafiona; znači, ostala mu je još jedna godina u Londonu.

³⁶ Usisivač za prašinu.

³⁷ Veoma čudnim.

³⁸ Dve krave ili koze, poput koze Amalteje koja je othranila Zevsa.

³⁹ Bi. je skraćenica koju Seferis koristi kada govori o devojci koju je ostavio, o svojoj velikoj ljubavi iz studentskih dana u Parizu. Pravo ime joj je bilo Jacqueline. Evo šta je pisao svojoj sestri o ovom susretu: „..... kao što sam ti napisao, pre dvadeset dana došla je ovde Marie-Louise sa kćerkom.... Nesrećan, iskušao sam mnoga osećanja koja ne mogu sada da opišem... Jedino što želim da ti kažem jeste da se sve naše okončalo... Slobodni smo sada jedno pred drugim...” No, još će se stare rane otvarati, još ljubav nije bila utihnula.

⁴⁰ „Ah, vi ćete zaista znati da umrete.”

⁴¹ Gravija (× Γραβι←) – selo u Fokidi. U tamošnjem hanu se 8. maja 1821. godine sa 118 svojih drugova zatvorio Odisej Andrucos, te su otporom koji su pružili zaustavili nadiranje

Omera Vriona i Mehmeda. Tako je sprečeno širenje turske vojske po Peloponezu, što je olakšalo Kolokotronisu zauzimanje Tripolice.

⁴² Dimicana (× Δημητσ←να) – glavni grad Arkadije. Od 1764. grad ima poseban značaj jer je tamo monah Agapije osnovao Školu grčke književnosti. Ova škola je radila i za vreme turske opsade. Kroz nju su prošli mnogi Peloponežani, kao i 70 jerarha, među kojima je bio i patrijarh Grigorije V.

⁴³ Vurla (τ← Βουρλα←) – današnja Urla, grad 35 km zapadno od Smirne (Izmira), blizu stare Klazomene. Pre maloazijske propasti imao je 40000 stanovnika, a od toga 36000 Grka. Današnji grad ima samo 10000 stanovnika i odlaskom Grka izgubio je skoro svaki značaj.

⁴⁴ Skala je plaža Vurle.

⁴⁵ Reč δ←σποινα, × znači gospođa; u grčkom se javlja i kao lično ime × Δ←σποινα.

⁴⁶ Verhane (τ← Βερχαν←) – ulica u staroj Smirni.

⁴⁷ Frankomahala (← Φραγκομαχαλα←) je bila glavna trgovačka ulica u Smirni. Duž nje je bilo 200 luksuznih prodavnica i to 163 grčke, 25 evropskih, 9 jermenskih i jevrejskih i samo 3 turske. Šatobrijan je pisao kako „nema nikakve luksuzne robe u Parizu a da je ne možeš naći u Frankomahali”.

⁴⁸ Reč δημογ←ρων, ← označavala je za vreme turske vladavine vrhovnog vođu grčke zajednice sa sudskom i izvršnom vlašću.

⁴⁹ Najbolje što ima.

⁵⁰ *Kako mi teško padaju ovi lažni ukrasi, ovi velovi.*

⁵¹ Žan Batist Dibos (Jean Baptiste Dubos, 1670–1742) – francuski istoričar, estetičar i kritičar. Delom *Kritička razmišljanja o poeziji i slikarstvu* prokrčio put impresionističkoj kritici. Bio je član Francuske akademije.

⁵² Cerebralan, čulan, sentimentaln, romantičan, klasičan, usiljen, iz prvog utiska.

⁵³ Bahova muzika je muzika sfera.

⁵⁴ Stidljivost.

⁵⁵ VEŽBA

*U dnu svoga srca spoznao sam
smisao tih obala i tih hridi
i te reke magnovenih ruku*

što se gubi u morskome miru.
Nežno srce, ti više nisi
ni polusena osećanjâ i žudnji.
U dnu svoga srca nanovo sam našao
to sunce na tom tvrdom stenju.
Obišao sam oko sumornog čoveka;
sada više ništa ne znam,
o svetlosti, o rtovi,
šta može da me veže za vas
kao ta alga.

⁵⁶ Neodređenog.

⁵⁷ Misli na nestabilnost političkih zbivanja u Grčkoj.

⁵⁸ Žak Tibo (1880–1953), francuski violinista; nastupao i duu sa pijanistom Alfredom Kortoom i u triju sa Kortoom i Pablom Kazalsom (Pablo Casals).

⁵⁹ Pozorište „Šatle”.

⁶⁰ *Potopljena katedrala*.

⁶¹ *Put je tužna, avaj!*

⁶² *Koraci u snegu*.

⁶³ *Ono što je video zapadni vetar*. Mislim da je video da smo mi kreteni.

⁶⁴ Francuski muzičar; kompozitor.

⁶⁵ Izraz: $\mu\alpha\lambda\lambda\iota\alpha\rho\equiv\pi\omicron\iota\prime\mu\alpha\tau\alpha$ od $\mu\alpha\lambda\lambda\iota\alpha\rho\geq\omega$ znači: onaj koji je kosmat, dlakav, ima kosu; metaforički i podrugljivo izveden je naziv: $\mu\alpha\lambda\lambda\iota\alpha\rho\aleph$ za pristalice dimotiki jezika (narodnog jezika, koji je dugo zbog katarevuse, književnog jezika, potiskivan iz književnosti). Prvi put je ovaj izraz upotrebio novinar i književnik Janis Kondilakis, videvši 1898. da u književni časopis *Umetnost* primaju za saradnike i one koji pišu dimotiki jezikom. Tom prilikom je šaleći se rekao: $N\equiv\eta\ \mu\alpha\lambda\lambda\iota\alpha\rho\geq\phi\iota\lambda\omicron\lambda\omicron\gamma\iota\alpha$ („Evo kosmate književnosti”), jer su gorepomenuti, u skladu sa tadašnjom modom, imali dugu kosu. Saradnici *Umetnosti* ovaj su naziv rado prihvatili, te su uskoro sve pristalice dimotiki jezika nazvane „kosmati”, da bi kasnije taj naziv ostao samo za književnike koji su pisali dimotiki jezikom.

⁶⁶ „Svaka privrženost jednom biću je borba sa samim sobom.”

⁶⁷ Beda i beznačajna dela.

⁶⁸ Seferis odlazi u Pariz zbog Jacqueline koja je želela da se

uda. Njena majka je smatrala, kao i Seferis, da je ta odluka posledica beznađa. Iz Pariza se vratio smiren jer do svadbe nije došlo.

⁶⁹ Namaz.

⁷⁰ *Nouvelle Revue Française*.

⁷¹ Govori o susretu sa Bi. u aprilu mesecu u Londonu posle sedam godina.

⁷² Odbiti činjenje.

⁷³ Promašeni.

⁷⁴ Evpalinios (ΕΠΠΑΛΙΝΙΩΣ) je bio čuveni arhitekta iz VI veka p.n.e.

⁷⁵ „Deset zmija na poklon.”

⁷⁶ Kažu da ne može dugo da izdrži na hladnom i, mada je dovoljno snažna da ubije kozu u svojoj postojbini, u Engleskoj ne može da opstane.

1933.

4. januar, Folkestone

Sivo more; obala kao kreda. Na stanici, u pozadini, visoko nad nadstrešnicom oblaci: crna tabla. Malo ispred jedno zeleno i jedno crveno svetlo; a još više napred reklama za kraljevsku ortopedsku bolnicu: slika predstavlja malu decu sa štakama. Spušta se večer; crna tabla se pomera po sivoj pozadini. Novine: jedan brod neobuzdano gori na okeanu, neki ubica... itd., itd.

5. januar

Zatvoren: ni tamo ni ovamo; temperatura 100°, otkud znam kolika je. Zaleđeni pepeo; u sadašnjem stanju nisam baš rečit. Čini mi se da sam hrabrost koju sam sa sobom doneo još u početku čitavu istrošio; ne beše mala.

Petak, 13. januar

Istrošilo se raspoloženje koje sam imao kada sam došao na ovo mesto; održalo se do prošlog proleća; sa-

0

da je nestalo, pa mi je potreban mnogo veći napor da bih izdržao onoliko koliko još treba da izdržim.

[Subota, 14. januar

...Treba razborito da se oganičimo na uske krugove naše delatnosti. Nemoguće je da Bog koji hrani ljupke ribice u akvarijumima, a i veverice u kraljevskim vrtovima Londona, nije sačuvao i neku mrvicu za one koji pišu ne očekujući ništa ni od onog što je prošlo, ni od onog što će doći.

... Pada kiša. Probudio sam se kad su mi doneli novine, pisma i šolju čaja. Čitam – novosti iz Grčke: etičko pročišćavanje; novosti iz Londona: nisu još uhvatili ubicu Mr. Furnalla. Kiša još uvek pada. Otvaram jedno pismo. Neko nepoznat mi piše: „Dear Sir, 18... srušio se jedan stub u Ževsovom hramu u Olimpiji. Možete li da mi kažete zašto je, s obzirom da je bio sazdan isto kao i ostali, taj pao, dok su drugi ostali uspravni? Učinićete mi veliku uslugu ako mi pošaljete i jednu njegovu fotografiju.“ Pomislićeš da sâm smišljam ovakve šale; odgovoriću ti da za to nemam nikakve želje i da bih jako voleo da me slični čudaci ostave na miru. Kiša i dalje pada.

... Kako su ti po povratku delovali tvoji prijatelji? Slušam te. „Jadan“ je jedan, „jadan“ je drugi. Zar je to tvoj način da budeš intimité sa velikim ljudima? Sećam te se: jadni Alain, jadni Homer, jadni Stratis Talasinos. Ovaj poslednji sada je u velikim nagodbama sa trojicom sudija iz Hada, Minojem, Radamantom i Eakom¹.

... Početak zime donosi mi bolne misli. *Kao magla da se spušta...* itd., ali „jadna“ N., bojim se, ne bi znala da odgovori ako bi je priupitao „jadni“ pesnik. Hvala ti za strpljenje.]

1

15. januar

Nedeljno popodne. Znam da bih, kada bi kraj mene bio neki dobar prijatelj, osećao izuzetno samopouzdanje, a možda bih se i oraspoložio. Nažalost, nemam nikoga, a i zlo je što današnji oblik sveta poprma, kako napreduje, karakteristike osamljenosti i beznada. Tešim se: bilo kako bilo, to je naš život.

Kiša je padala kada sam izašao, no bio mi je potreban predah; spustio sam se od kuće ka reci, do dva mosta, Arhiepiskopije, a zatim sam uhvatio autobus br. 24. Danas na brodićima nije bilo mladih galebova. Voda je bila mutna i nabujala, a ulice puste. Dok sam koračao obalom reke, sustigao me je čovek koji pali fenjere. Upalio ih je sve redom; samo jedan je ostao ugašen. Dva deteta koja su kraj mene razgovarala zastadoše, prokomentarišale ovo, vratiše se te povukoše čoveka za rukav. Ovaj se zaustavi i sa strpljenjem im objasni da fenjer nije ispravan i da će sutra biti popravljen. Deca su produžila svojim putem zadovoljna.

Nedelja večer, 22. januar

... Na bilo koji način treba da prođe ovo vreme, ako je reč samo o tome da prođe. Danas je prvi prijatan dan posle toliko mučnih časova. Sedeo sam u kući sinoć do kasno, do tri sata ujutru, i doveo u red neke svoje papire. Latio sam se ponovo i Stratisa Talasinosa, pokušavajući da stvorim plan, neki radni program. Započeo sam i dnevnik kako bih imao društvo. Probudio sam se u podne (nedelje su mi najgori dani u sedmici). Izašao sam napolje, jeo i vratio se; do 4.30 sam pročitao novine, a zatim išao u jednu posetu. Već u 7.30 bio sam kod kuće, jeo i, evo, sada ti pišem. Cele prošle nedelje bio

sam uronjen u proračune novca i vremena. Ta izgubljenost ponekad me je vodila ka direktnom nastojanju na odlasku odavde. Razmišljao sam o Atini i o tome kako bi i tamo bilo. Mislio sam i o njoj bez raspoloženja. Toliko sam se mnogo zapleo, uvezao i izolovao da mi je svet posto tesan. Ta skučenost prostora ispoljava se kao nabujala reka koja teče, teče nesputana i nadmoćna. *Et de ce fleuve de mains fugitives qui se perd dans le calme de la mer*² – kako kaže tvoj prijatelj Stratis Talasinosa. Neizdržljivo mi je potrebna ljubav, prava, jer me obuzima i izvlači iz tog stanja; jedino što može da me održi izvan tmine i ovog izgnanstva.

26. januar

Prijateljice, hvala za časopise. Hvala još više za tvoje pismo; osvojilo me je. Da bih ti se odužio, šaljem ti svoju najlepšu pesmu, koja opisuje Atinu u vreme kuge; nisam pristao da je objavim jer je intelektualni nivo našeg kraja nije vredan. Nadam se da ćeš je proceniti kako treba i da moj prepisivački trud nije bio uzaludan.

Ja se ovde smrzavam, SMRZAVAM. Možda me je ovo pakleno smrzavanje navelo, iz otpora, da se setim svojih starih leta. U međuvremenu sam otkrio kako sam sličan „mačoru kraj kamina“, pa sam još nesrećniji. Želim sunce. Želim da se pržim na suncu. Želim da se ugljenišem na suncu; želim, po povratku, da se penjem svakog podneva na Akropolj u junu, julu i avgustu mesecu. Takav sam ja tvrdoglavac; ne mogu na miru da sedim tamo gde se nalazim.

Jučer sam išao u šetnju po parku (jer je i pored hladnoće nebo veoma čisto a sunce sija u podne) da bi mi krv procirkulisala. „Zmijoliko jezero“ se zaledilo. En-

glezi su smesta preduzeli sve potrebne mere: postavili su table sa velikim slovima: „Opasnost. Ko nogom kroči, pet £”. Ali psi ne znaju da čitaju pa gaze. Gaze i labudovi, mada su pismeni kao što su i književnici. Sasvim su mi se smučili (labudovi). Treba da ih vidiš kako sede sklupčani na površini leda, sa otkrivenim čunom, nepokretni i oholi, i glupavi kao wedding cake³ ili okamenjena „jaja na kanabeu“⁴. Samo im je monokl nedostajao da bi ličili na elitnu atinsku inteligenciju. I jedan odlučan izgled, siguran u sve na ovom svetu, kao da su govorili: „Mi, gospodine, koje vidiš kako čutimo, hm, razvijamo svoju ličnost. Sigurni smo, ma sasvim sigurni, da ćemo pevati pre nego što ispustimo svoju dušu kojoj nema premca!“ Ah, nek idu do đavola! Naprotiv, ne možeš ni zamisliti koliki sam značaj počeo pridavati patkama. U jednom uglu otvorili su im rupu u ledu da bi mogle da plivaju. Bile su sve zajedno, okupljene; očice su im poigravale; ljupki im behu zlatno-zeleni vratovi. Izgleda da im je hladnoća izazvala žeđ pa su svaki čas gnjurale i pile; bio je to tako mali prostor da bi se moglo pomisliti kako će ga isprazniti. Zatim (čudo) kao da im je neko dao signal, otresoše se, poleteše sve zajedno u jatu i izgubiše se prema suncu, iza šumovitog jezerskog ostrvceta. Nisam pretpostavljao da patke mogu da lete tako daleko i tako snažno. Eto, moguće je. Ne znaš šta sve možeš da očekuješ od njih. Zbog toga mi se i sviđaju.

Napravio sam jednu lepu šetnju. Sunce je oslikavalo žutu i modru brazdu po površini leda, a vetar je bio čist i hladan. Hodao sam i nesvesno razmišljao o nekom automobilu (preterano skupom, koji mi se sviđa a nisam mogao da ga kupim) i Stratisu Talasinosu. Tako sam ponovo, i u beznačajnom slučaju automobila, uspeo da otkrijem nešto što ispunjava sve moje želje, ali što ne može da mi bude dato. Loše navike mladosti! Veoma loše! Što se tiče Stratisa Talasinosa, polako

osećam kako se bacaka, kao što kažu da rade bebe spremne za porođaj. Baš da vidimo. Počinjem da ga volim. Dobar znak.

Mislim da sam se prilično nabrblijao. Ako vidim da moje brbljanje ne pogađa cilj i ostaje bez odgovora, prestaću, nesumnjivo, da ti ga prenosim. Umesto njega slaću ti, da bih očuvao naše prijateljstvo, različite predmete koje ću pronalaziti tokom svojih lutanja: miševne navijanje, magične zmije od papira, mehaničke vatrogasce, muzički jojo itd. Tako je radila i Kora⁵ iz stare Atine sa mnogo suptilnijim predmetima i zbog mnogo suptilnijih ciljeva.

[Nedelja, 29. januar

„Šta da ti radim?“ Tako kažeš. Tropar si tragično shvatila. Nisam malo dete, a ni obešen o vešala. Naravno, usamljen sam, tragično usamljen, ali to je nešto što nosim u sebi, nešto s više lica što neće ni u najvećoj zgradi ni u najbučnijoj vrevi prestati da me ispunjava. Svako se rađa sa svojim ranama. Ako ponekad vičem čak i na veoma bliske ljude, to je zato što i na samog sebe vičem, jer je zlo ponekad neizdržljivo. Postoje, međutim, dve stvari koje me spasavaju: prva je stvaralaštvo; druga je jedna žena kraj mene, a i to možda tek pošto sam se u svom životu tragično rastao, dok je žarka ljubav pržila i isušivala svaku drugu nežnost, trenutnu, nesputanu, unutarnju. Sa ljudima koje sam zavoleo, mada su bili izuzetni, nisam imao sreće; uvek sam bio primoran da ih ostavljam daleko, bilo u potpunosti ili do izvesnog stepena. Vreme koje smo nedavno proveli zajedno jedini je izuzetak. I kako hoćeš da jedan takav izuzetak od mesec dana nadoknadi sve ono što je bilo u njegovoj moći? Kako možemo da izbegnemo to opte-

rećenje, taj pritisak. Šta si želela da učini ozdravljenje koje se prekinulo u sredini, za koje smo znali da će se prekinuti u sredini? Pitaćeš: „Zar je bolest bolja?“ – Odgovoriću ti: „Da, biram je radije nego ponovno razboljevanje.“ Zašto sedim i pišem ti tako tužne stvari? Nije reč o tome da li ću zavoleti ili neću zavoleti svoju osamljenost, da li ću se sroditi ili ne sa mestom gde živim. I osamljenost svoju volim i mesto smatram lepim. Ono, međutim, što me nezamislivo muči jeste da sam stigao do mrtve tačke, koju kod sebe odmah prepoznajem: skamenim se, ne mogu da se izrazim ni mišlju ni delom. Vrtim se u mestu dok se ne ošamutim ili težim da se ošamutim po svaku cenu. Ne znaš kako je neizdržljivo kada me taj osećaj ščepa za gušu. Nešto mora da se desi ili ću se raspuknuti; a najgore je što u tim stvarima nema mesta za logiku; nastaju i prestaju same od sebe. Spopada me odvratnost prema samom sebi od ovoga što ti pišem. Ako se produži ovo stanje, pokušaću da na bilo koji način odem odavde. Nema razloga da stignem do neuravnoteženosti. Reći ćeš mi: zar će Atina biti bolja? Ako nije bolja, otići ću i iz Atine. Došao sam do jedne veoma opasne prekretnice. Ne znam da li si me pratila sve ovo vreme otkako me poznaješ i da li sam se ikada dovoljno jasno ispoljio pred tobom tako da me osetiš. Uvek padam ili se dižem ceo. Ako postoji nešto što me muči, čitav moj organizam se potresa, tone, gubi. Opet, u dobrim trenucima sve funkcioniše normalno i život je ponovo moj. Nemoj da pomisliš da se sve ovo sada dešava jer mi nedostaje žena; možda je i to, možda je i zbog toga što sam zapao u duhovnu krizu, ili oboje, a možda su u pitanju i druge stvari koje mi nisu poznate. Sigurno je samo to da mi se ova situacija ukazuje u vidu jednog potpuno opustošenog sveta. Ponovo sam se vratio Stratisu Talasinosu i pokušao da ozbiljno razmislim o njemu, jer sve ono što je do dana današnjeg nastalo behu samo nagoveštaji, razbacani

znakovi jedne fiziognomije. Vidim liniju, početak, kraj, ili bolje rečeno smer linije, sve ostalo zuji i ne govori. Svakako, ako bi onaj ja koji misli čuo ovog koji sada piše, rekao bi mu: „Prijatelju moj, ništa se unapred ne javlja; vidiš i napreduješ u toku rada“. Znam to, ali sam se zaustavio kao da se moj život završio.

Sve to što mi pričaš pravi mi društvo kada sam raspoložen da se igram. Piši mi o stvarima koje se tiču književnika. Svi su oni lakrdijaši i krivotvoritelji. Izdali su neku monetu i razmenjuju je među sobom, znajući da je lažna. Pa nek im bude. Jedino loše: što sam veoma često primoran da prekinem po jednu duhovnu sponu. Kuda će odvesti takvo činjenje ni sam ne znam. Međutim, takve su prilike u našem kraju.]

[Petak u podne, 3. februar

Budim se u čudnom raspoloženju, koje kao da je satkano od zaostalih tragova pobesnelog dodira. Nisam dobro, ma uopšte nisam dobro. Kada nisam ničim okupiran, osetljiv sam, osećajan i duhovno nemiran. Mislim da sam stigao do tog stepena da sam izgubio svaku objektivnu kontrolu nad samim sobom. Ceo sam u ovoj drami koja se odigrava. Čitav moj život, otkako je postao svestan, stavio je sebi u zadatak da se protiv mene bori. Dva su najljuća predvodnika koji ga protiv mene vode. Jedan je moja ljubav (nezavisno od konkretnih osoba), a drugi: koliko vredim? šta sam? Mučim se i raspinjem, kroz glavu mi prolazi mnoštvo rešenja, najbrže izvodljivih, uznemiravaju me svojom privlačnošću i iščezavaju: od toga da promenim sve do toga da uništim svoj život na bilo koji način.

... Prošlo je petnaest meseci i duševni mir je počeo da se narušava zbog uslova mog ovdašnjeg života. Že-

lja da u budućnosti stvorim neku konkretniju sreću ostajala je uporna; nisam mogao da je *ostvarim*. Duh gradi šta god poželi. Bol tela je neizlečiv.

... Ali razmišljam i o ovome: *ne mogu* neprekidno da započinem ovu gimnastiku rastajanja.]

[Šest po podne

Bio sam prinuđen da prekinem rad. Otišao sam u dugu šetnju. Uzeo sam i karte za Pitoëffe⁶ koji dolaze sredinom meseca.

Pišeš mi: „zavoli svoju osamljenost“. Sada ne mogu ništa da zavolim jer sebe ne volim. Prvom zgodnom prilikom bih samog sebe pomoću pismo-glava prokockao.]

[4. februar

.... Sve ove reči koje nižem ovde daleko stvaraju mi utisak kako na kraju završavaju poput buncanja zbog povišene temperature. Ako se ova situacija nastavi, moraću da se potrudim i pronađem bilo kakav mehanički način da je izbegnem. Dovoljno je.

... Ošamućen sam kao da sam ispraznio flašu viskija. Ne mogu da radim, ne mogu o svemu tome da progovorim ni sa jednom osobom. Jedan prijatelj, neko ljudsko lice rasteruje mnoge opsene. Sada nema načina da budu odagnane. Moj dlan, koji podupire čelo, nepodnošljiv je poput neprijateljskog.]

[Sreda večer, 8. februar

Prijateljice, u proleće 1928. bio sam – ne suviše – mlad. Volela me je jedna privlačna gospođa. Osećao

sam *zbog nje* unutarnja uzbuđenja. U ono vreme bila je čudesno nestajna, kako se sećam, kao rasan arapski konj; gubio sam je i iznenada ponovo nalazio po nekim čudnim uglovima: ponekad na ulicama Atine, ponekad po kućama, ponekad na koncertima. U tim trenucima činila mi se sasvim nova, kao prvi put ploveća jedra nekog čamca, potpuno bela. Nešto veoma neposredno, tesno povezano sa stvarnošću, bez trunke beživotnosti. Na kraju krajeva, sve je to bez značaja. Jednog popodneva kada sam išao na koncert, zastadoh da razmenim dve-tri reči sa nekim poznanikom na ulici Stadiu; minut ili dva; upravo tada je prošla. Okrenula je glavu, pogledala me kao nepostojeći predmet, ponovo je okrenula glavu na drugu stranu i veoma brzo iščezla. Još od tada imam impresiju jedne violine ili neke crne strele koja je uz zvižduk fijuknula kraj mene. Čim se završio koncert, vratio sam se kući, uzeo papir i počeo da pišem: „Opis koncerta“. Setio sam se svih ovih događaja dok sam se pre pola sata vraćao iz „Queen’s Halla“. Slušajući muziku, ispunio sam svoj program beleškama; sutra ću pokušati da ih rastumačim.]

... Igram slučaja sam se našao pred instrumentima, telesno umoran, nestrpljiv i na izvestan način veoma nervozan (problemi s posla). Muzika je počela nekim Veberovim komadom, a zatim je gospođa Elena Gerhardt, poput uspavanki i tužbalica, otpevala pesme „Doktora“ Štrausa. Bila je izuzetno biće. Velika crna masa sa nekakvim ogromnim satenskim trouglom pričvršćenim preko grudi; ličila je na škrinju Ludviga XV. Pomislila bi da je Hamletova majka, koja ga je začela u uzrastu od dvadeset godina, spremna da ga rodi iz jednjaka, poput Gargantuove majke. Uspravi se onaj potpuno crni i drevni venerin breg; maestro podiže palicu; orkestar otpočinu; a zadivljeni slušaoci odslušaše jednu tužnu, sasvim nežnu, malenu uspavanku; gospođe su gledale sa strane da se Hamlet nije rodio u ne-

kom uglu. Dakle, sada prelazim na zvanične izjave: Tražim od Nemačke da na Faustovu Margaritu zaboravi bar pedeset godina. Ova izjava mi služi da bih prešao na drugu temu. Sledeći na programu bio je Šenberg – lično – koji je dirigovao *Variations za orkestar* Čak se ni on nije oslobodio Margarite. Možda se ovde varam, jer govorim na osnovu prvog utiska. U svakom slučaju, taj prvi utisak je da sam se iznenada našao pred nekom pločom Delikatessena⁷. Jedna sentimentalnost koja se lepi za srce kao školjka. Materija satkana od zvukova prvih violina, sa sordinama i piferima⁸, beskrajn užitak, bez sensualité, bez snage, tanan, velikodušan. Da li ti se ikad dogodilo da poljubiš nevinu devojk u čarobnoj noći? (oprosti, zaboravio sam da pišem ženi) – kao neprekidno sećanje na taj čin posle niza godina, kada je čovek već video mnogo toga i polako se vraća sa gorkog putovanja koje se zove ljubav; kada je već spoznao da ljubav nije ni mesečina ni uzvici – osim jedino za mačore – nego tišina, ponekad suviše teška tišina, i stena koju sunce prži tačno u podne. Neka mu bude. U vezi sa prethodno pomenutim: sensualité, a i ona simbolično (jer su je odavala njena usta), sedela je ispred, na mojim kolenima, kraj jedne u frak odevene neodoljive muške spodobe. Beše neka vrsta mušice; kovrdžava kosa kao kapa od astragana, krvožedni nokti; na neki način kao Saloma bez odsecanja glava, kao Semiramida pretvorena u uškopljenika, kao nešto azijsko što svom poreklu odaje počast od prastarih vremena i na ogromnim prostranstvima. Bilo je zabavno slušati muziku i istovremeno je gledati. Kada se pojavljivala Margarita, ili njeno vanbračno dete, ova je poprimala izraz lica kao u času dokolice u haremu. Kada su iznenada iskršavali prodorni basovi, budila se iz svoje dosade, milovala gole mišice, kao da je razmišljala: „mene nećeš prevariti, gospodine kišlaraga⁹, znam da je moj red“. Pored svega toga, vidi se

da čovek vlada svojom veštinom do savršenstva; ne poseduje Igorovu živahnost, nema čak ni Ravelovu odlučnost. Preterano je učtiv; lepo diriguje; ima izgled ozbiljnog klovna kada počinje i dečjeg entuzijazma dok mu aplaudiraju.

Petak popodne, 10. februar

Zvanični događaji ove nedelje. Došao je, pod veoma čudnim okolnostima, novi pretpostavljeni u Konzulat; kako on kaže, samo na tri meseca (ova privremenost ne znači ništa; u službi ne postoji pojam vremena). Cele nedelje opet sam imao puno posla, da ne bismo slučajno zaboravili našu čuvenu snalažljivost. Naravno, to mi smeta, zato što se ponovo vraćam u veoma tešku situaciju što se službe tiče, zato što se ponovo vraćam u oskudno stanje što se novca tiče i zato što moj posao (bar) neće biti manji (novi kolega neće dolaziti u Konzulat više od jedan ili dva puta u petnaest dana). Jedino što za sada nisam obavezan da menjam stan. To su vesti meseca.

13. februar

Zagrljaji nečujni, kao seme u zemlji.

Ta drhtavica, koja počinje od jednog tela, polako se talasa u krugovima što se šire i stavlja u pokret čitav svet. Moja sudbina, koju su odredili toliki utihnu li mrtvi i toliki živi, jedno je mlado žučkasto lavče koje pokazuje svoje bele zube, a gde nogama stane ostavlja krvav trag poput deteline.

Nedelja, 14. februar

Kao da sam bio paralizovan i da sam iznenada osetio kako koračam. Smešno poređenje. Osećam kako me svet izbacuje na površinu, kao što voda izbacuje na površinu neko telo, da nisam više sluga, da ne pripadam nikome. Čudne želje da nešto uništim, da sam sebe ponizim. Krenuo sam jednim putem, užasno naporim: tražio sam, tražio – iznenada sam upao u ovu magičnu špilju. Sada mogu da se ubijem, ali od entuzijazma. Čak ni to nije tačno: osećam se bogat, nesumnjivo. „Pour arriver à posséder tout, on désire posséder quelque chose en rien.“¹⁰

Kasnije:

Sasvim unutra, u dubini sam dvoje: jedan mladić, strašno pokretan, i jedan stari gimnastičar, vrlo mudar, koji prvoga podučava svojim akrobacijama. Ponekad stari učitelj zatvori oči i ostavi svog učenika gore na konopcima. Siguran je da će se probuditi u pravi čas kako bi ga sprečio da padne. Čim vidi da starčevi kapci otežavaju, mladić se baca na najopasnije akrobacije, siguran da učitelj neće otvoriti oči pre nego što opasnost prođe. Ko je u pravu?

20. februar

Sharp limitation¹¹: moj soj.

21. februar

Ljubav u najvećoj svetlosti zemlje, bez senke ikakvog ukrasnog drveta. Nebo je svetlost, i zemlja je

$\overline{0}$

svetlost, a horizont je slobodan – ničeg više nema. Teško je da čovek stigne do ovog stadijuma. To je delo smernosti. Sada sam spoznao ono što sam godinama tražio. Napor koji predstoji vredan je truda.

Četvrtak, 23. februar

Ponoć. Rano popodne gusto je vejavao sneg; ulice su bile klizave. Papir je za mene sada kao staklo koje koriste ribari da bi gledali u dubinu mora.

Kada počinje da pada noć, napetost stiže do vrhunca, gde niko ne može lako da živi ili uopšte ne može da živi. Ulazim u stanje neopisive i neprenosive magije. Noć je postala jedno od lica drame, potpuno živo i despotsko poput Gorgone koja svojim mišicama zaustavlja brodove uz pitanje: „Da li je živ kralj Aleksandar?“ – ili uz bilo koje drugo. Čas borbe sa pitanjem na koje je teško dati odgovor, bez artikulisane reči, na kraju jedne krivulje koja se uvrće i postaje spirala. Tada ne mogu ništa da osetim između dve krajnosti: ljubavi i smrti.

O svemu sam toliko mnogo razmišljao da sam sve rastvorio: ideje, želje, tela; sve je postalo jedna reka, sok drveća, kiša – nešto sudbinsko, povezano sa najskrovitijim ljudskim bitisanjem, jer se javlja u jedinstvenim momentima bola, opasnosti, nezadrživog besa.

24. februar

Zima koja stremlje ka proleću – petak, ponoć.

Zaspao sam u 10-11 (uveče); slušao sam Bahovu *Drugju svitu* i razmišljao o Stratisu Talasinusu. Taj će

$\overline{1}$

me slučaj silno namučiti. Sećam se zmija iz *Ljubavnog govora*; ako pomnožiš sa 1000, možda ćeš nešto i da dokučiš. Stratis Talasinis je jedna jednačina ili trougao, sledeći:

Teotokopulos

Bah: Uvertira iz
Druge svite i
Arija iz *Treće*

Jedna stena u
moru, negde u
Grčkoj

– zatežem ga, zatežem ga kao strune; ako ne progovori, pući ću ja.

Da bih ovo napisao, ostavio sam knjigu koju sam čitao na sledećoj rečenici: „The poet makes poetry, the metaphysician makes metaphysics, the bee makes honey, the spider secrets filamen; you can hardly say that any of these agents believes: he merely does“.¹²

Nešto slično sam napisao u svojoj napuštenoj poetskoj raspravi. Zamisli samo, da sam je objavio, ponovo bi me nazvali plagijatorom. Kako su smešne stvari utisci onako kako su ih shvatili u našem kraju. Odlomak koji sam ti prepisao je T. S. Eliotov. Volim ga sve više i više. Jedino što me odbija, i to veoma, jeste njegovo hrišćanstvo, budući da je borbeni anglo-katolik. Pre nekoliko dana konačno je stigla preporučena pošiljka; razmišljao sam dvadeset i četiri sata pre nego što sam telefonirao. Bila bi to prva mogućnost ovde da se upoznam sa čovekom koji mi mnogo znači. Čim su prošla dvadeset četiri sata, telefonirao sam, kao da beše odredio čas X. – „Pesnik je u Americi; vratiće se na leto.“¹³ Nije li čudna ova zavera svih sila u Londonu protiv mene? Počeo sam da verujem kako se neka nevidljiva ruka zabavlja da me umotava u mrežu za komarce. Ljudi se povlače kao da se pokoravaju nekoj tajnoj sili, poput mora. Nepravедno je. Možda bi se sve završilo na

prvoj tipičnoj poseti: ipak, da je bilo načina da mu kažem, da čuje moje teškoće, možda bi mi pomogao. Možda bismo postali i prijatelji. U svakom slučaju, upoznao bih verovatno dvoje-troje ljudi koji bi trebalo da mi budu interesantni. Too bad!¹⁴

Od pre tri-četiri dana prvi nagoveštaji proleća. Hladnoća (strašna) nožem je presečena. Atmosfera skoro mučna, poput one iz moderne garsonjere. Prvog dana su se sante leda na jezeru sudarale uz nekakvo škrgutanje poput životinjskog. Zatim su se otopile. Patke su veoma raspložene što su ponovo pronaše svoj element; odlaze i dolaze uz neki prapočetni vetar, kao da beše prvi dan stvaranja. Labudovi, kao da se ništa nije dogodilo, drže se na odstojanju; sales palmipèdes!¹⁵

[Subota, 25. februar

„...Vidiš, iza mene je otprilike petnaest godina; one mi pružaju podatke kako bih spoznao neko svoje 'ja' koje bi trebalo da imam. Mnogo toga bih ti rekao u vezi s tim. Možda sve to već znaš. U svakom slučaju, nije sad vreme za to. Moja ljubav (zaboravila je na trenutak svoj predmet) nije usamljena; ide zbratimljena sa jednom obavezom. Obaveza na neki način logički neodrediva, ali koju precizno osećam i koja je sve drugo samo ne erotska. Da su mi govorili i da su me potpuno ubedili kako ništa ne mogu da uradim, dobro znam da ne bih mogao ama baš ništa da zavolim. Odrastao sam obasut ljubavlju. To je moj zodijak. Dakle, veliki, osnovni i najdublji problem u meni je problem ljubavi. Moj odnos prema svetu je odnos ljubavi, ili je bez ljubavi. Možda sam zbog toga većito osećao potrebu da kraj mene bude neka osoba koja mi je po pravilu nedostajala.“]

Nedelja, 26. februar

Jedan je sat posle ponoći. Vratio sam se sa Pitoëffovih *Joe et Compagnie*. Popodne sam šetao delovima Regent's Parka, tamo gde su prošlog decembra bila, jednog jutra oko osam, siva jagnjad utonula u maglu, preživajući utvare. Zatim sam lutao nepoznatim ulicama; nikog da mu pričam o „sandwich-ljudima“.

2. mart

Proleće. Četvrtak veče posle jela. [To je čas kada i najizolovaniji čovek želi da razgovara. U pitanju je i godišnje doba. Kada sam bio mlad – u poslednje vreme pričam ti mnogo o svojoj mladosti, što će reći kako sam bar sazreo – zamišljao sam, nemajući iskustva, određene čovekove kulminacione trenutke; jedan od najtragičnijih koji je mučio moju maštu (pogodi i zašto) beše čovek posle polne ljubavi. Činio mi se kao neko rušenje, povratak u život beskičmenjaka, kao izvesno rastakanje. Kasnije sam saznao da neki ljudi posle polnog opštenja čitaju novine, a drugi spavaju. Uz sve to, moja se stara agonija večito vraća, poput neke zaboravljene utvare, budući da je veoma istinito kako, bilo šta da radimo, mladost upravlja nama: i našim kasnijim životnim dobom i našom starošću. Potom sam zamišljao kako bi mi se svidelo da sam imao neku ženu koja bi mi se smesta podavala, a koja bi bila prilično izuzetna tako da bi mogla da razgovara nakon zagrljaja i zaustavljanja tela.]

U utorak sam čuo Kvartet Lener¹⁶ jedan od poslednjih Betovenovih kvarteta, čaroban, dubok, jednostavan i precizan, i jedan izuzetan *Sekstet za dve horne i kvartet*. Ta dva duvačka instrumenta odigrala su čudnu ulogu u

mom životu te večeri; bili su poput mene i nekog voljenog prijatelja, ni najmanje bellâtres¹⁷ niti u svom razgovoru, niti u svom ponašanju. Bilo je dovoljno da kažu na pravi način ono što su im dozvoljavala njihova sredstva. Koračali su po nekom čudno ucvetalom polju, koje su im pripremali gudački instrumenti, gubili su se ponekad u niskom rastinju, zatim se pojavljivali u svetlosti i opet sve iz početka. Na momente behu „dramatična“ ova dva daha koja su pokušala da se slože, a potom nastavljala da žive jedan pored drugog; bili su poput prijatelja koje smo izgubili.

Juče sam išao u „Old Vic“¹⁸. Peggy je igrala zaljubljenju kraljicu Škotske, Mariju Stjuart. Bila je strasna, uzvišena i potpuno prezirala muškarce koje je volela. U momentima beznađa ostavljala je nešto poput nadgrobnih ploča: „he is nothing to me“.¹⁹ Zatim su igrali Šoovog *Čudesnog Bašvila*. Tvoj prijatelj, tvoj idol, onaj promukli, bio je veoma aktivan (znaš li delo?). Igrao je zaljubljenog boksera, a pošto je vanbračno dete jedne glumice, govori Šekspirovim jezikom. Njegovi mišići osvojili su srca svih sinoć raspomamljenih žena.

[Jutros sam se probudio veoma dobro raspoložen pa sam, dok sam se brijao, sastavio jednu svadbenu koračnicu za venčanja Alkisa Trilosa. Nije za kazivanje pristojnim gospođama. Celog dana sam bio okupiran nenasnim, dosadnim poslom, pomešanim sa komičnim scenama – do šest sati. Kada sam u šest izašao, padala je kiša. Međutim, morao sam da izađem da bih predahnuo; otišao sam do reke, ali sam osetio težak telesni umor, tako da sam uzeo taksu i vratio se.]

Petak, 3. mart

Mladić je pao sa konopca. Starac se, prestravljen, probudio i povikao: „Ružan san!“

Subota, 5 po podne, 4. mart

Moja je snaga uglavnom u tome što imam strpljenja; jedna vrlina, možda jedina, koja me je izvežbala i koju sam uvežbao. Strpljenje je nešto što poznajem do srži; moj saputnik. Život moj do sada beše strpljenje – skoro ništa drugo. Jutros sam čitao papire nekog moreplovca koji je slučajno poginuo prošle subote. Gledao sam njegove isprave – Conduite: exemplaire. Cause de décharge: fin du voyage.²⁰ Tako sam razmišljao i o sebi (sa svojom težnjom da uopštavam i najbeznačajnije stvari): i na kraju mog putovanja negde će postojati dokumenta, conduite exemplaire. Drugo je pitanje da li će se naći neki znatiželjni vicekonzul da ih pročita.

Ne verujem u moć novca. Naprotiv, verujem kako novac uništava mnoge sposobnosti i vrednosti. Da su mi rekli kako sam dobio milione, ne znam da li bih se radovao ili bih žalio. Moj tajni put, tako kako ga je shvatao, nije put ka bogatstvu; suprotan je.

Nedelja, 5. mart

Savet za osamljene ljude: Ako želiš da izađeš iz svoje usamljenosti, treba da kreneš ka mestu svoje usamljenosti, a ne gužve ili druženja.

Subota več, 11. mart

... Danas popodne beše predivno, sunce i proleće unaokolo, sve nasmejano. Nisam otišao u šetnju van grada, niti u neki park, išao sam u „Old Vic“ da gledam *Romea i Juliju*, delo puno sadizma jer se, sem mnogih i ra-

zličityh smrti Montegija i Kapuleta, smrt glavne junakinje dešava dva puta. Naravoučenije: ne završava se sve u mračnim posmrtnim povorkama. Drama može da ima i produžetak. Usred tolike krvi i rastrganih ljubavi sećao sam se jedne grančice, koju sam video pre dva-tri dana kako počinje da pupi; beše to jedna visoka linija nad onizim grmom, a pupoljčići koji su je ukrašavali kao nekakva pratnja sačinjena od belih mrava. Bilo je kasno uveče, ali još uvek vidno – malobrojni prolaznici na puteljcima oko jezera, većinom u parovima; voda je imala odblesak starog ogledala, a iz daljine su dopirali zvuci automobila. [Čitav moj život bio je na izvolte. Pitao sam se koliko je ljudi oko mene koji bi kao ja bili spremni da sve ostave na prvi znak. A zatim jedna prizemna pomisao kako je ovo raspoloženje bilo neka trenutna samobmana. *Dokle* čovek može da se obmanjuje? Koji je znak da sami sebe ne zavaravamo?]

Cela ova nedelja protekla je u znaku značajnih svet-skih, a zajedno s njima i nacionalnih zbivanja. U Nemačkoj nacisti, u Americi banke. Šta nas još čeka, sam Bog zna. U jednom takvom svetlu može da iznikne samo fanatizam, a kada se on pojavi, požar nije daleko – *fuoco che gli affina*²¹ (ne znam da li je moja italijanska ortografija tačna). No i naša su događanja bila uznemiravajuća, bar u početku. Baš u ponedeljak uveče, kada se pronela vest o pobuni²², pozvao sam u posetu jedan par Atinjana. Manijački smo se držali političkih tema do dva ujutru. Šta će sad biti sa mojom jadnom malenkošću, ne znam. Atina? Damask? Niniva? Atlantida? Sirene? Kiklopi? Lotofazi? Svet je beskrajan, te pomislih kako zbog posla imam da istrošim donove svojih cipela po telu nesrećnog sveta.

Ponedeljak več, 13. mart

... Hall BBC-ja: jedna vrlo simpatična moderna sala, nešto poput studija Champs Élysées. Neki nevero-

vatan svet za svaki drugi skup u Londonu: stari kostimi Ballets Russes, tamnoplave košulje, crvene kravate, loše počupane obrve, glasovi muškaraca kao ženski i obrnuto – i Igor. Jedno izuzetno muzičko veče za mene. Ne vredi ni da pokušavam da ti to opišem sa svojim jednim muzičkim znanjem. Svirao je čudesno, a i violinista je prvoklasan. *Ditiramb* (izveo je dva puta ceo *Duo Concertante*) beše nešto ogoljeno i indiferentno (za njegovu osećajnost), neposredno – kao da je violina sama za sebe napisala muziku, a ne neki čovek. Kakvu životnost u sebi ima taj bledoliki Azijat. Ah! Kao i uvek kad se nađem pred nečim što prihvatam bez rezerve, na kraju sam bio slomljen, pun nezadovoljstva i tuge, mali kao neka izlomljena igračka.

Juče sam išao u Kew²³; proleće beše pravo čudo, ono što ovde nazivaju „crocus time“²⁴. Ispod ogromnog golog drveća žuto-ljubičasto cveće, nisko kao voštanice na disku. Drveće je počinjalo da pupi. Video sam i jedno rascvetalo drvo badema. Napravio sam veliku šetnju, i vratio se umoran od proleća, uglavnom, a osim toga i od izmaglice. Pokušao sam da uđem i u kućicu pafiopedila. Bilo je mnogo sveta pa mi je zadah, zajedno sa teškom atmosferom staklenika, izazvao nesvesticu.

Petak veče, 17. mart

Ovog momenta mi navire sećanje, možda staro 25 godina, na jedan stih koji mi je pevala neka služavka kad sam bio dete:

A vrata strpljenja sama se od sebe otvoriše.

Kako je lepo rečeno i kako čudno da se ovog petnaesterca setim posle toliko godina.

Cele nedelje pada neka sitna, rastačuća kiša. Voda i vlaga. Ljudi postaju melanholični i podložni glavobolji. Ja više nisam čovek njihove dokolice te ostajem ravnodušan. Svakako, bilo bi lepo kad bih mogao da imam jedan bor i kvadratni metar sunca u avgustu na Mediteranu, ali zar ne bi bilo lepo kad bih mogao da imam i tolike druge „igračke“ koje takođe želim? Znaš šta kaže Stratis Talasinos: „Nepravda nije što je život takav kakav jeste, već zato što *treba* da bude takav.“ Naravno, on je jedan glupavi prazoslovac, a ja talog buržoazije...

Ponovo sam pročitao poslednji *Židov Journal*²⁵, onaj koji je, da tako kažem, obelodanio njegov komunizam. Razočaravajuće je kako funkcionise intelektualna fabrika u Grčkoj. S jedne strane moda, kao modni žurnali: Ah, taj i taj zadržao je ovaj stav, izrekao je tu i tu teoriju, njegov sam pristalica – sve prethodno je prazan papir. S druge strane, ako neko pokuša da u svom duhovnom razvoju potraži učitelje i sledi ih kao učitelje (a razlika je kolosalna), grde ga kao najprevtljivijeg kradljivca.

Međutim, ljudi se ne procenjuju prema vodi koga slede (politički običaji i u duhovnom životu), već u skladu sa vrednostima koje sami imaju. A upravo tu nazadujemo. Ne znamo da prosuđujemo ljude bez poštalic, to jest misli mudrih ljudi zapadne i srednje Evrope. Možda ovo znači da još nismo počeli da bivamo *ljudi*. Dešava se da dva gospodina iskažu potpuno istu rečenicu: zbir uglova trougla jednak je 180°; da li to znači kako imaju iste zasluge? Možda je jedan onaj koji je prvi otkrio istinu; drugi onaj koji ju je saznao u osnovnoj školi, a treći onaj koji je uložio mnogo truda da bi je ponovo pronašao, za samog sebe. U Grčkoj kažu: „Ah, veliki egoista Žid postao je komunista; shodno tome i mi...“ itd. Najpre, Žid nije postao komunista.

Ako ovaj čin nešto znači, bitno je da uzmemo u obzir celokupnog Žida, avec son éducation puritaine A. Waltera.²⁶ A tada možemo da izvučemo zaključke koje uopšte nismo očekivali. Čitav Židov slučaj je, od početka, borba s Bogom (pitanje grešnosti, pitanje morala). Ako idemo dalje, svi njegovi prijatelji počeli su da ga napuštaju i postaju katolici (*Oedipe*); na kraju je rekao: „A, znači tako; uši ste mi probili sa različitim conversions²⁷; e, pa, i ja ću jedanput da vam pokažem conversions“ – i otišao je ulevo. Pišem ti ukratko, zbrda-zdola. A i sam Žid, u svom *Journalu* kaže: „Ce qu'ils doivent vouloir, on l'a choisi pour eux“.²⁸ To je jedina rečenica koja u potpunosti odgovara njegovim novopečenim prišalicama.

Nedelja, 2. april

Ponekad, kad mi pričaš o umetnosti, ne znam zašto me podsećaš na epohu *Corydona*²⁹ usred izmaglice ulice Patision. Ne kažem, imaš instinkte, ali si puna i preteranih privrženosti, a u umetnosti nema veće opasnosti nego što je privrženost. Znaš li šta je jednom Max Jacob³⁰ savetovao nekom mladiću: „Čuvaj se onih svojih dela koja ti se sviđaju. Ta su najopasnija. Jer ako ti se sviđaju, može se reći da liče na dela nekog drugog koga voliš. Za tvoja dela koja ti se ne sviđaju postoji nada da su tvoja.“ Pokušavam, kako mogu, da prenesem staro sećanje. Možda je to iluzorno. Ali pazi, ne prepuštaj se svojim simpatijama. Znaš li zašto sam slab prema *Čatrnji*? Zato što, čim sam je završio, nisam mogao da je podnesem.

*Umetnost je duga, a godine prolaze,
iako naša hrabra srca još uvek
poput prigušenih bubnjeva lupaju
posmrtnne marševe ka grobu.*

To je kod Longfellowa³¹ nekako ovako:

*Art is long and time is fleeting
and our hearts though stead and brave
still like muffled drums are beating
funeral marches to the grave.*³²

A Bodler (najanaliziraniji pisac u Grčkoj) kaže u jednoj svojoj pesmi:

*Notre c ur comme un tambour voilé
va battant des marches funèbres.
L'art est long et le temps est court.*³³

Predajem ti ove tekstove da bi proučila šta znače uticaj, oponašanje i sav falsifikovani novac koji kruži između Omonije i Sintagme. Sada, dok čitam Eliota, pomislim ponekad šta bih mogao da kažem da sam ga upoznao pre nego što sam napisao *Prekretnicu*, a da su mi govorili kako sam ga pokrao. Ništa. A ako sada napišem, znaš šta će reći? Otišao je u Englesku, ostavio je Valerija i dohvatio se Eliota. Tako se piše istorija života. Iz Atine tu i tamo dobijam i čitam različite časopise i književne radove svojih prijatelja ili onih koji to nisu. Čim pomislim kako neko mora da započne razgovor sa svim tim ljudima, spopada me užas. Dešavalo mi se, sa ljudima koje sam slučajno sreo, da ne mogu da shvatim zašto uvažavaju, zašto obožavaju ono što je, po mom mišljenju, najbeznačajnije. Ti ćeš mi reći: možda isto misle o tebi. Moguće je. Nevolja je što u tome nema sudije. A i ako postoji, stiže uvek posle smrti.

[Vraćam se na tvoj oratorijum. Kažeš ili pišeš: Hajdn *hiper*-modernisé. Da li si o tome razmišljala? Šta drugo može da bude Hajdn nego Hajdn? I šta znači epitet hiper-moderne ili samo moderne? Nemoj više da veruješ u te mitove. G. Kleon Parashos je isto toliko moderan (čak i više) kao i Igor; nema druge razlike do

razlike u vrednosti. S druge tačke gledišta, Rasin je daleko moderniji od pisca *Hrađa* i *Dina*! Svi su ljudi svojega vremena. Ko su ti koji predstavljaju svoje vreme, to je druga priča. Ko su oni koji vrede nema nikakve veza sa „modernom“ umetnošću kakvu smo upoznali odmah posle rata. Misliš li da tvoj prijatelj Romas pripada kategoriji moderne ili nemoderne? Jednostavno, pripada kategoriji ljudi koji se bave stvarima koje ne razumeju. Iako malo znam, u duhovnoj muzici postoje dva značajna dela našeg vremena, dva oslonca: Honegerov *Kralj David* i *Simfonija Psalama* – odatle pa nadalje put je otvoren. Ali, muzičar koji će raditi nešto slično, hteo on to ili ne, ne može da ih ne uzme u obzir. Bah je učitelj druge vrste, toliko je univerzalan, toliko uzvišen da ponekad mislim kako s obzirom na opštu atmosferu u umetnosti, može više da poduči mene kako da napišem Stratisa Talasinosa nego mog prijatelja kako da napiše oratorijum. Za jednog muzičara, pretpostavljam, biće daleko opasniji, ili je potrebno da muzičar bude vrlo snažne konstitucije da bi ga podneo.

Juče su izveli integralno Bahovu *Pasiju po Mateji* u Q. H.³⁴ Ceo dan sam bio gost u jednoj kući izvan grada. pa je bilo nemoguće da idem na koncert. Čuo sam Geršvinovu *Rapsodiju*; nažalost, sada se više ne sećam šta sam hteo da ti napišem. Velika muzika sigurno nije. Sadrži uvek nešto epizodno, nepotpuno, da tako kažem, a na kraju krajeva, Igor je sve to već iskoristio sa velikom veštinom, sigurno ne tako celovito (ali je utro put). Na bilo koji način svako uživa gledajući nekog ko poseduje toliku svežinu, pa neka je ponekad i jednostavna. Ipak, možda smo mi različite rase. Veliki kritičar „d'avant-garde“ sedeo je pored mene te večeri; bio je to jedan plavokosi mladić, atletski građen, skoro da pomisliš kako je iz Rugbyja³⁵ izašao. Svirali su Berliozovu *Fantastičnu simfoniju*. Gotovo da se otrovao. U

pauzi mi kaže: „Da li će još dugo trajati ovo zlo? Ja sam došao zbog Geršvina.“ Rekao sam mu kako će potrajati. Tokom druge pauze mi se obraća: „Šta mislite, kakva će biti *Rapsodija*?“ Rekao sam mu kako mislim da je uspešna isto koliko *Rapsodija u plavom*. Oduševio se. Kada se završila *Rapsodija*, samo što nije pao s balkona... Sigurno će kod nekih takvih tipova tvoj muzičar podsticati veoma živa osećanja. Nije malo.

Stratis Talasinosa želi ove godine da ode i čuje *Ring*³⁶. Boga u pomoć prizovi da ne bi umro.]

Četvrtak, 6. april

Dragi moj prijatelju,

Tvoje pismo me je ovde zateklo pre dve ili četiri nedelje. Ne znam tačno. Izgubio sam svaki dodir sa vremenom, svaku vezu. Kako da ti objasnim? Dok sedim i pišem ti, ovog trenutka u mojoj kancelariji, imam utisak kako se vreme nalazi u susednoj sobi i zabavlja se svojim vlastitim poslovima; jedan jedini put sam siguran da se ne nalazi ovde. Ako krenem u susednu sobu, znam da će i odande otići, trenutak pre nego što otvorim vrata, a zatim u narednu odaju, i tako redom dalje. Zbog toga još uvek imam utisak da živim u nekom ogromnom hotelu sa stotinama soba; čini mi se kako je moj posao da otvaram vrata, a posao vremena da otvara naspramna vrata jedan trenutak pre mene – posao *moga* vremena.

Sećam se jednog od svojih davnih putovanja; išli smo na Kubu. Na putu se pokvario motor, pa smo tri-četiri milje, ni sam ne znam tačno koliko, polako plovili; kao da se more bilo zgusnulo; beše nemoguće da se iščupamo. Bilo je to ono putovanje na koje je zame-nik drugog kapetana (setićeš ga se: Kucoheris), upra-

vo oženjen, poveo svoju ženu. Jedna ostrvljanka sa svetlim očima i upadljivim haljinama. Sedela je po čitav dan kod jarbola i čitala nemačke knjige; po pokretima njenih ruku videlo se da je želela da se izoluje od nas. Nasuprot tome, od sredine putovanja pa nadalje, posada nije mogla da je odagna iz misli tokom dana, a iz snova u toku noći. Bila je komad kopna za kojim smo čežnuli; jedno božanstvo opruženo tamo gore, u naslonjači, da bi nas mučilo i podsećalo na sve ono što nam je nedostajalo: čist krevet, toplo jelo, svežinom ispunjeni bordel, ili ono neizrecivo osećanje koje imaš kad prvi put stupiš nogom na kopno. Bilo je čudno posmatrati kako se priroda svakog pojedinca bori s tim jednostavnim bićem koje su okolnosti uzdigle tako visoko. Dešavalo se da čujemo one vatrenije kako se svađaju uz gnusna vređanja, kojima je njeno ime davalo najveću težinu; vezistu koji sastavlja stihove i opisuje je kao pojavu među zvezdama; mornare u potpunoj besparici kojima beše ulog u kockanju, kao da je njihovo stvarno vlasništvo. Ja sam, kao i mnogo puta ranije, gubio vreme na nešto drugo. Pre nego što sam krenuo na putovanje, izgubio sam sav beli veš, pa sam kupio novi. Nosio sam taj novi veš onako kako sam ga uzeo iz prodavnice, kao od gipsa napravljen; to mi je smetalo. Bio sam očajan, nezadovoljan sobom, ne znam više zbog čega – prošle su tolike godine. Ona me žena nije uznemiravala ništa više od moje nove košulje koja mi je ranjavala vrat. Bila je strankinja, kao i svi ostali, kao i brod. Samo sam jedanput, dok sam koračao palubom, pronašao njenu zaboravljenu knjigu. Uzeo sam je. Ne znam nemački, ali se sećam slike na koricama: u jednom uglu, gore, sunce; ispod sunca neki čovek koji stoji; ispred čoveka, sasvim crna, njegova senka; i jedna druga osoba koja je klečeći savijala u rolnu njegovu senku kao tepih. Pronašao sam je malo dalje i dao joj knjigu. Najpre se ugrizla za usne, a potom nasmešila;

pogledala me je svojim svetlim, glupavim očima i rekla: „Da li znate kako se zove ova knjiga? *Čovek koji je izgubio svoju senku.*“ Rekoh tek da bih nešto rekao: „Kriminalistički roman?“ – „Ne, dosadna knjiga, ali mi ju je poslala moja kuma.“ Nasmejao sam se glupavo i otišao.

Pričam ti celu ovu priču, prvo zato što u poslednje vreme imam nezadrživu sklonost ka sećanju; drugo, zato što sam se te slike setio počinjući ovo pismo. Kakvo bi čudovište bio čovek koji je izgubio senku – da li to shvataš? Da bije sunce u 4 po podne, da ide napred ka istoku, a pred njim isto sunce kao ono koje mu prži leđa. Ostavljam etički deo koji bi bio najgori: svaka njegova misao, svaki njegov osećaj, sa svih strana osvetljen istim intenzitetom, istom toplotom. Kako da krene napred takav čovek? Kako da uradi nešto? Bilo šta?

Nešto slično, ali još tragičnije, mislim o *čoveku koji je izgubio svoje vreme*. Ništa ne ide napred, ništa ne uzmiče: vreme ljubavi, vreme razmišljanja, vreme rada ne postoji; ne postoji vreme, ne postoji ništa, čak ni vreme nesreće. Sve je zajedno u isto vreme, ispreturanost i smrznuto. Nema sna, niti jave, niti umora, postoji sve zajedno; nikakva *sukcesija*, nikakvo iščekivanje, nikakva propast – sve je zajedno. A najgore: ovo zaustavljanje nije smrt. Šta znači smrt? – Znači nepostojanje, dok ova neljudska situacija postoji i caruje.

Kad bi mogao da me vidiš, prijatelju moj, kako živim, kako govorim, kako se krećem, kako zapovedam, ili kako izvršavam naređenja, mislio bi, s punim pravom, da sam lud što ti ovako pišem. I sam sam to pomislio: kako je moguće, rekao sam, da imam to osećanje koje je nemoguće prevazići, a da nisam umro ili bar nešto ispoljio? No, ipak, tako je. Svi smo mi odenuti u naše stare navike; pomoću njih se predstavljamo u

određenom obliku; po njima nas prepoznaje svet, i naši prijatelji, i naše žene. Ali šta se dešava u dubini naše duše, koji ljudi žive, šta trpe, ko ih muči, ko ih poznaje? Kaži mi, ko? – Niko, čak ni mi sami.

Idem da se prošetam pored reke. Proleće je ove godine došlo prerano, ali je danas vreme tmurno.

Ostavljam te; ponovo bih otpočeo razgovor o vremenu.

Pozdrav,
Stratis Talasinos

Subota, 15. april

Juče sam čuo Hendlovog *Mesiju*. Ponovo sam čitao T. S. Eliota i razmišljao o njemu. Trebalo bi da o njemu započnem jednu studiju. Doticao bih se pitanja koja me interesuju, a ako ne znam onoliko koliko bi trebalo engleski jezik i englesku filologiju, to nepovoljnije po mene. Znam stvari koje neko drugi u Grčkoj ne zna, a i ovaj me čudak interesuje. Prošle godine sam govorio da je to prvi pesnik koji je uticao na mene. Kako drugačije da objasnim ovu podudarnost naklonosti i istraživanja. Istina je da smo obojica imali iste učitelje u jednoj važnoj epohi: Laforgue, Corbière³⁷, itd. – Ne može se ni zamisliti kakva pogrešna tumačenja grčkih kritičara priprema ova moja poslednja filološka veza. Međutim, to me uopšte ne interesuje. Ponekad osećam radost u pronalaženju značajnih i odabranih ljudi koji bi odobrili put koji sledim, a koji moje greške podvlače. Sinoć sam bacio na papir oko tridesetak stihova prevedenih iz poeme *Waste Land*³⁸. Tour de force³⁹ je da ovu bilo ko prevede; no, pokušaću.

Nedelja, 16. april

... Jedno popodne Hiperion, čitajući neku Palamasovu pesmu, proguta muvu. Ko je kriv, Hiperion ili Palamas?

[Preksinoć je došao da me vidi, nakon mnogo meseci, Matiòs Paskalis. Čitao sam Danteovo *Čistilište*. Ali to je druga priča. Matiòs Paskalis je ušao zadihan u moju kancelariju. Otkako sam ga poslednji put video, prilično se ugojio. Pitao sam ga šta se dešavalo sve ovo vreme. Njegova priča je bila dosta čudna. Ispričao mi ju je neuobičajenim izrazima, igrajući se bilo čim što je stizalo do njegovih ruku, izgubljen i nervozan – i jedno i drugo u isto vreme. Ukratko, bio je zaljubljen, a to njegovo osećanje, pričao je, omogućilo mu je da shvati kako ničemu ne pripada. Rekao sam mu: „Radujem se, onda si slobodan.“ Pogledao me je, otvorio vrata i otišao; delovao je kao da sam ga uvredio.]

U parku, beskrajna engleska zelena trava, horizont nizak i uzan. Boje akvarela. Imam utisak kako iza akvarela postoji zaliha sreće, zaključana i čuvana od dece kakva smo svi mi koji živimo. Ispred mene tri osobe, jedna četrdesetogodišnja žena obučena u crno, mršava, ružna, sa izbačenim zubima i izraženim borama na licu. Mlad muškarac, verovatno njen brat, u prazničnom odelu, sitan činovnik možda, i jedno malo dete u mornarskom odelu. Imaju malu loptu i igraju se njom nevesto, zabavljajući se onoliko koliko mogu. Žena sa jedva vidljivim, zgrčenim osmehom i odsečnim pokretima. Muškarac daleko pokretljiviji, ali čudan, kao sluga nekog drugog čoveka koji u njemu samom osmišljava ideje. Detence sa mnogo više iskrenosti. Igraju se loptom ne većom od teniske. Igra pasa. Razmišljao sam o njihovom sporom povratku kući, o njihovom oskudnom, hladnom, nedeljnom jelu. O pozdravu pred spavanje i

otpočinjanju nove sedmice. O njihovoj bolesti. O bolesti tolikih ljudi poput njih i drugih još gorih, koja je bolest sveta. I razmišljao sam još da nismo svi mi ostali ti koji su prvi oboleli, koji su opasni, da nismo mi ove zarazili. To me užasava.

[Koridor je za posmatranje jedan od najznačajnijih ljudi našeg vremena, pod uslovom da si ga lično upoznao i pratio godinama. Ako želiš da izvučeš zaključke iz prvog susreta s njim, uvek se prevariš. Čitam časopis u kojem je on svemogući Kalif. Dakle, na najtamnijoj stranici časopisa, što je moguće sitnijim slovima, uz najbeznačajniji naslov, započinje: u tim i tim švajcarskim novinama čitam sledeći članak. Sledi na tri stranice analiza članka, koji prilično snažno napada kapitalizam, a, ipak, ima sledeće značajne odlomke: a) „jedan društveni poredak, bilo koji da je, ne može da promeni karakteristike neke rase i bilo bi nezamislivo da *francuski osećaj individualne nezavisnosti* ikad može tolerisati oblik društvenog života koji je usvojila Rusija“. b) „Nejednakost ljudi svakako je prirodna i sudbinska. Ali, nejednakost koja postoji danas krivotvorena je i nije u skladu sa prirodom. Individualizam građana i nejednakost u kapitalističkom sistemu proističu iz pogrešnog tumačenja ljudskih vrednosti. Da bismo mogli ponovo da uspostavimo pravednu nejednakost, zasnovanu na ljudskoj prirodi, treba da prođemo kroz jedan stadijum jednakosti. Svako biće koje se rađa treba da prođe kroz jednake uslove života, istovetne, identične. Na taj način biće moguće da se izgradi svaka individualnost u skladu sa pravom fizikom usmerenja...“

Posle analize završava sa dva reda u kojima otprilike kaže sledeće: „Napomena urednika časopisa prepušta piscu svaku odgovornost za njegov članak. *Ovu odgovornost preuzimam zajedno s njim.*“

Poslednja frazica koju sam podvukao je celokupna „manifestacija“ ovog vekovnog Titira.⁴⁰]

Ponedeljak, 17. april

U subotu sam čuo *Hänsel und Gretel*⁴¹. Ostao sam ravnodušan. Možda je delimično kriva i sama distanca u odnosu na operu. Ili moja žalost, jer je tema zasluživala bolju sudbinu. To je priča za decu, jedna bajka. Brat i sestra odlaze u šumu, izgube se, pronalaze vešticu koja hoće da ih pojede, a na kraju bacaju vešticu u peć što je na njih čekala, te tako oslobađaju i drugu decu. Igrom slučaja nedavno sam u biskopu video neku „Silly Symphony“⁴² sa istom temom i prizorima. Ako se uporede, za mene je S. S. bila bolja. (Jednom ćemo se suočiti sa uticajima svih tih skoro anonimnih dela na najozbiljnije poduhvate.) Još uvek mi nije jasno zašto sam pomislio na *Children's Corner*⁴³ pa sam povukao nekoliko linija desno i levo dok sam pokušao da zamislim kako bi delovala na decu opera *Pelléas et Mélisande* Claude-Achillea. Toliko od mene.

Nisam otkrio ništa vredno u muzici, mada je kompozitor mogao da iskoristi hiljadu savremenih dela da je imao malo više osećajnosti.

Nije mi jasno zašto sam u toku *Rigoleta* postajao ljut na mestima gde su se pojavljivale velike ličnosti (otac i majka). Sem toga, smatram da se ne može jedna noć, ili jedno burno psihološko stanje u našem slučaju, opisati na isti način na koji su ove istovetne emocije opisane u otrcanim operama. Na kraju krajeva, svako se pita šta je potrebno ovoj deci.

Što se ostalog tiče, teška muzika, uredna i zaokupljena sitnicama. Da znaš, utiske direktno u pero pišem. Idem danas u „Sadler's“⁴⁴ da čujem *Snow Maiden*⁴⁵ Rimskog-Korsakova.

Ostao sam čitava tri dana sam sa praznicima. Nije mi bilo dosadno, mada sam vrlo malo izlazio napolje. Behu me spopala stvaralačka previranja. Možda su varljiva. U svakom slučaju vetar se okrenuo od arze ka

tezi. Kako je čudan moj ritam. Bacio sam na papir nekoliko beležaka za jedan sastav. Ako od toga išta nastane, više neće postojati nijedan prijatelj koji me neće smatrati „izdajicom“. Utoliko gore. U Grčkoj niko ne piše uz bilo čiju pomoć. Svi gledaju kako da ga osujete. Stvara se sa najvećom učenošću sistem evnuhizma. Dakle, hteo – ne hteo, ne nalazim nikakav drugi kriterijum osim ovog: ako me nešto oslobađa i zabavlja, stvaram ga i prepuštam sudbini, to jest objavljujem ga. Nema potrebe da zadržavamo stvari ukoliko se ne izliva. „Što neiskorišćeno zadržavamo, iskviri se.“ Nešto slično čitao sam prekjuče. Razmišljam šta bi bilo da sam objavljivao dela čim sam počeo da pišem. Koliko bi se nepotrebnih i glupavih nesporazuma izbeglo. Ali, prošlost, ćutanje. Ako jednom razmisliš o svemu ovome što ti pišem i ostalom sličnom, shvatićeš zašto me moji prijatelji u književnosti ne smatraju svojim čovekom, kako misliš i kako si nedavno zaključila, *pretpostavljam*, iz razgovora nerazvodnjene mladosti. Da nisu u pravu? *Ako išta uradim* u umetnosti, biće to nešto van njihovog domašaja, ili neću uraditi ništa.]

Subota, 22. april

... Vraćam se sa koncerta: Hubermann i Schnabel. Četiri Betovenove sonate, *op. 30 (br. 2), 96, 23 i 24*. Sve četiri, ako se ne varam, bile su mi nepoznate. U drugoj, jedan adagio espressivo ostavio mi je mnoga pitanja i hteo bih ponovo da ga čujem, kao i čitavo delo. Čudne fraze koje su me približile kvartetima, a naučio sam da ih volim zahvaljujući svom malom gramofonu, koji sada smatram veoma neodgovarajućim. Sve ostalo beše lagana muzika, okrepljujuća i rekao bih ingénue,⁴⁶ mada sam u *opusu 24*, poslednjem, osetio – možda je to

bilo zbog trenutka, možda zbog samog dela – taj Betovenov mistični postupni prelaz od svetlog ka tamnom, koji je istovremeno emocionalni i telesni izraz, okonografije, koji se meša sa nedefinisanim ljudskim osećanjima. Upoređujem ga sa Rembrantom, možda svojevoljno, jer mi se činilo da je „van“ ispred njegovog prezimena sigurno nešto htelo da kaže. Sve ovo može da bude školsko znanje, no ja se i stidim što sam u toliko mnogo stvari tako neuk i tako površno samouk. Da bih mogao nečim da ovladam ili da na neki način procenim muziku, trebalo bi da sam u stanju da pratim jedan koncert sa *partition* i da pravim beleške na marginama. Drugačije ću, nužno, neprekidno govoriti banalnosti i gluposti u vezi sa pitanjima koja uopšte ne podstiču takve razgovore.

Juče koncert Huga Volfa. Sala puna starica i različitih ekscentrika kojih ima u svakom velegradu. Između ostalih izvodili su pesme iz *Spanisches* i *Italienisches Liederbuch*.⁴⁷ Za sve ostale ne kažem ništa, nisam upućen; ali za ove ovde stavljam prigovor: Pokušaj da se Mediteran prikaže kao Belo more bio mi je odvratn. Boja, svetlo, pokret, raspoloženja, sve to je postalo jedna dobro ispeglana krpa, neka obrijana glava i jedan odsečni naklon uz udarac potpetica, molim lepo. Bio sam toliko nervozan da sam, besan, u rimama uskladio *In Castiglione* finala sa frazom pevača iz *Chapelle Sixtine* u Volterovom *Candideu* (učutaću iz poštovanja prema tebi). Rekao sam to i ranije, kažem to opet i uvek ću govoriti: Nemci treba da ubiju Margaritu. Nizbrdicom kojom je krenula neprekidno će im rađati kopilad.

Sa moje tačke gledišta (pošto pokušavam da izbegnem samog sebe koliko mogu) najbolje, ono čemu sam se najviše obradovao, jeste *Bura* u „Old Vicu“. Imao sam tekst pa sam ga u potpunosti pratio. Oduševio me je. Nemam sada vremena za opise, ali kakva umetnost!

*Sit still and hear the last of our sea sorrows ...*⁴⁸ već je čitavu nedelju u mojim ušima.

Što se tiče svega ostalog, moj život je veoma jednostavan. Dosta čitam. Izučavam, zajedno sa Eliotom, i Šekspira, pa mogu da kažem kako je proleće bolje od poslednjih meseci zime. Možda ću uskoro početi da radim daleko ozbiljnije i na svojim rukopisima. Ti sad misliš da se Stratis Talasinos razboleo. Zašto da se i on ne razboli? Čovek nije:

*Le plus fort ... et faiblit à la tâche
et loraqu'on se croyait courageux on est lâche...*⁴⁹

ili ako više voliš Ričarda II, u improvizovanom predvodu:

*Na suvom hlebu živim, kao i vi,
nemaštinu osećam, tugu kušam,
prijatelja nemam. Zgrčen tako dok
dolazite i zovete me: Kralju...*

Ali kad ti već govorim stihove, hajde da završim sa Arijelovom pesmom, mnogo je zabavnija:

*Full fathom five thy father lies,
Of his bones are coral made;
Those are pearls that were his eyes,
Nothing of him that doth fade,
But doth suffer a sea-change
Into something rich, and strange.
Sea-nymphs hourly ring his knell:
... Ding-dong.*⁵⁰

Najskromnije te podsećam da sam i ja jednom rekao:

*jedna vila sedi
u dubokoj travi mlada
u rukama sat neki
drži.*

Ali nisu mi dozvolili da to objavim iz straha od progona.

[Nedelja, 30. april

Danas sam bio na izletu. Išao sam u Hampton Court⁵¹, a pošto sam osećao uznemirenost zbog nedeljne gužve, samo što sam stigao ušao sam u parobrod i vratio se. Plovidba traje tri sata; u početku beše lepo, a potom sam se dosađivao. Dva sata su ispred mene promicali zalenilo i plovila svih vrsta. Temza je prekrasna reka.

*Sweet Thames run softly till I end my song
Sweet Thames run softly for I do not speak
loud nor long.*⁵²

Tako govori T. S. E. Sećao sam ga se jer sam ga prethodne noći u snu svome video. Zatim sam otputovao, a posle toga išao u bisokop, gde sam dva sata gledao lavove. Danas sam, nakon dužeg vremena, imao pravi nedeljni odmor. Sada, dok pišem, to je kao da ponovo ulazim u neku zaključanu kuću.

... Ponovo sam se latio Stratisa Talasinosa. Ako uspe ovo što radim, konačno ću se naći na putu koji će mi omogućiti da bude objavljen kao knjiga. Naslov te potencijalne knjige biće *Pesme Stratisa Talasinosa*, sa prologom itd., i tada ću najzad postati zajednički obrok za neprijatelje i prijatelje. Žao mi je što nisu objavili odgovor koji sam poslao za Papaconija. Tada bi i on i njegov pomoćnik imali pravih razloga da požele da me udave. Ali zlo je što sam zbog udaljenosti obavezan da budem pod tutorstvom svojih korespondenata.]

Četvrtak več, 4. maj

Imao sam nesavladivu potrebu da uhvatim nekog čoveka za mišicu. S jedne strane sedela je neka platinasta plavuša, prepuna pega, koja je vonjala na jeftin parfem, a s druge strane neki tip mnogo bolje obrijan na čeli nego na licu, poput jednog od divova koji tuku Šarla. A, ipak, dobro sam se obukao i sedeo na jednom od skupljih mesta. Čudno je to, na ovim prostorima gde je sve sem jaja i slanine skandal i predmet sikofantije, stvarima što vrede bave se najneverovatniji pametnjakovići koji su se iz ko zna kojih gnezda izmigoljili: crne košulje i monokl, razgolićena tela žena sa dva crna trougla na grudima kao dvema detelinama, tone šminke i provokativna homoseksualnost – iza mene je sedela jedna tamnokosa gospođa, mahnita, koja je imala okačene minđuše u obliku dve staklene kuglice veličine oraha, do sredine ispunjene vodom, te se, dok je pomerala glavu, voda talasala.

Ubuduće da se sećaš sledećih imena: maloletnog Shankara, devojke Simkie i muzičara Timara Barana, koga sam već smestio u panteon svojih muzičara. Bio sam na predstavi induskih igara i induske muzike. Slučajno sam otišao. Ići ću i sutra, a žalim što odlaze u subotu. Teško mi je sada bilo šta da kažem. Ono što je na mene ostavilo utisak jeste beda u kojoj se valjamo svi mi takozvani civilizovani: naša umetnost, ili onaj njen deo koji većina obožava učinio mi se kao umetnost nekog boksera prema onome što sam gledao; evo i određenih detalja – poštovanje: igrači, kao pozdrav, sjedine dlanove, podignu ih ispred lica i naklone se, potom se okrenu ka muzičarima, koji se nalaze gore na sceni, uz isti naklon, a zatim, svi zajedno, ka gledalištu. Ravnoteža: nisam video, izuzev veoma retko, spontanost tako dobro izbalansiranu sa poslušnošću; tako shvatam slobodu i tako sam shvatio kako je u ovom narodu is-

krsnuo jedan etički heroj poput Gandija. Da bi stekla neku predstavu: sećaš li se induskih slika koje smo gledali u Britanskom muzeju? Identične, samo žive.

Ono, međutim, što je na mene ostavilo kolosalan utisak jeste muzika. Naša muzika, data nam u naslede, primetila si, na izdisaju je: tára tá tá, tára-tatá, tára tatá, ako uzmemo kraj Frankove *Simfonije*. Onda, polovinu zanemari; druga polovina treba da se seti šta je čula, da u pomoć prizove svoja sećanja ako želi da iskaže neko mišljenje. Ova ovde muzika se ne završava; čudno je to, instrumenti su utihnuli, ali njihova muzika nastavlja da odzvanja u čoveku, i dalje deluje, kao kamen koji je potonuo u vodu, no njegovi krugovi na površini nastavljaju da stvaraju nove krugove. To je muzika puna otvora, ne praznina, sa svih strana, poput nekog arhitektonskog spomenika a giorno⁵³, izgrađenog sa najvećom istančanošću; vetar po njoj kruži, oživljava je, ništa ne uznemirava, i čisto od nečistog odvaja, ništa više. Trebalo bi da ti napišem hiljadu stvari o njihovim instrumentima; čudni su, ali kako da ih nazovem. I poslednje: tek sam danas shvatio šta im duguje Claude-Achille. Dok je igrala igru neke devojke koja tera ptice iz svog vrta, to čarobno biće koje se zove Simkie beše malo remek-delo, kao Lu, kineska princeza – sva u šali. Njena su usta i sama bila jedna ptica, sva u cvrkutu, iako nije govorila. Zatim, sve je bez i najmanjeg ukrasa, bez drangulija. Shankar, sa najtananjim strukom i širokim rame-nima, podsećao me na jednog čudnog vinogradara sa kritske freske. A tek kakve ruke! Mi smo varvari.

Subota, 13. maj

Iz *Prstena* sam već čuo *Rajnsko zlato* i *Valkiru*. Šta da ti kažem? Ništa mi nije jasno. Osećao sam se neza-

misljivo stran u odnosu na sve te stvari, a da im, objektivno, ne odričem veličinu. Nisam zamišljao da će moj utisak biti takav: potpuni stranac; niti sam se naljutio, niti uznemirio, niti uzbudio; kao da to beše Aresova muzika, pa stoga bez dobro poznatog saosećanja za jednu stvar koju ne razumemo. Juče sam bio izmrcvaren, ne muzikom već nabojem pažnje. Zamisli, počeli su *Valkiru* u 5.45 da bi završili u 11.30. Mislim da Vagnerova muzika nije toliko vredna u preludes ili u orkestru, koliko u glasovima. Pored svih mojih antipatija, ovo mi je prilično privuklo pažnju. Orkestar mi je delovao konfuzno, na neki način jadno u svom sastavu, uprkos svim promenama i prelazima sa instrumenta na instrument. Smešno je, ali ću dodati: bez dubine je ili, bolje rečeno, bez perspektive, bez relief⁵⁴, mada se na tome veoma nastoji. Zatim, postoje određena mesta na kojima se insistira na efektima suviše jednostavnim za velikog umetnika. Ne mogu da zalazim u detalje, ali, na primer, na jednom mestu se opisuje zlato Rajne, i tu mi se, mada zvuči klasično, mimika orkestra na izvestan način učinila smešnom. Čak i uvertira *Rajnskog zlata*. Počinje iz velike dubine, a zatim se penje; zašto me nije opčinio njegov ritam? Čudno. Gde je Bah: osvaja te sa tri note koje se neprekidno ponavljaju. Pitao sam se koji je najbolji način da se sluša Vagnerova opera; da se ne gleda nije moguće, a gledanje svakako ometa. Odgovor nisam našao. Svi delovi kompozicije za kakvom je težio (pozorište, muzika i ostale grane umetnosti) pojedinačno vuku svaki na svoju stranu i ostavljaju slušaoca-gledaoca usred praznine. Kako velike ideje mogu da unište nekog umetnika ako ih ne drži daleko od svoje umetnosti? Posle svega toga imao sam samo jednu želju: da pročitam nemačku mitologiju.

Subota, 17. juni

Moglo bi biti oko osam uveče; napolju je još svetlo. Potpuno sam razgrnuo zavese; samo što sam upalio svetlo. Sa svog prozora vidim na suprotnoj strani jedan izuzetan zabat, boje golubijeg stomaka. De Chiricove⁵⁵ slike. Čitao sam Bodlera i malo *Suđenog zbog ljubavi*. Meseci-ma nisam naglas čitao pesme. Slušajući svoj glas, iznenadio sam se; koliko ih sada drukčije „interpretiram“.

Popodne sam šetao po Regent's Parku. Smenjivali su se kiša i sunce sa podjednakom jačinom. Kružio sam ispod razgranatih kestenova; ušao sam u neku vrstu unutrašnjeg vrta (St John's Lodge), odvojenog od parka ogradama, sa kamenim lukovima, kamenim klupama, jednim malim okruglim bazenom ispunjenim žutom i ustajalom vodom, i sa dve bronzane statue i leja-ma crvenim od ruža. Nakon toga seo sam ispred nekog kioska i uzeo čaj. Jedan od malobrojnih trenutaka u kojem sam našao duševni mir. Iznenada je opet počela jaka kiša. Dole ispod drveća, kao iz tunela, gledao sam kako se presijava hladno ogledalo jezera. Raznobojna jedra poigravala su na manjim brodovima; barke su odlazile i dolazile, a u jednom uglu u daljini, dva labuda, nepokretna, priljubljenih kljunova, ispuštala su zvuk potpuno svetao u pomračenom kraju. Ovo je jedan od retkih trenutaka kad mi nisu smetali labudovi, koji su za mene postali simbol svega onoga što izbegavam, ne izuzimajući vagnerovsku muziku i školu preraphaelita⁵⁶. Vratio sam se raspoložen za posao.

Nedelja, 18. juni

Isti čas kao i juče; napolju potpuna nedeljna tišina. Biće da sam kod kuće od šest sati. Čitao sam i nešto

pojeo. Zatim jedan težak trenutak bezgranične tuge. Gledam sat: 9 i 10. Još uvek je svetlo; ista jučerašnja svetlost povrh istog Chiricovog univerzitetskog zabata. Mnoštvo „zašto?“. Pišem bez volje. Muči me ono što me navodi da se vraćam sebi: razmišljanje, oblačenje, jelo, i ova sveska ovde. Nekom prijatelju bih pisao bolje raspoložen; ne bi bilo isto.

Posle dva sata šetao sam po delovima Chelsea. Od kraja Grosvenor Rooda (gore na Temzi) pa do kraja Cheyne Walka, prolazeći prekrasnim Upper Cheyne Streetom i Cheyne St., gde se nalazi Karlajlova⁵⁷ kuća. Kao i juče, sunce i pljuskovi. Posmatrao sam kuće u kojima su živeli čuveni ljudi koji se ne dotiču moje duše; dve, najvrednije pažnje, bez broja; pretpostavlja se, pogadam, kako ih ceo svet zna. Kuće stare dvesta godina sa zlatastom ili žutom patinom. Jedna, u kojoj je umrla George Eliot⁵⁸, sa gvozdenom ogradom koja je pridržavala slap zelenog lišća; druga, kuća D. G. Rossettija, crvena, a iz kuće do nje, kako sam se zaboravio lutajući, jedna rusa glava pogleda me sa nekog prozora – kosa njegovog modela. Najprivlačnija od svih: Whistlerova kuća, bela sa velikim prozorima, mnogo prostranija i prozračnija od ostalih, sa širokim dvorištem ispred. Vreme se natuštilo, ušao sam u staru crkvu Chelsea; sunčani sat na četvorougaoj kuli sa natpisom: UT VITA FINIS ITA.⁵⁹ Crkva puna klupa. Posmrtno ploče na zidovima, po podu; grobovi na svakom koraku. Nigde nisam video da živi žive tako blizu mrtvih, a uz takvu ravnodušnost. Ne izgleda mi čudan Eliot, taj mladi Amerikanac koji se iznenada našao usred beskrajnog groblja kakvo ovo mesto jeste. Gledao sam obojeni grob Lorda Dacrea i njegove žene. Oboje ovekovečeni u kamenu nad svojim duplim grobom, a odozgo ploča sa natpisom: POUR BIEN DÉSIRES⁶⁰. Pitao sam se kako bi mogla da bude prevedena fraza, gledajući romansku apsidu na desnoj strani, grede na tavanu i, na kraju, kroz vitraž

na prozoru, jedno drvo kako se bori sa vetrom i kišom, kao da beše izašlo iz knjiga Emili Bronte. Tada su, neočekivano, zasvirale orgulje, prateći jedan ženski glas. Možda je ovo trajalo oko pet minuta. Otišao sam kada je ponovo zavladala tišina; nisam video nijedno lice.

Novembar

Restoran „Horseshoe“. – Nosila je haljinu boje morskog lešnika, prilično duboko izrezanu na grudima. Dugi prsti; još duži sa cigaretom. Smeđa beretka nakrivljena, bunda iste boje, ne skupocena, prebačena kao ogrtač. Nos i usne, veoma pametne, mada hedonističke; obrazi nekako špicasti. Može joj biti preko trideset godina. Vodila je razgovor skoro sama, zabavljajući svojom pričom, po sistemu pismo-glava, dvojicu muškaraca koji su sedeli zajedno s njom za stolom.

Nedelja večer, 12. novembar

Jutros sam krenuo u crkvu, ali sam ostao u parku. Zimsko sunce, neuobičajeno živo za ovaj kraj i ovaj period godine. Iznad večnog zelenila trave, zlatno i žuto u svim tonovima sonne un comble de l'or...⁶¹

Razmišljao sam, posmatrajući hiljadu rasa pasa što nedeljom šetaju po parku, o ove dve godine u Londonu: nesrećne. Kad sam došao kući i pomislio da o tome počnem, pred sobom sam imao reč: smelost. Nepodnošljivo mi je da pišem o samom sebi; možda je nekad davno bilo isto tako, ali sam osećao zadovoljstvo od napisanog. Sada se zbog tog zadovoljstva stidim. Rastrešeni nervi, nisam u stanju da pročitam tri stranice za-

redom. Nepodnošljivo dobar i blag; sve moje zloćudne telesne snage su protiv mene; crv sumnje zaludnog čoveka – ne znam da li su stvari zaista takve kako ih opisujem, ili živim u nekom ružnom snu koji će se iznenada prekinuti. Zato sve ovo ne prihvatam za istinito, doživljavam kao strano, trulo, mrtvo, mada me prati poput emotivnih ideja u jednom cikličnom ritmu. Tako zamišljam – u dubini duše nedostatak smelosti otvara se poput ambisa.

Ništa, sve ove stvari nemaju nikakvog značaja.

Sreda, 22. novembar

Grad. Mračni su uglovi gde se ljubav vodi stojeći, sa ženama bez lica, u smeđem kaputu i izmučenih butina. Iz mraka par ne izlazi zajedno; jedno levo, drugo desno; ponekad žena ispušta krike; izvestan trenutak bezličnog grča; ništa više.

Nedeljom ulicama ama baš niko ne prolazi; zbog toga izgledaju prljavo; iscepani papiri kovitlaju se potpuno slobodno. U parku, ako ne pada kiša, vidiš nekog psića, iza njega ženu, iza žene njen parfem: usporeno, po redu, svake nedelje. Trava je uvek zelena, hrani je beskrajna kiša.

Zemlja bez bogova; jedini bog je strah. I pored toga niko nema preplašen izgled; prepoznaješ njihovog boga po tragovima koje je ostavio na njima. Kako neko može da voli ovaj grad? Nema oblik; no ponekad postaje muzika mnoštva, snage, zgrada i bolnica; reka održava melodijsku liniju.

Uveče se sve vidljivo gubi i biva samo još opipljivo. Šta sanjaju ljudi koji spavaju na vlažnim klupama? Koje Eumenide⁶²? Reka teče svojim tokom (svako to oseća) polako, uporno. Maglu, koja je pokriva, buše rekla-

me; gase se i ponovo pale; prazne oči, mrtve od umora; ljudi u podzemnoj železnici koji se vraćaju svojim kućama; u subotnje večeri jedni povraćaju, drugi se grče iznad žena obojenih kosa, sa prljavim noktima.

27. decembar

U poslednje vreme sve su češći sati u kojima osećam kako podjednako želim ili ne želim da ostvarim neku ravnotežu; a ta ravnoteža je kaos. Znam da je potrebno vrlo malo kako bi se narušila ravnoteža, kako bi se pokrenula mašinerija. To malo je dar Božji.

¹ Minoj (C Μινωα), Zevsov i Europin sin, kralj Krita, a potom zakonodavac i sudija u Podzemlju; Radamant (C Ραδαιμανθυα), Zevsov i Europin sin, Minojev brat; kao mudrom i pravednom kralju Zevs mu je dodelio čast da sudi senima mrtvih u Podzemlju; Eak (C Αἰακωα), Zevsov i Erinin sin, najpobožniji od svih Grka; nakon smrti postao je sudija u Podzemlju, a neki kažu da je čuvao ulaz u Had.

² *I te reke magnovenih ruku što se gube u morskome miru...*

³ Svadbena torta.

⁴ Ukrasni ovalni jastuci.

⁵ Persefona, Demetrina kći.

⁶ Pitoëff (Pitoev), Georges i Ludmilla, ruski glumci naturalizovani u Francuskoj. U Parizu osnivaju 1922. ansambl koji se ističe avangardizmom između dva svetska rata. Izvode dela Ibzena, Čehova, Šoa, Pirandela i savremene francuske autore, kao Koktoa.

⁷ Muzička izdavačka kuća.

⁸ Piferi (piffero), stari italijanski naziv za različite vrste pastirskih duvačkih instrumenata.

⁹ Odnosi se na dirigenta.

¹⁰ „Da bismo postigli da sve imamo, želimo da imamo nešto u ničemu.”

¹¹ Oštro zacrtano.

¹² „Pesnik stvara poeziju, metafizičar metafiziku, pčela med, pauk luči nit; teško možeš reći da bilo ko od njih veruje: naprosto dela.“

¹³ T. S. Eliot je u to doba bio u Americi, tako da do željenog susreta nije došlo. Seferis će ga prvi put videti 1951. godine, kada ponovo dođe u London na dužnost savetnika ambasade. Taj susret izrodiće se kasnije u prijateljstvo.

¹⁴ Šteta!

¹⁵ Prljave ptice plivačice.

¹⁶ Kvartet „Léner” osnovan je 1918. Osnivač je bio Jene Lener (Jenö Léner). Ostali članovi – Jožef Smilovic (Jozsef Smilovits), druga violina, Šandor Rot (Sandor Roth), viola, i Imre Hartman (Imre Hartmann), violončelo. Na Ravelov poziv gostuje u Parizu 1920. godine, a 1925. u Londonu priređuje cikluse istorijskih koncerata.

¹⁷ Kicoši.

¹⁸ „Old Vic” (Old Vic), pozorište u Londonu, osnovano 1818. kao „Rojal Koburg”, a potom 1833. kao „Rojal Viktorija”. Prvobitno jeftina i popularna pozorišna dvorana. Od 1914. do 1918. postalo poznato po izvanrednim izvođenjima Šekspirovih dela, a do 1923. prikazalo svih 37 Šekspirovih drama.

¹⁹ Ništa mi ne znače.

²⁰ Ponašanje: uzorno. Uzrok iskrcavanja: kraj putovanja.

²¹ *Poi s'ascose nel foco che gli affina . . .*

I u vatru se sakri, gdje se čiste.

(Dante, *Čistilište*, XXVI pevanje, 148. stih, prevod Mihovil Kombat, Matica hrvatska, 1960).

²² U Grčkoj su 5. marta. 1933. godine bili izbori, koje je objavio Elefterios Venizelos (1864–1936). Međutim, na njima nije dobio većinu glasova, što ga je onemogućilo da osnuje vladu. Trenutak pometnje koristi Nikolaos Plastiras (1882–1953), general i političar, da vojnim udarom zadobije

vlast. Od njega je zatraženo da preda vlast, a pošto je on to odbio, došlo je do narodne pobune u Atini (o kojoj je kod Seferisa reč), nakon koje je Plastiras bio primoran da napusti Grčku i ode u Francusku. Za predsednika je, 10. marta 1933, izabran Panatis Cacaris (1868–1936), vođa Narodne stranke.

²³ Kew Gardens – botanička bašta u Londonu.

²⁴ Vreme cvetanja šafrana.

²⁵ Andre Žid (André Gide, 1869–1951) – francuski književnik, humanista i moralist. Dobio je Nobelovu nagradu 1947. godine, a 1952. Vatikan je stavio njegova dela na Indeks. Zastupa intelektualnu slobodu, obara se na konvencionalni moral, Boga i veru, glorifikuje čula. Znatno je uticao na mlade pisce. Odličan stilist. Pisao je romane, drame, putotise i eseje. – Ovde je reč o njegovom *Dnevniku*.

²⁶ Sa njegovim puritanskim vaspitanjem *A. Waltera*. – Židovo rano delo iz 1891. godine *Les Cahiers d'André Walter*, autobiografska studija o nemirnoj mladosti u ispovednoj formi.

²⁷ Preobraćenje.

²⁸ Ono što oni moraju hteti izabrano je za njih.

²⁹ *Corydon* – Židovo delo, napisano 1918. godine a objavljeno 1924. godine, sokratovski dijalog u odbranu homoseksualnosti.

³⁰ Maks Žakob (Max Jacob, 1876–1944), francuski pisac koji je pripadao književnoj boemiji a potom se, primivši katoličanstvo, povukao u manastir. Umro je u Nemačkoj u koncentracionom logoru. Zbirkom pesama u prozi *Kutija sa kockicama* postao preteča dadaizma.

³¹ Longfelou, Henri Vordsvort (Longfellow, Henry Wardsworth, 1807–1882), severnoamerički pesnik i profesor na Harvardu.

³² *Umetnost je duga, a godine prolaze
a naša srca, iako pouzdana i hrabra
poput prigušenih bubnjeva udaraju
posmrtno marševu ka grobu.*

³³ *Naše srce poput bubnja
ide tukući pogrebne marševu.*

Umetnost je duga, a vreme kratko.

³⁴ Queen's Hall – Kraljevska dvorana.

³⁵ Ragbi (Rugby College) je koledž u Engleskoj u kojem su studenti prvi put odigrali (1883) igru koja je kasnije nazvana po ovom koledžu.

³⁶ *Prsten Nibelunga (Der Ring des Nibelungen)*, tetralogija Riharda Wagnera koju sačinjavaju muzičke drame *Rajnsko zlato*, *Valkira*, *Zigfrid* i *Sumrak bogova*.

³⁷ Laforg Žil (Laforgue Jules, 1860–1887), francuski pesnik simbolista. Pesme su mu bile prožete pesimizmom i ironijom. Izvršio je veliki uticaj na savremenike. Učitelji su i Seferisu i Eliotu bili simbolisti, kojima je pripadao i Korbijer (Corbière Edouard, pseudonim Tristan, 1845–1875), kao i mnogi drugi.

³⁸ *Pusta zemlja* T. S. Eliota, poema izdata 1922, koja prikazuje razočaranje generacije posle 1918. kao i jalovost moderne civilizacije.

³⁹ Mučan posao.

⁴⁰ Litota – stilska figura.

⁴¹ *Ivica i Marica*, opera Englberta Humperdinka.

⁴² „Silly Symphony“ – serija crtanih filmova Volta Diznija, započeta 1929. godine. Osnovni motiv je bio Skeletonov ples, groteskna, raštimovana igra na muziku Sen-Sansa *Dance macabre*.

⁴³ *Dečji kutak*, svita za klavir Kloda Debisija.

⁴⁴ Koncertna dvorana u Londonu.

⁴⁵ *Snjeguročka*, opera-bajka komponovana prema priči A. N. Ostrovskog.

⁴⁶ Bezazlena.

⁴⁷ *Španska i Italijanska pesmarica*.

⁴⁸ *Ti sedi mirno i slušaj kraj*

Te naše tužne povesti sa mora.

(Šekspir, *Bura*, I čin, II scena, prevod Živojin Simić i Sima Pandurović, Sabrana dela, Službeni list SRJ i Dosije 1995).

⁴⁹ Najjači.... je oslabljen u zadatku a kada sebe smatramo hrabrima, kukavice smo.

⁵⁰ *Otac tvoj leži pet hvati duboko,*

Kosti mu sada postaju koral;

Onaj biser tamo njegovo je oko;

Smrtne mu delove menjaju ti vali

U nešto tako divno, dragoceno;

Posmrtno mu zvono nimfe zvone eno.

(Šekspir, *Bura*, I čin, II scena)

⁵¹ Hempton Kort je utvrđena kuća koju je izgradio ser Roulenda Lentmola (Rowland Lentmall) od novca koji je dobio kao otkup za ratne zarobljenike uhvaćene 1415. kod Ažinkura. Nalazi se istočno od grada Heriforda (Hereford) u istoimenoj oblasti.

⁵² *Voljena Temzo, teci mirni dok ja svoju pesmu ne završim
draga Temzo, teci tiho jer ja više neću biti ni glasan ni dug.*

⁵³ A giorno – filigranski, čipkasto, šupljikasto urađeno.

⁵⁴ Sjaj.

⁵⁵ Đordo de Kiriko (Giorgio de Chirico), italijanski slikar, osnivač tzv. metafizičkog slikarstva; znatno uticao na nadrealiste.

⁵⁶ Prerafaeliti, grupa slikara i književnika, nastala u Engleskoj 1848. Suprotstavljaju se postojećim konvencijama u književnosti i umetnosti vraćajući se na forme italijanskog slikarstva pre Rafaela. Istaknuti članovi su bili slikar Dž. E. Mile (J. E. Millais) i pesnik i slikar D. G. Roseti (D. G. Rossetti).

⁵⁷ Karlajl Tomas (Carlyle Thomas, 1795–1881), škotski idealistički filozof, istoričar i književni kritičar.

⁵⁸ Džordž Eliot, pravo ime Meri An Evans (Mary Ann Evans, 1819–1880), engleska književnica.

⁵⁹ Kakav život, takav i kraj.

⁶⁰ Zato što su mnogo žudeli.

⁶¹ Zvoni jedno sleme od zlata.

⁶² Eumenide (Εὐμενίδες) – blaže i lepše ime boginja osvete Erinija ili Furija, čije pravo ime niko nije voleo da izgovori.

1934.

9. februar, sa broda IMERETHIE II

Nadomak Korzike, 10 pre podne. Spavao sam dobro. Ujutru čudesno sunce. Sad se vreme kviri. Malobrojni putnici, u trpezariji jedva tri stola za četvoro. Od ljudi za mojim stolom jedini zanimljiv je mladi brodski lekar. Rođen u Parizu, priča mi za Louchebem i Javanais, pariske argots, i za francusko-afrički jezik koji se formira, Sabir. Tvrdi kako ovaj poslednji ima nezamislive izražajne mogućnosti. Dvoje drugih su beznačajni, i stari Grk, bogataš ili bivši bogataš, i debela Levantinca. Fonograf me (svira lake opere) zaista uznemirava.

Otišao sam sa Gare de Lyona preksinoć. U Parizu bolnica; posle toga probijanje kroz masu i barijere. U vozu sam noć proveo paleći i gaseći svetlo, preterano jako, a još jače kad sam pokušavao da ga odagnam. San napola na javi: seljančica Bi. u selu Passy.¹

12. februar

Stigao sam u Atinu; u novu kuću, nepoznatu. Kidatineon 9, Plaka.²

¹ U jesen 1934. saznao je da se Jacqueline udala. Bio je to za njega veliki udarac. Evo šta o tome piše njegova sestra, Joana Cacu: „Sada je i Jacqueline postala njegova tiha, metafizička nostalgija, kao i Skala, potreba za povratkom nečemu, čemu niti možeš, niti želiš da se približiš. A ipak, ostavlja ti ranu na srcu.”

² To je njihova nova porodična kuća čija je gradnja dovršena u novembru 1933. U njoj su živeli njegov otac i sestra sa svojom porodicom, a onda je u februaru 1934. došao i Jorgos. Za njega je kuća po dolasku iz Londona bila potpuno nova.

Seferisovi *Dani*

„Ali šta traže naše duše putujući na trulim gredama morem od pristaništa do pristaništa?“ – jedno je od pitanja Jorgosa Seferisa (1900–1971) u nekom od stvaralačkih napora da reč pretopi u stih. Govoreći o sebi, o njima, o nama „što smo krenuli na ovo hodočašće“, pokrećući nas iz nepokreta tela i duše, daje odgovor: jer „život se ne gubi tek tako i smrt ima neistražene puteve“. Uranjajući u prošlost do mita i putujući ka početku, ponovo pitanjem zadire u srž problema: „Zato što je toliko mnogo svega prošlo ispred naših očiju da nam oči nisu videle ništa... zato što smo tako dobro upoznali svoju sudbinu lomeći se uokolo po krševitom stenju, tri ili šest hiljada godina tragajući po razrušenim zgradama gde bi možda mogla da bude naša sopstvena kuća, trudeći se da se setimo datuma i junačkih podviga: hoćemo li imati snage?“ A on je uvek imao snage da gleda u ogledalo prošlosti, ma koliko „uspomena boli gde god da je takneš“ i uprkos tome što „seme smo koje umire“.

On koji se za života prepuštao i stvarnom i imaginarnom putovanju, većitom traženju i hitanju ka nepoznatom, neispitanom, stvorio je delo koje dodiruje i ispunjava, a ono mu je donelo i mnoga priznanja. Njegovu prvu zbirku pesama *Prekretnicu*, objavljenu 1931, Palamas je označio i pravom prekretnicom u grčkom pesništvu, „čistom poezijom“. Zatim je, 1932. godine, za vreme njegovog službovanja u Londonu (1931–1934), izašla *Čatrnja*, alegorijska poema o čovekovoj usamljenosti: „Kao što se u čatrnji skuplja voda, tako se i u čovekovoj duši talože uspomene i utišci kojih se ne može osloboditi, zbog čega ostaje sam sa svojim svetom“. A pišući *Čatrnju*, kao i sva druga svoja dela, neumorno je pisao pisma, tkajući tako jedan čilim prepun misli, osećanja, zapažanja, utisaka, i ostavljajući na taj način zapis o onome što je ispunjavalo i činilo različitim njegov život. To su *Dani* (Meres), koji se kroz pisma neprekidno nižu od 1925. do

1956. godine (*Dani I*, 1925–1931; *Dani II*, 1931–1934; *Dani III*, 1934–1940; *Dani IV*, 1941–1944; *Dani V* 1945–1951; *Dani VI*, 1951–1956). Prevod koji nudim odnosi se na njegov boravak u Londonu, gde je kao vicekonzul živeo od 1931. do 1934. godine, na godine njegove najveće usamljenosti; iz njih je (nije ni čudo) iznikla poema o čovekovoj usamljenosti *Čatrnja*, napisana pod uticajem T. S. Eliota, koga je, kao i noviju anglo-američku književnost, u to vreme pomno proučavao. *Dani* su tkivo iz kojeg su stvorena i od kojeg su zaživela sva njegova dela. *Dani* su pesnik sam. Oni su odraz tog jednostavnog čoveka („Veoma sam jednostavan čovek.“), prepunog saosećanja („U dubini duše sam nesrećan čovek, koji je često osećao koliko su nesrećni mnogi ljudi oko njega. Borim se da pomognem samom sebi kako bih mogao pomoći drugima.“), mučenog osećanjima, koja mu, ipak, pružaju jedino utočište („Moj spas i moja pogibelj jesu osećanja.“); čoveka koji putuje putevima bez povratka, a ipak se vraća („U mojoj prirodi je da se krećem od tačke u kojoj svako oseća da istinski živi, pa do nule. Tačka gde ne postoji ništa: ni ja, ni ti, niko, niti ijedno živo drvo na čitavom svetu.“) i pri tom nas obasjava snagom svojih oscilacija („Preksinoć u predvorju ludila; danas sav taj teret sa lakoćom držim u rukama kao atleta.“), čoveka koji je izuzetno obrazovan, a ipak tako skroman i prema sebi kritičan, naročito u momentima kada se nečemu ili nekome divi („Čemu naši pokušaji, ako znamo da su postojali takvi ljudi?“), a u svemu tome dubok i kompleksan, čak i kada se čini jednostavnim. *Dani* nas pribižavaju njemu kao čoveku, kao biću koje je sebe isklesalo u poeziji rečima neprolazne lepote. Tu on na naličje izvrće svoju dušu („... osećam se prazan kao na naličje izvrnuta dvanekesa...“) i pripušta nas sebi blizu, bliže nego što to čini na bilo kojem drugom mestu. Čitajući *Dane* uspevamo mnogo dublje da proniknemo u sve ono što je ovaj čovek bio, a isto tako i da dokučimo svu složenost kojom su odisala njegova traganja zaodenuta poezijom. Mogućnost da naš pogled stigne do ovih skrivenih predela pravo je uživanje, a istovremeno i prilika za učenje, dodir, razmišljanje, „otvaranje vrata u podnožju Kule“....

Posle *Prekretnice* i *Čatrnje* usledila je *Mitska istorija*

(1935) zbog koje je bio priznat za korifeja novog pesništva. Tu on, jezikom bliskim narodnoj lirskoj poeziji, povezuje prošle i sadašnje grčke probleme u jedinstvenu viziju sveta. Tragična sudbina helenstva, naročito u maloazijskoj katastrofi (1922), za njega je ujedno i drama čitavog današnjeg vremena. U toj zbirci javlja se sve ono što je i kasnije svojstveno njegovoj poeziji; narodni jezik (pisao je čak i na kritskom dijalektu), uticaj narodne poezije i kritske književnosti XVI i XVII veka, kao i antička mitologija sa primesom hrišćanske tradicije. Nije čudno što je zbog toga okarakterisan kao „helenocentrični pesnik“.

Zatim slede *Vežbanka* (1940) i *Brodski dnevnik I, II, III* (1940, 1944 i 1955), poema *Drozd* (1947), eseji, putopis *Tri dana u kapadokijskom manastirima*, prevodi Eliota, Valerija, Paunda...

Godine 1947. dobija Palamasovu nagradu „zbog umetničkih, duhovnih i nacionalnih grčkih kvaliteta“, a 1963. Nobelovu nagradu s obrazloženjem: „Izvanredno lirsko pesništvo, nadahnuto dubokim osećanjem grčke kulture“. Posle dobijanja ove druge nagrade veoma mnogo je preveden u inostranstvu, pa nam se, evo, pruža prilika da prevodom *Dana II* produžimo naše druženje sa Seferisom.

Olivera Čaprić

Jorgos Seferis
DANI

Izdavačko preduzeće
CLIO
Zmaja od Noćaja 12

za izdavača
Zoran Hamović

recenzent
Raša Sekulović

konsultanti
Hristina Medić (muzika)
Vesna Cakeljić (francuski jezik)
Ksenija Todorović (engleski jezik)
Ana Srbinović (italijanski jezik)
Elizabet Vasiljević (italijanski jezik)
Aleksandar Gatalica (grčki jezik)

lektura i korektura
Slavica Koledin

tehnički urednik
Gordana Nikolić

štampa
AB štamparija
Beograd